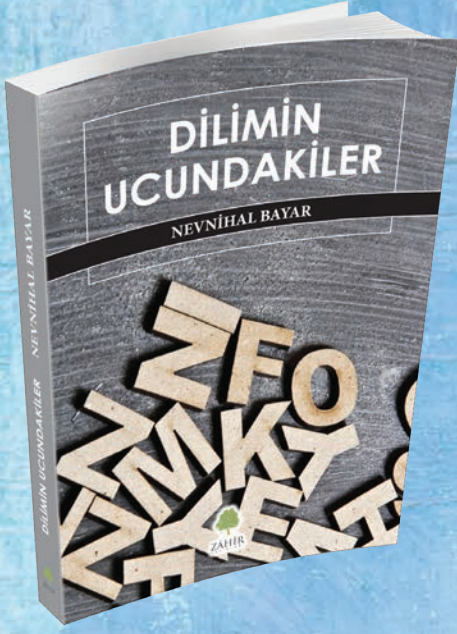

MÛSİKÎ VE EDEBİYAT DERGİSİ KADEM

ÜÇ AYLIK MÛSİKÎ VE EDEBİYAT DERGİSİ / 40 / YAZ 2023

KENAN RİFÂÎ / MÜELLİF: MUSTAFA TAHRALI • SOHBETLER'DEN / KENAN RİFÂÎ BÜYÜKAKSOY • BESTEKÂR HAKAN ALVAN'LA
BESTECİLİK ÜZERİNE MÜLAKAT / YAKUP SELİM ŞENEL • FETHİ GEMUHLUOĞLU / ÜNAL ŞENEL • FATİH SULTAN MEHMET /
FAHRÜNNİSA BİLECİK • FETİH SONRASİ FATİH'İN İMARİ / GÜLBERK BİLECİK • KURBAN KESMENİN PSİKOLOJİK VE METAFİZİK
TEMELLERİ / ALİ MURAT DARYAL • HİNDÜİZM'İN MÜKTESEBÂTINDA RESULÜ EKREM EFENDİMİZE (S.A.V.) DAİR İŞARETLER
TARTIŞMASI ÜZERİNE-I / ENGİN SORHUN • MANA ŞEHRİ BUHARA VE MUHTEŞEM SEMERKAND / ALİYAR ŞENEL • MARAŞ
VE HATAY İLHAN ANNE ÇOCUK İFTARI / DURU ŞAHİN • GELENEKSEL TÜRK TİYATROSU'NDA KÖY SEYİRLİK OYUNLARI /
ŞERİFE ÜNSAL ŞENEL • HİRUDOTERAPİ-TİBBÎ SÜLÜK TEDAVİSİ / ÇİĞDEM ORGUN ŞAHİN • GEÇİYOR / ONUR KURALAY

DİLİMİN UCUNDAKİLER

Nevnihal BAYAR

Dil, bir milletin sınır bekçilerindendir. Onu yok ederseniz ya da yaralarsanız vatanınızı, birliğinizi koruyan muhafızlarınızdan birini saf dışı etmiş olursunuz. Bu da düşmanlarınız için kaçırılmayacak bir fırsattır. Maalesef bugün Türkçe'nin içine düşürüldüğü durum, budur. Dil hâinleri, şuurlu veya şuursuz, hiç ara vermeden gerek yapı gerekse anlam bakımından dilimizi yok etmeye, yok edemezlerse de yıpratmaya çalışıyorlar. Başarılı oluyorlar da...

KARAHANLI TÜRKÇESİ VE HAREZM TÜRKÇESİ KILAVUZU

Fahrünnisa BİLECİK

Bu kitap Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri'nde okutulan Karahanlı Türkçesi ve Harezmi Türkçesi dersleri için bir el kitabı mahiyetindedir. I. Bölüm'de 10. Asra damgasını vuran ilk Müslüman Türk devleti Karahanlılar hakkında kısa bir bilgi, dönemin kültürümüzün temelini oluşturan önemli eserleri, Türk dil tarihi bakımından büyük değer taşıyan Karahanlı Türkçesi dilbilgisi ve örnek metinler yer almaktadır. II. Bölüm'de ise Karahanlı Türkçesi'nin devamı olan Harezmi Türkçesi dil özellikleri bulunmaktadır.

Bu çalışma ile özellikle üniversitelerin Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinde okuyan öğrencilere faydalı olabilmek, dilimize sahip çıkması gereken gençlerimizin her iki dönemin dili hakkında daha sistemli, daha pratik bir bilgiye ulaşabilmeleri hedeflenmektedir.

ZÂHİR
YAYINLARI

Kağışdağı Cad. No:27/5 Küçükbakkalköy Ataşehir / İST. • Tel: 216 357 20 90

www.zahiryayinlari.com

Kıymetli Kadem Okurları,

Yeni bir sayıda daha sizlerle birlikte olmaktan mutluluk duyuyoruz. Milletçe Şubat ayından beri çok zor günler geçirdik. Hâlen yaralarımızı sarmaya çalışıyoruz. Böyle zor zamanlarda insana güç veren, onu ayakta tutan şey maneviyat. İnancınız ne kadar kuvvetli ise tahammülünüz, sabrınız, teslimiyetiniz, tevekkülünüz ve azminiz o derece artıyor. İşte ilk yazımız böyle bir mana büyüğünü anlatıyor. Son devrin en büyük mutasavvıf, mütefekkir ve müsikîşinaslarından Ken'an Rifaî Büyükaksoy'u vefatlarının 73. senesinde hürmet ve minnetle yad ediyoruz. Himmetleri hâzır olsun. Kendileri'nin hayatı ve eserlerini detaylı bir şekilde Mustafa Tahralı'dan öğreniyoruz. Sonrasında Sohbetler'inden bir bölümle devam ediyoruz. Dinî müsikîmize büyük katkılar sağlayan İlahiyât-ı Ken'an isimli kitaplarından "Ey Hatice Annemiz" şiirlerinin Hakan Alvan tarafından bestelenmiş şeklini sizlerle buluşturuyor, sonrasında bu değerli bestekârimızla Müsikî Editörümüz Yakup Selim Şenel'in yaptığı mülakatı beğenilerinize sunuyoruz. Dergimizin kıdemli yazarlarından Ünal Şenel yine bir gönül ve maneviyat adamını, rahmetli Fethi Gemuhluoğlu'nu anlatıyor.

Bildiğiniz gibi 29 Mayıs'ta İstanbul'un fethinin 570. yılını idrak ettik. Peygamberimiz tarafından müjdelenmiş büyük hakan Fatih Sultan Mehmet'in aziz hatırası önünde hürmetle eğiliyoruz. Çağ kapatıp çağ açan büyük padişah, kutlu sultan hakkındaki yazımdan sonra Sanat Tarihçisi Gülberk Bilecik bize onun emaneti olan Fatih semtinin imarını anlatıyor. 28 Haziran Kurban Bayramı vesilesiyle şimdiden sizleri tebrik ediyor, rahmetli İlahiyat âlimi Ali Murat Daryal'ın bu konudaki son derece önemli tespitleri ile devam ediyoruz. Daha önce yapay zekâ çağında insan yazılarıyla tanıdığımız Engin Sorhun bu defa Hinduizm'in kutsal metinlerinde Peygamberimize dair işaretleri araştırıyor. Kendisi de bir Türk Hava Yolları personeli olan Aliyar Şenel ailesiyle birlikte Türk dünyasının önemli ülkelerinden Özbekistan'a yaptıkları seyahati bir gezi yazısı tadında naklediyor. Genç yazarımız Duru Şahin, Ramazan ayında gönüllü olarak gittiği Maraş ve Hatay'da depremde etkilenen insanlarımızın ruh hâlini ve burada yapılan İlhan Anne Çocuk İftarı'nı bütün samimiyetiyle bizlere yaşıyor. Devlet Sanatçısı Serife Ünsal Şenel'in halk kültürümüzün bir parçasını teşkil eden köy seyirlik oyunlarını anlattığı yazısından sonra Halk Edebiyatçısı Onur Kuralay'ın güzel bir şiiriyle buluşuyoruz. Dr. Çiğdem Orgun Şahin'in Geleneksel Tıp Köşesi'nde gittikçe yaygınlaşan sülûkle tedavi metodunu dile getirdiği yazısıyla Dergimiz nihayete eriyor.

Keyifli ve verimli okumalar dileriz...

Fahrünnisa Bilecik

içindekiler

06

07

18

04

KENAN RİFÂÎ

Müellif: Mustafa TAHRALI

22

FETİH SONRASI FATİH'İN İMARİ

Gülberk BİLECİK

06

SOHBETLER'DEN

Kenan Rifâî BÜYÜKAKSOY

26

KURBAN KESMENİN PSİKOLOJİK VE METAFİZİK TEMELLERİ

Ali Murat DARYAL

07

**BESTEKÂR HAKAN ALVAN'LA
BESTECİLİK ÜZERİNE MÜLAKAT**

Yakup Selim ŞENEL

30

**HİNDUİZM'İN MÜKTESEBÂTINDA
RESULÜ EKREM EFENDİMİZE (S.A.V.)
DAİR İŞARETLER TARTIŞMASI
ÜZERİNE-İ**

Engin SORHUN

14

FETHİ GEMUHLUOĞLU

Ünal ŞENEL

18

FATİH SULTAN MEHMET

Fahrünnisa BİLECİK

34

**MANA ŞEHİRİ BUHARA VE
MUHTEŞEM SEMERKAND**

Aliyar ŞENEL

ISSN: 2687-3559

Merkez Mah. Seçkin Sk. Y Blok,
Dap Yapı Y Ofis No: 5, Kat:1 D:64 İstanbul/Kağıthane
Tel: 0 212 294 1914
www.kadem.org
www.musikiveedebiyat.com
www.akdemvakfi.org.tr
e-posta: bilgi@kadem.org

Araştırma Kültür Düşünce Eğitim ve
Musiki Akademisi Vakfı İktisadi İşletmesi adına Sahibi

Dr. Öğr. Üyesi Fahrünnisa BİLECİK
(fbilecik@kadem.org)
(fbilecik@akdemvakfi.org.tr)

Sorumlu Yazı İşleri Müdürleri

Dr. Öğr. Üyesi Nevrihal BAYAR
(nevbayar@kadem.org)

Yakup Selim ŞENEL
(selimsenel94@gmail.com)

Yüce GÜMÜŞ
(yucegumus@kadem.org)

Yayın Kurulu
(Sıralama soyadlara göre alfabetik
olarak yapılmıştır.)

Prof. Rûhi AYANGİL (Mûsikî)

Dr. Öğr. Üyesi Nevrihal BAYAR (Dil)

Dr. Öğr. Üyesi Fahrünnisa BİLECİK (Dil)

Doç. Dr. Gülberk BİLECİK (Sanat Tarihi)

Prof. Dr. Osman BİLEN (Felsefe)

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Vefa ÇOBANOĞLU
(Sanat Tarihi)

Prof. Erol DERAN (Mûsikî)

Yüce GÜMÜŞ (Mûsikî)

Niyâzi KÜLAHLI (Mîmârî)

Dr. Öğr. Üyesi Ünal ŞENEL (Edebiyat)

Doç. Dr. Murat Sâlim TOKAÇ (Mûsikî)

Prof. Dr. Mutlu TORUN (Mûsikî)

Prof. Dr. M. Baha TANMAN (Sanat Tarihi)

Prof. Dr. Ayşe ÜSTÜN (Gelenekli Sanatlar)

E. Seval YARDIM (Edebiyat)

Görsel Yönetmen

Tekin ÖZTÜRK

Dağıtım Organizasyonu ve Abonelik Servisi

Serdar BAŞER

(0 536 776 42 97 - 0 216 357 20 90)

Mehmet DEMİREL

(0505 391 37 24)

Grafik Tasarım

PROJESANAT

www.projesanat.com.tr

Yerel süreli yayın.

34

42 | **MARAŞ VE HATAY
İLHAN ANNE ÇOCUK İFTARI**
Duru ŞAHİN

44 | **GELENEKSEL TÜRK TİYATROSU'NDA
KÖY SEYİRLİK OYUNLARI**
Şerife ÜNSAL ŞENEL

48 | **GELENEKSEL VE TAMAMLAYICI TIP KÖŞESİ
HİRUDOTERAPİ-TİBBİ SÜLÜK TEDAVİSİ**
Çiğdem ORGUN ŞAHİN

52 | **GEÇİYOR**
Onur KURALAY

KENAN RİFÂÎ

(1867-1950)

Mutasavvıf - Şair*

Müellif: Mustafa TAHRALI

S elânik'te doğdu. Babası, Filibe hânedanından Hacı Hasan Bey'in oğlu Abdülhalim Bey, annesi Hatice Cenân Hanım'dır. Şarkî Rumeli vilâyetlerinde Filibe murahhası olarak görev yapan babası daha sonra İstanbul'a giderek Fatih Hırkaîşerif'te satın aldığı bir konağa yerleşti. Posta Telgraf Nezâreti sicil başmüdürlüğü ve telgraf nâzırlığı görevlerinde bulundu.

Kenan Rifâî mânevî hasletlerini tevarüs ettiği annesinden ilk terbiyeyi aldı. Annesi onu genç yaşlarında, tekke şeyhliği görevi bulunmayan mürşidi Üveysî-Kâdirî Edhem Efendi'nin terbiyesine emanet etti. Öğrenimini Galatasaray Sultânîsi'nde tamamlayan Kenan Rifâî zeki, akıllı, terbiyeli, fakat yaramaz bir çocuktur. Hocaları tarafından sevildi, takdir edildi. Fransızca'yı kısa zamanda öğrendi. Muallim Nâci, Muallim Feyzi, Recâizâde Mahmud Ekrem ve Zihni Efendi onun bu mektepteki Türk hocalarındandır.

Galatasaray'dan mezun olduktan sonra Hukuk Fakültesi'ne giren Kenan Rifâî bir süre sonra Balıkesir İdâdisi müdürlüğüne tayin edildi. On dokuz yaşlarında gittiği Balıkesir İdâdisi müdürlüğünde on bir ay kaldı. Bu müddet zarfında bir hocadan mûsikî ve ney dersleri aldı. Balıkesir'den sonra Adana Maarif müdürlüğüne, ardından sırasıyla

Manastır, Kosova, Üsküp ve Trabzon Maarif müdürlüklerine getirildi. Manastır'da bulunduğu sırada mânevî bir işaret üzerine Medine'ye gitmek için başvuru da bulundu. Birkaç yıl bekledikten sonra Medine'de İdâdî-i Hamîdî müdürlüğüne tayin edildi. Dört yıl kaldığı Medine'de yine mânevî işaret üzerine beldenin şeyhü'l-meşâyihî, Seyyid Ahmed er-Rifâî neslinden Seyyid Hamza er-Rifâî'ye hizmet etti. Şeyhi kendisine, "Oğlum, ben mi senin şeyhinim, yoksa sen mi benim şeyhimsin?" diyerek icâzet ve hilâfet verdi.

İstanbul'a dönüşünde annesi Hatice Cenân Hanım'ın 1908 yılında Hırkaîşerif'te inşa ettirdiği Ümmü Kenan Dergâhı'nda postnişin olarak irşad faaliyetine başladı. Aynı yıllarda Erkek Muallim Mektebi'nde Fransızca hocalığı, Tedkîkât-ı İlmiyye âzâlığı, Dârüşşafaka müdürlüğü, Meclis-i Maârif âzâlığı gibi görevlerde bulundu. Bir ara ikinci defa Medine-i Münevvere'ye giderek kısa bir müddet kalıp döndü.

1925 yılında tekkelerin kapatılması üzerine mülkiyeti kendilerine ait olan Ümmü Kenan Dergâhı aile efradı tarafından mesken olarak kullanılmaya başlandı. Maarif Vekâleti'nden emekliye ayrıldıktan sonra da on üç yıl Fener Rum Lisesi'nde Türkçe hocalığı yaptı. Soyadı kanununun çık-

* Dr. Öğr. Üyesi, Türk-Alman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü.

masından sonra Büyükaksoy soyadını alan Kenan Rifâî 7 Temmuz 1950 tarihinde vefat etti. Merkez Efendi Camii avlusunda şadırvanla kabristan duvarı arasındaki hazîreye defnedildi. Çocukları Aliye Büyükaksoy, mevlidhan hâfız Kâzım Büyükaksoy ve Kâinat Büyükaksoy'dan (Gürsoy) erkek ve kız torun ve torun çocukları bulunmaktadır.

Kenan Rifâî'nin XX. yüzyılın ilk yarısında yaşayan sûfiler arasında önemli bir yeri vardır. O tasavvufî görüşlerini tevhid, güzel ahlâk, aşk ve irfan etrafında örmüş; ilim, fikir ve sanat dünyasına birçok insan kazandırmıştır. Dış Tabâbeti ve Eczâcî mektepleri müdürü Server Hilmi Bey, Hattat Aziz Efendi, Eflâtun, Marc Orel ve Epictetos'un bazı eserlerini Türkçe'ye tercüme eden felsefe muallimi Semiha Cemal Hanım, damadı ve dış hekimi Ziya Cemal Büyükaksoy, romancı ve filoloji doktoru Safiye Erol, mimar Ekrem Hakkı Ayverdi, edip, mütefekkir ve mutasavvıf Samiha Ayverdi talebelerinden birkaçıdır. Devrin şeyhülislâmlarından Haydarîzâde İbrâhim Efendi, Nesîmi Efendi ve Abdullah Efendi ile Mısır Keldânî patrik vekili Âbid Efendi de onun müntesiplerindendir.

Eserleri. 1. *Muktezâ-yı Hayat* (İstanbul 1308). Balıkesir'de bulunduğu sırada hazırladığı fen ve tabiat bilgisi kitabı mahiyetinde bir eserdir. Müellif mukaddimede eseri Fransızca kitaplardan tercüme ederek hazırladığını söyler.

2. *Rehber-i Sâlikin* (İstanbul 1327). Tarikat usul ve âdâbına dair bir risâledir.

3. *Tuhfe-i Ken'an* (İstanbul 1327). 340 kadar hadisin ve İmam Bûsîrî'nin *Kaşidetü'l-bürde*'sinin yine nazmen tercümesidir. Ayrıca müellifin bazı ilâhilerini ihtiva etmektedir.

4. *Ahmed er-Rifâî* (İstanbul 1340). Ahmed Rifâî ve tarikâtı hakkında Türkçe'de yazılmış en geniş eserdir. İçinde müellifin bazı ilâhileri de bulunmaktadır. Sonuna Ahmed Rifâî'nin elli iki hizbi eklenmiştir.

5. *İlâhiyyât-ı Ken'an* (İstanbul 1341). Yukarıda adı geçen iki eserindeki ilâhilerle birlikte diğer şiirlerini ihtiva etmektedir. Manzumelerin büyük çoğunluğu aruzla yazılmıştır. Sünbül Efendi ve Merkez Efendi için yazdığı iki manzume Hattat Aziz Efendi tarafından büyük birer levha halinde yazılmış ve bu zatların sandukalarının baş ucuna konulmuş olup halen mevcuttur. Kitabın ikinci kısmında bizzat kendisinin, bestekâr İzzeddin Hümâyî Elçioğlu ve Muallim Kâzım beylerin bestelediği yetmiş beş kadar ilâhinin notası verilmiştir.

Eserin Yusuf Ömürlü tarafından hazırlanan ikinci baskısında yeni bestelenmiş bazı ilâhilerle ilk baskıda yer alan ilâhilerin sadece bestelenmiş olanlarına yer verilmiş (İstanbul 1974), Yusuf Ömürlü ve Dincer Dalkılıç'ın yaptığı son baskısında ise (İstanbul 1988) günümüz bestekârlarının bazı bestelerinin notaları ilâve edilerek bestelenmiş eserlerin notaları ve Kenan Rifâî'nin bütün manzumeleri bir araya getirilmiştir.

6. *Şerhli Meşnevî-i Şerif* (İstanbul 1973, 2000). Mevlânâ'nın *Meşnevî*'sinin I. cildinin şerhi olan eser, dergâhtaki mesnevi derslerinde Ziya Cemal Büyükaksoy, Semiha Cemal ve Samiha Ayverdi gibi talebelerinin tuttuğu notların daha sonra bir heyet tarafından karşılaştırılarak bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş, derleme bu heyette bulunan Nihad Sâmi Banarlı'nın kalemiyle günümüz Türkçe'sine kazandırılmıştır. Mesnevi şerhleri arasında hususi bir kıymeti olan eser çağımızın dinî-tasavvufî nesir Türkçe'sine güzel bir örnektir.

7. *Sohbetler* (haz. Samiha Ayverdi, iki cilt, Ankara 1991-1992, tek cilt, İstanbul 2000). Kenan Rifâî'nin damadı Ziya Cemal Büyükaksoy'un 1922-1925 yılları arasında dergâhta tasavvuf sohbetlerinden "Selâmlık Notları" başlığıyla tuttuğu notlar ve Ziya Cemal Bey'in kız kardeşi Semiha Cemal ile Samiha Ayverdi'nin aile içindeki tasavvuf sohbetlerinden derlediği notlardan meydana gelmiştir. Ayrıca *Ken'an Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık* adlı kitabın sonunda (s. 294-476) Kenan Rifâî'nin sohbetlerinden derlenmiş bir bölüm bulunmaktadır. Samiha Ayverdi'nin *Dost* adlı eseri Kenan Rifâî hakkında yazılmış bir biyografi olup bu kitap da Samiha Ayverdi ve Semiha Cemal'in sohbetlerden derlediği notları ihtiva etmektedir (s. 57-162).

BİBLİYOGRAFYA

Samih Ayverdi-Nezihe Araz, "Birinci Etüd", *Ken'an Rifai ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*, İstanbul 1951, s. 9-207.

Safiye Erol, "İkinci Etüd", *a.e.*, s. 208-266.

Sofi Huri, "Üçüncü Etüd", *a.e.*, s. 267-283.

Mustafa Tahrallı, "Ken'an Rifâî", *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, İstanbul 1996, IX, 440-444.

a.mlf., "Ken'an Rifâî (Büyükaksoy)", *TDEA*, V, 278-279.

Samih Ayverdi, *Dost*, İstanbul 1999.

SOHBETLER'DEN*

Kenan Rifai BÜYÜKAKSOY**

*“7 Temmuz 2023'te vefatları-
nın sene-i devriyesi olan Kenan
Rifai Hazretleri'ni hürmetle
yad ediyoruz. Himmetleri
hazır olsun inşallah...”*

“Tarık nedir ve nere-
den alınmıştır?

Tarık, sâlikî maksû-
duna, mürîdî murâdına,
cüz'ü külle kavuşturan
yola derler ki, Resûl-i Kib-
riyâ (s.a.) Efendimiz tarafın-
dan gösterilmiştir. İşte çeşitli
sûrette görülen ve fakat hakikat
cihetiyle yekdiğerinden kat'iyen fark-
lı olmayan yollar birdir ve hepsine birden
tarikât-ı Muhammediye denir. Şerîat kavlim, tari-
kat hâlim, hakîkat re'sû'l-mâlim yani sermayemdir
sözlerini Efendimiz buyurmuşlardır.

Kâbe'ye gitmek için yollar bir midir? Şüphesiz ki hayır. Dünyanın her tarafından Beyt-i Muazzama'ya giden birçok yollar vardır. Afrika'dan, Amerika'dan, Asya'dan, Avrupa'dan hareket eden hacıların yolları muhtelif olmakla beraber, neticede toplandıkları merkez ve maksut birdir ki o da Kâbe'dir. Bu yollar, hacca niyet eden kimsenin bulunduğu yere göre nasıl uzun, kısa, güçlüklü veya kolaylıklı oluyorsa, tarikler de böyledir ki

sâliklerin ezeli istîdâdî derecesiyle
mütenâsiptir.

Tarık; esas cihetiyle bir olunca, şüphesiz bu tarî-
katin yollarında rehber ve
delil olacak zatlar da aynı
ruhu aynı irfan ve mâ-
lumâtı hâiz olmak dolay-
sıyla birdirler ki bunlar da
yukarıda söylediğimiz ve-
chile o büyük muallimden
talim ve terbiye gören kâmil
insanlardır. İnsan tas-lakları
değil.

Dünyaya gelmekten maksadımız,
bunlardan birini bulup terbiyesine girmek-
ten ibarettir. İş Kadirîlik, Rifaîlik, Mevlevîlik'te de-
ğil, insan bulmaktır.

Bir de maalesef tarîki ve tarîkati, dergâhları çok
başka anlayıp işin yalnız dışında, kabuğunda kal-
mış olanlar vardır. Bütün tariklerde talim olunan
zikir, Kelime-i Tevhîd ile İsm-i Celâl'dir. Fakat
sade Allah demek ve bunu türlü makam, âhenk ve
usulle söylemek kâfi midir? Lazım olan, söylediği-
ni bilmek, zikrettiğini görmek, Allah'ı bulmaktır.
Bu ilmi öğretecek bu ilmin semeresini elde ettirip
sâlikin geleceğini kurtaracak muallim de ancak kâ-
mil mürşittir.

* Ken'an Rifai, Sohbetler, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2000, s. 437-438.

** Mutasavvıf, Mütefekkir, Mütakişinas, Hoca ve Yazar.

Bestekâr Hakan Alvan'la Bestecilik Üzerine Mülakat

Yakup Selim ŞENEL*

Okurlarımıza kısaca kendinizden ve müzik geçmişinizden bahseder misiniz?

1970 yılında Sakarya'da doğdum. Aynı şehirde Türk Müsikîsi Konservatuari'nı bitirdim. Burada Bekir Sıtkı Sezgin'den repertuar, neyzen Ümit Gürelman'dan ney, prozodi ve Hamparsum notası dersleri aldım. Hüseyin Sadeddin Arel'in talebelerinden Haydar Sanal'dan nazarıyat dersleri aldım. Erol Sayan'dan koro dersi, Prof. Faris Akarsu'dan Batı Müziği dersi, Yücel Paşmakçı'dan Halk Müziği dersi, Prof. Faruk Sümer'den müsikî tarihi dersleri aldım.

Okulu bitirmeden bir sene önce 1988 senesinde İstanbul Üniversitesi Türk Müsikîsi İcra Heyeti'ne neyzen olarak girdim. Birkaç sene sonra T.R.T. İstanbul Radyosu'nda akitli saz sanatçısı olarak bantlara katıldım. 1994 yılına kadar bu çalışmalara devam ettim. 1992 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul Tarihî Türk Müziği Topluluğu'na girdim. Sanat yönetmenliğini Ahmet Özhan Bey'in müdürlüğünü Ömer Tuğrul İnançer Bey'in yaptıkları bu topluluğa katıldım. 2023 yılı itibarıyla elan burada görev yapmaktayım. 1988 yılında icra heyetine başladığım yıllarda Prof. Ruhi Ayangil'in özel orkestra ve korosunda çok sayıda çalışma ve konserlere katıldım. Modern Türk Müziği diyebileceğimiz çok sesli çalışmalar içerisinde bulundum. Yalçın Tura'nın Şeyh Galib'e saygı kantatı, İhsan Özer'in Devran gibi eserlerini orkestrayla seslendirdik ve çok sayıda konser verdik. Yine 1988 yılında İstanbul Fatih'te bulunan Türk Tasavvuf Müsikîsi ve Folklorunu Araştırma ve Yaşatma Vakfı'nın meşk programlarına katıldım. Burada

Tasavvuf Müziği provalarına katıldım. Tasavvuf Müziği'nin en iyi temsil edildiği bu yerden çok şey öğrendim. O dönemde bu vakfın başında Sefer Dal Efendi bulunmaktaydı. Kendisi bizleri dinî müsikî konusunda bestekârlığa teşvik etmiştir. Kendisi 1940'lı yıllardan 1980'li yıllara kadar Tasavvuf Müsikîsi derleme çalışmaları yapmıştır. Bugün Türk Tasavvuf Müsikîsi repertuarının önemli kısmı onun çalışmaları vesilesiyle açığa çıkmıştır. 1980'li yıllarda Cüneyt Kosal bu ses kayıtlarını notaya almaya başlamış, 1990'lı yıllara kadar bu durum devam etmiştir. Yine 1980 ve 1990 yılları arasında Ahmet Özhan Beyefendi popüler ortamlarda ve sahnelerde ilk Tasavvuf Müsikîsi konserlerini vermiştir. Bütün bu gelişmelerin ortasında bulundum. Bu çevrelerde bulunmaktan dolayı dinî müsikîye karşı ilgim, bilgim ve sevgim arttı. Çalıştığım Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul Tarihî Türk Müziği Topluluğu'yla dünyanın birçok ülkesinde yüzlerce konser verdik. Bugüne kadar onlarca televizyon programında müzik yönetmenliği yaptım. Divan sahibi mutasavvıfların şiirlerinden eserler besteledim. Onlarca kitap ve cd projeleri hazırladım. (Osman Adapazarî Dîvânı ve İlahileri kitabı, Kıbrıs İlahileri kitabı, Balkan İlahileri kitabı gibi.)

Eşim Türkan Alvan üniversitede Türk Edebiyatı Bölümü'nde doçenttir. 1998 yılında kendisiyle evlendiğim tarihten itibaren de beraber bazı projeler hazırladık. Mesela bugün "Saz ve Söz Meclisi" diye piyasada bulunan bir kitabı yazdık. Bu kitabın içeriği; şiir ve müziğin birlikteliğine dair bir kültür başvuru kitabıdır. Kezâ yine "Said Paşa İmamı Hasan Rıza Efendi Dîvânı

* T. C. Ege Üniversitesi Devlet Türk Müsikîsi Konservatuari Ses Eğitimi Bölümü Araştırma Görevlisi.

ve İlahileri” kitabını beraber hazırladık. Bunun gibi birçok kitap ve cd projeleri yaptık.

Ahmet Özhan Bey’in birçok cd’sini ve konser programlarının repertuarlarını hazırladım. Kasetlerinin birçoğunda yönetmenlik yaptım. Geçtiğimiz 30-35 yıl bu şekilde faaliyetlerle devam etti. Elan değişik projeler üzerinde çalışmaktayım. Bu meyanda ney sazıyla ilgili çeşitli yerlerde dersler verdim. 1998’den bugüne kadar Boğaziçi Üniversitesi Türk Müziği Kulübü’nde ney dersleri verdim. Bu vesileyle yüzlerce talebe yetiştirme imkânı buldum.

1998 yılından 1982 yılına kadar Maksim Gazinosu’nda Bülent Ersoy, Muazzez Abacı gibi dönemin popüler Türk Müziği ses icracılarının orkestralarında kendilerine eşlik ettim. Türk Müziği’nin sahne kısmı da çok enteresan tecrübeler kazandırmıştır. Bu şekilde müzik hayatımı özetleyebilirim. Bestekârlık konusuna bir sonraki soru çerçevesinde cevap vereyim.

Bestecilik serüveniniz nasıl başladı? Sizi beste yapmaya teşvik eden hocalarınız oldu mu?

Sakarya’da konservatuar okurken Bekir Sıtkı Sezgin’den repertuar dersi aldığımı söylemiştim. Konservatuar talebeliğim sırasında yavaş yavaş beste yapma faaliyetlerim başladı. İlk önce enstrümantal eserler bestelemeye gayret ettim. Saz semailer, peşrevler gibi. Çünkü o dönemde konservatuar okuyorsunuz, ney sazıyla uğraşıyorsunuz, onu öğrenmeye çalışıyorsunuz yani kulak dolgunluğunuzun büyük bir kısmı enstrümantal eserler üstüne olduğundan dolayı bestekârlık kabiliyetiniz bu sahada kendini göstermeye başlıyor. Hatta ilk olarak Rast makamında bir saz semaisi bestelemiştim. Bekir Sıtkı Sezgin Hoca’ya bu eseri gösterdim. Sağ olsun benim elimle yazdığım o eseri aldılar, bir hafta sonra getirdiler derse. Kendisi bazı tashihler ve tavsiyelerde bulunmuş kırmızı kalemle, elan o eseri saklarım.

Bestekârlık serüvenim konservatuarda okurken başladı. Daha sonra İstanbul Üniversitesi Türk Müziği İcra Heyeti çalıştığım dönemde Klasik Türk Müziği icrası yapan bir kurumdu. Klasik takımların, klasik eserlerin yoğun olduğu bir dönemdi. O dönemde Şehnaz Aşiran makamında Peşrev, Beste, Ağır Semai, Yürük Semai ve Saz Semaisi olmak üzere bir takım bestelemiştim. Bunun da serüveni enteresandır. O günlerde Neyzen Niyazi Sayın’ın Şehnaz makamı gibi girip Acem Aşiran makamı gibi bitirdiği bir taksimi vardı. Buna ne diyelim dendiğinde Şehnaz Aşiran makamı diyelim demiş kendisi. Benim de bu durum ilgimi çekmişti. Şehnaz Aşiran makamında şiirleri Nedim’e ait bir klasik takım bestelemiştim.

Aynı yıllarda Fatih Karagümrük’teki Türk Tasavvuf Müsikîsi Vakfı’nın da çalışmalarına gidiyordum. Bir gün vakfın başkanı Sefer Dal Efendi bana “Yahu neyzen Hakan sen hiç ilahi besteledin mi?” dedi. “Yok efendim, gayret ettim ama olmadı.” demiştim. Bana “Haydi bu gece besteleyinşallah!” diye dua ettiler. Ben o gece eve geldiğimde, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın çıkardığı bir şiir kitabı olan Naatlar kitabını açtım. Orada bir şiir karşıma çıktı. “Esselam Ey Ahmet-i Muhtar Olan Son Nebi” diye bir eserdir o. Bugün tasavvuf müziği çevrelerince tanınan, bilinen, okunan bir eserdir. İlk ilahi bestelemem de böyle oldu.

Daha sonra Sefer Dal Efendi'nin teşvikleri gibi bendeniz de bugün genç müzisyen dostlarıma şiirler dağıtarak onları ilahi bestelemeye teşvik etmeye gayret ediyorum. Bestekârlıkla ilgili şimdilik aklıma gelen bunlar. Tabii bu 30 yıllık süre içerisinde çalışmalarına elan devam ediyorum.

Tasavvuf Müziği geleneği içerisinde bugüne ulaşmamış, bazı konularla ilgili ilahilerin olmadığını gördüm. Bunlarla ilgili repertuarı tamamlama adına besteler yaptım. Mesela bayram konusunda ilahimiz yeterince yoktu. Ben de bayram konulu bir ilahi bestelemiştim. “Şarâb-ı aşkını nûş ettir yâ Rab”. Muzaffer Özak Hazretlerinin şiirinden bestelenmiş bu ilahi de her bayramda birçok platformda okunan, bilinen bir eser oldu. Bunun gibi İstanbul Fatih Karagüm-rük'teki vakıfta çalışmalarım elan devam etmektedir. Vakfın yönetim kurulu üyesiyim. Bu şekilde vakfın Tasavvuf Müziği konusundaki temsil pozisyonu itibarıyla ben de o kuruma hizmet adına 400'e yakın eser yazmaya çalıştım. Bunların bir 20-30 tanesi bu müziği kullanan camia tarafından bilindi, kullanılıyor, seviliyor ve birçok çevreden bu konu ile ilgili takdir dolu sözler aldım, almaktayım. Bu konu hakkında daha çok şey konuşulabilir ama imkânlarımız doğrultusunda burada kesmek durumundayım.

Sizce bestecilik doğuştan gelen bir yetenek midir? Yoksa çalışarak her müzisyen beste yapılabilir mi?

İkisi de beraber olmalıdır. Türk Müziği konusundaki birikiminiz, donanımınız ne kadar yüksek olursa, kabiliyetiniz varsa, bu kabiliyetiniz o yükseklik seviyesinde açığa çıkar. Mesela Arabesk Müzik konusunda çok kabiliyetli besteciler var ama Arabesk Müziği'nin kendi yapısının dışına çıkamıyorlar. Eğer Türk Müziği konusunda sağlam bir alt yapınız ve yüksek eserlerden oluşan bir repertuar anlayışınız varsa, bestelediğiniz eserler de o anlayışa uygun şekilde daha kaliteli oluyor. Bendeniz Tasavvuf Müsikîsi bestekârı olarak biliniyorum. Bu da doğru bir tespittir. 400 eserimizin 380 tanesi Tasavvuf Müziği ile ilgilidir. Yıllardır hizmetinde bulunduğum Türk Tasavvuf Müsikîsi Vakfı'nın Geleneksel Tasavvuf Müsikîsi icralarını ve zikir usullerini devam ettirmesi, buralarda okunan müzik eserleriyle bizlerin büyümüş olmamızdan dolayı, bugün bestelediğimiz eserlerin büyük bir çoğunluğu Geleneksel Tekke İlahisi kategorisinde incelenebilir. Dolayısıyla

“

Bugün Türk Müsikîsi camiasının en eksik olduğu mesele edebiyat ve müzik ilişkisi konusundaki altyapı eksikliğidir. Bendeniz konservatuarda okurken rahmetli Bekir Sıtkı Sezgin bir eserin mutlaka şiirini okur, veznini söyler, bu vezne uygunluk konusunu anlatırdı. Aynı dönemde şair, bestekâr ve neyzen Ümit Gürelman'dan prozodi dersi alırken, aynı şeylere şahit olduk.

”

doğuştan gelen bir bestecilik kabiliyetimizin olduğu, çevre tarafından bize söyleniyor. İnsanın kendisini bu anlamda teşhis etmesi çok kolay değil fakat böyle bir kabiliyetimiz olmasa bu kadar eser besteleyemezdik. Bu kadar eseri de insanlar okumazdı herhâlde. Dediğim gibi mesela Tasavvuf Müsikîsi besteleyecekseniz; tasavvuf zikirlerinin ne olduğunu bilmelisiniz. Bunun bir havası, bir neşesi vardır. Bu neşeyi müziğinize o zaman yansıtabilirsiniz. Ortamında bulunmadan bir müziği açığa çıkartamazsınız. Gazinoda fasıl ortamlarında bulunmamış, fasıla büyümemiş birinin fasıl şarkısı bestelemesi çok zordur. Bir dergâh kültürü içerisinde yaşamadıysanız, Tasavvuf Müsikîsi alanında beste yapmanız çok zordur. Bugün mesela çok sayıda ilahi adı altında besteler var. Bunların çoğu konserde okunmak üzere, televizyon programlarında okunmak üzere bestelenmiş eserlerdir. Aslında bunlar bir nevi şarkı gibidir. Rahmetli Tuğrul İnancer büyüğümüz derdi ki; “Tasavvuf Müziği bestesi yapan birinin eseri dinlenirken, insanlar hafifçe zikir yapar gibi salınmalıdır.” Sizin melodik yapınız insanları buraya götürmelidir. Bunu başaran birisi de dinî müsikî konusunda başarılı olmuş demektir. Hikmet Barutçugil'in bir sözü var; “İlham gayrete aşiktir.” Yani sizin gayretiniz ne kadar çok olursa size o kadar çok ilham gelir ve siz de beste yaparsınız. Bu işin zahiri kısmını bu şekilde izah ettim. Öbür kısmı, Cenâb-ı Hak ilminde bir şeyi var ettiyse, bir zaman ve mekân uygunluğunda bunu açığa çıkartır. Eğer bizlerin bestelediği şeyler güzel ve zevkli ise, insanları manevî bir neşeye sevk ediyorsa bu Cenâb-ı Hakk'ın ilminde var ettiği bir estetikdir. Bizim gibi kulların üstünden de bunları açığa çıkarır.

Bir nevi biz faks makinası gibiyiz Cenâb-ı Hak kendi ilminde var etmiş, bizim küçük gayretlerimiz de onun bizden açığa çıkmasına vesile olmuştur. İşin hakikat kısmı böyledir. Bendeniz bu konuyu böyle anlıyorum.

Bestecinin edebiyatla ilişkisi nasıl olmalıdır? Bestecilik adaylarına bu konudaki tavsiyeleriniz nelerdir?

Bu sorunuz çok güzel! Bugün Türk Müsîkîsi camiasının en eksik olduğu mesele edebiyat ve müzik ilişkisi konusundaki altyapı eksikliğidir. Bendeniz konservatuarda okurken rahmetli Bekir Sıtkı Sezgin bir eserin mutlaka şiirini okur, veznini söyler, bu vezne uygunluk konusunu anlatırdı. Aynı dönemde şair, bestekâr ve neyzen Ümit Gürelman'dan prozodi dersi alırken, aynı şeylere şahit olduk. 1998 de evlendiğimizde eşim Türkan Hanımın da edebiyatçı olması hasebiyle bu konuya daha da fazla eğilmiştim. Türk Müsîkîsi usullerinin ve Divan Edebiyatı aruz kalıplarının çok önemli bir ilişkisi vardır. Bu konuyla ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Arzu edenler bu kaynaklara başvurabilir. Hangi vezin hangi usulle bestelenir? Veya hece şiiriyle bestelenmiş ki ilahilerin çoğu hece şiiridir, kaç heceli şiirler, hangi usullerde, hangi güfte dağılımlarıyla yapılır? Gelenekte bunların özelliklerini çok güzel bir şekilde görebiliriz. Bunları doğru tespit etmek ve doğru anlamak lazım. Bundan sonra bestekârlık yapmaya kalkarsanız başarılı olabilirsiniz. Türk Müsîkîsiyle uğraşanların mutlaka edebiyatla meşgul olması gerekmektedir. Edebiyatın teknik kısmıyla ilgilenmelidir. Bu işin matematik kısmıdır. Bir de mana kısmı var. Şiirin içindeki derin manaya uygun melodilerle bezemekte bir bestecinin kabiliyetini göstermektedir. Bu şekilde özetlenebilir.

Sizin bestecilik metodunuz nedir? Biraz bahseder misiniz?

Bendeniz daha önceki sorularda da bahsettiğim üzere tasavvuf kültürü içerisinde uzun yıllar bulunduğumdan dolayı bu sahada eser vermeye gayret ettim. Tasavvuf Müziği'nde her Arabî aya uygun ilahi okuma geleneği vardır. Mesela Hac mevsiminde Hac ilahileri söylenir. Ramazan ayında Ramazan ilahileri söylenir. Muharrem ayında Hz. Peygamberin torununun başına gelen Kerbela olayıyla ilgili mersiyeler söylenir. Cemâziyelevvel, Cemâziyelâhir aylarında tövbe

ve istiğfar ilahileri söylenir, kandil gecelerine uygun ilahiler vardır. Bazı hadiselerle uygun ilahiler vardır. Mesela bir ölüm hâdisesi yaşanmıştır. Bununla ilgili ilahi söylemek durumunda kalırsınız. Zaman ve mekânla ilgili ilahi okuma geleneğimiz vardır bizim. Şimdi bu kadim repertuarı icra ederken şu dikkatimi çekiyordu. Enderun usulü teravih namazında Rast, Uşşak, Saba, Evç, Acem Aşîran sırasıyla ilahi söylüyorsunuz. Mesela Ramazan'a merhaba diyorsunuz ama Rast makamında merhabaya uygun ilahi yok, gelmemiş kadim zamandan günümüze. Mesela bu konuyla ilgili bir ilahi bestelerdim ben. İşte şu konuda, şu makamda ilahi yok diyelim. Güfte araştırmam, ne kadar tasavvuf divanı çıkmışsa bendeniz kütüphaneme bunları aldım. Bunların her birini baştan aşağıya tarayıp, konuyla ilgili şiirleri seçerdim. Dedim gibi kadim repertuardan gelen repertuardaki eksiklikleri de kendi bestelediğim eserlerle tamamlamaya çalıştım. Yani eski bir eseri restore ederken nasıl bir taş oradan düştüyse ve o dokuya uygun bir taş alınıp oraya konulursa, ben de bu şekilde tamamlayıcı olmasını arzu ettiğim şeyleri besteledim. Bugün 400 eserimin 200'den fazlası bu anlayışla bestelediğim şeyler olmuştur. Bunun hâricinde konular seçerdim kendime. Mesela Kıbrıs'a televizyon programı çekimine gideceğiz. Kıbrıs'ta yaşamış mutasavvıfların şiirlerini araştırdım. 20-30 şiir besteledim ve televizyon programı yaptık. Bu şiir çok güzelmış bunu besteleyeyim gibi bir anlayışım yok artık. Bundan beş yıl önce kadın mutasavvıf şairler konusuyla ilgili bir merak uyandı bende. 60 tane hanım şair tespit ettim. Bunların şiirlerinden birer ilahi besteledim. Mesela şimdi yayımlamayı arzu ettiğim böyle bir çalışmam var. Bunun gibi proje bazlı bu kültürü daha yeşertecek, kadim irfanımızı daha da ortada kılacak şekilde müzikler besteledim.

Etkilendiğiniz, imrendiğiniz bir bestekâr var mıdır?

Tabii ki her müzisyenin, bestekârın sevdiği bestekârlar vardır. Klasik Türk Müsîkîsi anlamında, Zekâi Dede'ye çok hayranımdır. Daha sonra popüler Türk Sanat Müziği konusunda Avni Anıl idolümdür. Zaten Sadettin Kaynak, Selahattin Pınar'ı saymıyorum. Onlar zaten herkesin ortak zevkidir ama ben meşrep olarak Avni Anıl'ı çok severim. Gelelim Tasavvuf Müsîkîsi'ne; benim asıl bestecilik konusunda tanınmam bu

sahada olmuştur. Tasavvuf Mûsikîsi konusunda etkilendiğim bir bestekâr olduğunu çok söyleyemem. Çünkü Tasavvuf Mûsikîsi bir tavır, bir zikir seremonisine eşlik eden bir müziktir. Buna uygunluk önemlidir. Melodik yapısı da zenginse ritmik yapısı kadar, bu durum çok güzel eserler ortaya çıkartır. Mesela Hüseyin Sebilci'nin bestekârlığı çok duygusal içerikli, acıklı, hüznü bir bestekârlıktır. Sebilci'nin melodik yapılarını çok severim o anlamda. Mesela bir Selâhi Dede vardır. Selahattin Demirtaş 1990'lı yıllarda vefat etmiş. Selâhi Dede'nin bestekârlığına hayranım. Melodik ihtişamı, ritmik ihtişamı bir arada yakalayabilmiş ender Tasavvuf Mûsikîsi bestekârlarındandır. Bu iki örneği zikretmiş olalım. Tabii ki çok sayıda var. O kadar güzel ilahiler var ki! Bir Cüneyt Kosal Tasavvuf Müziği bestekârlığına yepyeni bir soluk getirmiştir. Kendisiyle uzun yıllar beraber çalıştık. Beni de teşvik etmiştir bazı konularda. Mesela 99 Makam 99 İlâhi kitabını basacağı zaman bana üç tane makamda ilahi yok; Dilkeşide, Revnaknûma ve Sultanî Segâh makamlarında ilahi istemişti benden. Ben de bestelemiştim. Kitapta da basılmıştı. Aklıma gelmişken az önceki sorunun devamı olarak şunu da ilâve edeyim. Hiç ilahi yapılmamış makamlarda ilahi takımları bestelemek istemiştin. Bunu da yaptım, mesela Sipîhr makamında pek ilahi yoktu. Oturdum üç tane ilahi yazdım. Mesela Pesendide makamında iki ilahi yazmıştım. Hisar Kürdî makamında iki tane ilahi, Vecd-i Dil makamında üç tane ilahi yazmıştım. Çok az kullanılan makamlarda da ilahi bestelemeyi sevdim.

Sizin aynı zamanda ney icracısı olduğunuzu biliyoruz. Bestecilik çalışmalarınızdan sonra icra edeceğiniz eserlere daha farklı bir bakış açısıyla yaklaştınız mı? Bestecilik yönünüzün icracılığınıza etkileri oldu mu?

Tabii ki doğal olarak olmuştur. Ney sazı zaten sizi Tasavvuf Müziği'ne yönlendiren bir saz. Bu vesile ile Tasavvuf Müziği'nin içerisine bir şekilde girdik. Ama bendeniz genelde beste yaparken enstrüman kullanmam. Beste bittikten sonra oturur notaya yazarım. Notaları üst üste getirerek beste yapılmaz. Beste kendi başına bir bütündür. Onu ezberden yaparsınız, ondan sonra notaya yazarsınız. Çok seyrek bazen; “Şu sesi mi kullansam, bu sesi mi kullansam?” diye düşündüğüm zaman enstrümandan yardım aldı-

ğım oluyor. Ama saz olmadan da beste yapmak mümkündür.

Özellikle son dönemde Türk Müziği bestecilerinin sayısının çok az olduğuna tanıklık ediyoruz. Sizce bu durumun başlıca sebepleri nelerdir? Bu bağlamda Türk Müziğinde bestecilik alanını geliştirmek için neler yapılabilir?

Ben çok sayıda Türk Müziği bestesi yapan insanlar olduğunu biliyorum. Çok fazla beste yapılıyor. Fakat toplumun popüler ortamında Türk Mûsikîsi artık popülerliğini yitirmiş, özel bir müzik olmuştur. Bu özel müziği de artık ilgili çevreler dinlemektedir. Bu anlamda çok sayıda beste vardır. Bizim elimize yüzlerce hatta binlerce ilahiler ve şarkılar geliyor ama bunların seslendirileceği, bunların paylaşılacağı ortamlar artık yerini popüler müziğe, uluslararası müziklere bırakmıştır. Geleneksel Türk Müziği'nin bugün eskisi kadar tutulmamasının en büyük sebebi dil sorunudur. Ülkemizde yüz yıl önce yaşanmış Dil Devriminden dolayı Osmanlı Türkçesi'nde kullanılan kelimelerin birçoğu anlaşılmamaktadır. Mesela “Vâsıl olmaz kimse Hakk'a cümleden dūr olmadan.” çok meşhur bir ilahidir. Vâsıl olmaz ne demektir? Dūr olmak ne demektir? Bunun gibi insanlar bilmediği kelimelerden oluşan müzikleri dinlemeyi tercih etmiyorlar. Geleneksel Türk Müziği, bu kültüre meraklı insanların, dile âşına insanların, bu şiir yapısı içerisindeki derin hakikatleri hisseden insanların kullandığı, paylaştığı bir müzik türüdür. Dolayısıyla çok sayıda beste yapılıyor fakat bu müziği zevk edecek insan profilimiz azalmıştır. Mesele budur. Besteci azalmamıştır. Bu müziği anlayacak insan profili git gide azalmaktadır. Dinleyici kitlesi, popüler kültürün girdabına düşerek sığ bir algıyla hayatı geçirmektedir. Coğrafyamızda entelektüel anlamda bir sığlık yaşanmaktadır. Bütün dünyada aslında durum böyledir. Popüler kültür her türlü kadim kültürü ezip geçmektedir. Ülkemizde de aynı manzara görünüyor şu anda.

Bizlere vakit ayırdığınız için çok teşekkür ederiz.

Ben teşekkür ederim.

Sûzinak Îlâhi

Hatice Annemiz

Güfte: Kenân Rifâi Hazretleri

Beste: Hakan Alvan

Ey Ha ti ce an ne miz ey ça re siz ler
Haz re ti pey gam be ri tas dik e den sen
Ey Mu ham med Mus ta fa nın pek ve fâ kâr

1. ça re si (saz) ib ti da zev ce si
2. ça re si ib ti da zev ce si

Ey Re sû li Kib ri yâ nın zev ce si hem
Ser ve tü sa mâ nı nı uğ run da sen et
Haz re ti şâ hı A li nin sâ ye si dil

1. sâ ye si ah tin fe da ah dâ ne si ah
2. sâ ye si ah tin fe da ah dâ ne si ah

Eh li bey tin mas da rı mü
Bu şe ref kâ fi de ğil mi
Hem Ha san i le Hü sey nin

13

min le rin ser tâ cı sın tâ cı sın
kâd ri ni i lâ i çin lâ i çin
ber gü zi de ced de si ced de si

16

Haz re ti Zeh ra Be tül ün vâ li di üf
Mü mi nâ tın tâ cü fah ri ey u lu hay
Şem i vec hin dâ i mâ Ken an ha kîr per

19

dâ de si ah dâ de si
run ni sâ ah run ni sâ
vâ ne si ah vâ ne si

21

Vâ li de miz vâ li de miz Ey Ha ti ce

24

an ne miz ah an ne miz

*Ey Hafıce annemiz Ey çâresizler çâresi
Ey Resûl-i Kibriya'nın zevcesi hem sâyesi
Ehl-i Beyt'in masdarı mü'ninlerin sertâcısın
Hazret-i Zehrâ Betûl'ün vâlid-i üftâdesi*

*Hazret-i peygamberi tasdik eden sen iptidâ
Servet ü sâmânını uğrunda sen etdin fedâ
Bu şeref kâfi değil mi kadrini i'lâ için
Mü'minâtın tâc-ı fahri ey ulu hayru'n-nisâ*

*Ey Muhammed Mustafâ'nın pek vefâkâr zevcesi
Hazret-i Şâh-ı Alî'nin sâyesi dildâdesi
Hem Hasan hem Hüseyin'in bergüzîde ceddesi
Şem'-i vechin dâimâ Ken'an hakîr pervânesi*

Kenan Rifâi

Fethi Gemuhluoğlu*

Ünal ŞENEL**

Efendim, bu nezih topluluğu hürmetle, muhabbetle selâmlıyorum.

Aslında bu selâmlamaya Fethi Gemuhluoğlu'nun “Dostluk Üzerine” yaptığı sohbetteki selâmlamayla başlamak isterdim. Ancak buradaki selâmlamayı hâl edinme ve hakikaten o duyguyu yaşayarak ifade edebilme noktasında bir donanıma sahip olmadığım için kendimce selâmladım. Bununla birlikte Fethi Bey'in selâmlama biçimini de sizlere arz etmek istiyorum.

Yıllarca söz orucu tutmuş Fethi Bey. Yazı orucu tutmuş. Meydanlarda kalabalıklara hitap etmekten imtina etmiş. Fakat, insanlara ulaşmış, insanları yoğurmuş, onları yetiştirmiş. İnsanların gönül tellerini titretmiş. O yüzden ileri bir yaşa geldiğinde Aydınlar Ocağı'nda bir konuşma yapmasını istemişler. Çok ısrar ettikleri için dayanamayıp konuşmak durumunda kalmış. Fethi Bey bu konuşmaya şöyle bir selâmlamayla başlıyor:

“Evveli, âhiri, zâhiri, bâtını selâmlarım. El-Evvel-i Allah, El-Âhır-ı Allah, El-Bâtın ü Allah, Ez-Zâhir ü Allah... Sahibi selâmlarım, Sâhib-i Hakiki'yi selâmlarım. Sağımı, solumu, önümü, ardımı selâmlarım. Levlâke Sırrının mazharını selâmlarım. Vâlidesini, Hadice Vâlidemi, Fâtıma Vâlidemi selâmlarım. Cehâr-ı Yâr-ı Güzîn'i selâmlarım. Erkân-ı Erbaa'yı, Selmân'ı, Mikdâd'ı, Ammâr'ı, Yâser'i selâmlarım. İmâmeyn-i Muhteremeyn'i selâmlarım.”

Bu selâmlama, zaten Fethi Bey'in arka planını, ruh dünyasını, gönül dünyasını bize aşikâr ediyor.

Evet, Fethi Bey her şeyden önce âşık bir insandır. Onu başkalarından, yaşadığı dönemdeki birçok insandan farklı kılan taraf budur. Burada anılan beş kişi de (Ahmed Süheyl Ünver, Ali Fuad Başgil, Ekrem Hakkı Ayverdi, Fethi Gemuhluoğlu, Mâhir İz) gerçek anlamda âşık insanlardır. Bu millete âşık olan, bu milletin değerlerine âşık olan, taşına, top-rağına âşık olan; servisine, çinisine, hattına, mûsikisine âşık olan, milletin millî varlığına âşık olan ve inancının merkezindeki temel değerlere âşık olan kişilerdir. İşte Fethi Gemuhluoğlu böyle kişileri, böyle kültür değerlerimizi hâl edinmiş şahsiyetleri yetiştirmekle kendisini görevli saymıştır.

O'nun herhangi bir unvanı yoktur. Hele hele “gazeteci-yazar” gibi bir unvana da sığınmak durumunda kalmamıştır. Kendisini konuşmaya davet ettiklerinde “Ben konuşmacı değilim, ben hatip değilim, ben yazar değilim, çizer değilim.” demiştir. Fakat bütün bunların hepsinin ötesinde insana ulaşabilen, insandaki özü yakalayabilen ve o özü, o cevheri harekete geçiren, ondaki enerjiyi, birikimi, insanlığın hayırına kullanılacak hâle getirebilen bir gönül insanıdır. Bir mürebbi, bir eğitici, bir terbiyeci; insanlardaki vasıfları hayırlı hizmetlere dönüştürecek tarzda insanları motive edebilen bir öncü şahsiyet.

Bugün kişisel gelişimle uğraşanlar Fethi Gemuhluoğlu'yla tanışmış olsalardı, onu belki bir “yaşam koçu” olarak ifade ederlerdi. Fakat o gerçek anlamda bir mürebbidir. Bütün bu özelliklerinden dolayı kültürü temsil eden, kültür değerle-

rimizi bizzat yaşayarak ortaya koyan bir şahsiyet. Ama aynı zamanda bu değerleri nakleden, ulaştıran bir insan. Yeni nesillere hâl edinilecek şekilde onların hayatlarına sindirebilen bir insan. Bu ancak hâl ile mümkün olur. “Hâl sâridir.” derler. İşte Fethi Gemuhluoğlu’nda o bin yıllık kültür mirasımızın özü gerçek anlamda hayata geçtiği için onunla muhatap olan, onu tanıyan gençlerde de tarihe, kültüre, millî mirasa sahip çıkma duygusu hâkim oluyor ve elinin değdiği her genç bu ülke için adeta bir fedaî oluyor; bu ülkenin kültürünün yaşatılması için üstün hizmetlerde bulunan bir şahsiyet hâline geliyor. O yüzden Fethi Gemuhluoğlu ile ilgili olarak vefatından sonra yazı yazan birçok kişinin birleştiği nokta onun “müessir” bir şahsiyet olduğudur. Bu hitap ettiği insanlar, yönlendirdiği, hayatlarına dahil olduğu, fikir dünyalarının ve meslekî formasyonlarının şekillenmesinde rol oynadığı kişilerin mizaçları, meşrepleri, düşünce sistemleri, hayat felsefeleri çoğu zaman birbirinden farklı farklı noktalarda bulunabiliyor. Ama Fethi Gemuhluoğlu bütün bunların hepsinde ortak bir taraf buluyor ve bu ortak yönleri, millete ait değerleri, manaya ait değerleri ve insanlığa ait değerleri harekete geçirerek o insanların verimli olmasını sağlıyor. O yönden Fethi Gemuhluoğlu sadece bir hizbin, bir grubun insanı değil. O bu milletin insanı. O bu mananın insanı ve insanlık duygusu ile hemhâl olan herkesin dost olarak kendisini kabul edebileceği ve dostluğunda müsterih olabileceği bir merkezî şahsiyet.

Onu tarihteki kişilerle mukayese edersek, benzetmeye çalışırsak belki bir Sarı Saltuk diyebiliriz. Cumhuriyet döneminin Yunus Emresi diyebiliriz ve Cumhuriyet döneminin bir Ahi Evran’ı diyebiliriz. Cumhuriyet döneminde yaşamış olan, büyük velilerden iz taşıyan şahsiyeti olarak değerlendirebiliriz. Bu yönüyle Gemuhluoğlu bir kültür köprüsü olmuştur, medeniyet köprüsü olmuştur. Tıpkı Yahya Kemal’in “*Sönmez seher-i haşre kadar şi’r-i kadim / Bir meş’aledir, devredilir elden ele*” dediği gibi o ecdadın hayat felsefesini, dünyayı idrak ediş biçimini yeni nesillere aktaran, bu anlamda mazi ile hâl ve gelecek arasında köprü kuran çok önemli bir şahsiyet olmuştur.

Hayatı hakkında internette, diğer birçok kaynaklarda bilgi var. Biz onun “Asıl yönü nedir, o ne yapmıştır?” sorusunun cevabını bulmaya çalışıyoruz. Bu projeyi yürüten Haluk Dursun’a göre “Fikir-dava adamı, yazar ve şair olan Fethi Gemuhluoğlu anlatıcı, temsilci ve yaratıcı yönleriyle, Anadolu kaynağından uzaklaşmayan bir İstanbullu ve Osmanlı bilgesi olması” yönüyle bu “Beş şehirli” arasında yer almıştır. Evet, hem Anadolu ile bağını koparmıyor Anadolu’dan besleniyor, hem de Osmanlı coğrafyasının yayıldığı o geniş mirastan, o geniş birikimden besleniyor ve böylece faziletli, böylece medenî, böylece şehirli, kültürlü ve evrensel seviyede bir şahsiyet hâline geliyor. Özellikle Türk Petrol Vakfı’nda görev yaptığı dönemde, genel sekreterlik yaptığı dönemde, öğrencilere burs verdiğini biliyoruz. Karşılaştığı öğrencilere ilk

önce sorduğu sorulardan birisi de şuymuş: “Evladım hiç âşık oldun mu?”, tabii birçok öğrenci de “Esağfurullah efendim, biz derslerimizle meşgûlüz.” dediği zaman “Önce git âşık ol gel, ondan sonra muhatap olalım. Çünkü Allah’ın kullarını sevmeyen, Allah’ın kuluna âşık olamayan Allah’a yaklaşamaz.” buyururlarmış. Ve ilk dersi verirlermiş böylelikle. O yönden bizim medeniyetimizdeki, medeniyetimizin temelindeki o asıl muharrik olan, asıl hareket ettirici olan, asıl yaşatıcı olan, diriltici olan kaynağı böylece işaret eder ve gençlerin asıl kaynakla tanışmasına vesile olurmuş.

Evet, Nuri Pakdil çok farklı bir şahsiyet biliyorsunuz. “Çelik Adam” nam-ı diğer. Çok keskin, çok tavizsiz bir insan. Hatta çıkardığı edebiyat dergisini öylesine titiz bir şekilde sürdürmüş ki derginin yayımlandığı bütün bu dönemler içerisinde en ufak bir dizgi hatası yer almamış. İfade bozukluğu, cümle düşüklüğü, imlâ hatası yer almamış. Tek bir yerde bir hata bulunmuş ve bu sayıyı toplattırıp bütün elemanları, arkadaşları, ekibiyle birlikte düzeltmişler ve piyasaya o şekilde yeniden sürmüşler. Bu kadar tavizsiz bir insan. İşte Nuri Pakdil de onun etki alanına giren, o halkada yerini alan kişilerden birisi. Nuri Pakdil, “Bağlanma” adlı kitabıyla Fethi Gemuhluoğlu ile olan dostluğunu veya ona olan vefa borcunu bir şekilde ifa etmeye çalışmıştır.

Nuri Pakdil’e sık sık mektup yazmış Fethi Bey. Bu mektupların birinde Sezai Karakoç, Mehmet Çavuşoğlu, Erdem Bayazıt, Rasim Özdenören, Bahattin Karakoç, Kamil Turan gibi gençlerle ilgilenmesini, onlarla irtibat kurmasını özellikle tavsiye ettiğini görüyoruz ve takip ettiğini anlıyoruz. “Gençler ne yapıyor? Edebiyat-sanat dünyasında, düşünce dünyasında neler oluyor? Kimde ne cevherler var ve bunların bu millete kazandırılması nasıl mümkün olur?” şeklindeki sorularıyla sıkı

takip hâlinde olduğunu görüyoruz. Bu mektuplarında kullandığı ifadelerden birisi şöyle: “Sen hiç Kâni Karaca’dan Süre-i Rahman dinledin mi? Ağlar oldun mu? Niyazi Sayın veya koca üstad Halil Can üflerken sen yeniden doğdun mu?” Bu sorular onun yetiştiricilik vasfını bize gösteriyor.

Muhatap olduğu insanı, hayatı ciddiye alan, kendini ciddiye alan, milleti ciddiye alan ve insanlığı ciddiye alan; her şeyi önemseyen, hakkını vererek hayatla muhatap olan bir insan olma yolunda ilerleten bir eğitimci o. Muhatap olduğu kişi üzerinde müessir olan bir tarafı var. “Öğrencilere sadece burs vermeyen, onları sadece okutmayan, aynı zamanda onları okuyan, anlayan ve onlara hedef gösteren, nefes veren,” mana dünyasına yönelten bir yol gösterici. “Estetiği önemserdi.” diyor onu bilenler. Etrafındaki gençlerle ilgilenirken o kadar onların hayatları ile kendisi arasında sıkı bir alaka kuruyor ki, taktıkları kravatın elbiselerine uyumlu olup olmaması, giydikleri çorabın pantolonuyla ve ayakkabısıyla uyumlu olmaması konusunda bile son derece titiz olduğunu görüyoruz. Onunla muhatap olan, ilgi halkasına giren herkes davranışlarına, yürüyüşüne, konuşmasına, oturup kalkmasına, giyinişine, kullandığı kelimeye, her şeyine dikkat etmeye başlıyor. Böylesine insanı inşa eden, şekillendiren bir tarafı olan, hakikî bir mürebbî şahsiyettir Fethi Gemuhluoğlu.

Nuri Pakdil, ondan nasıl etkilendiğini ifade ederken: “İnsan arttığını, çoğaldığını duyumsuyordu onun yanında.” diyor. Evet, bir insan başka bir insanın yanında olduğu zaman nasıl “arttığını”, “çoğaldığını” hissedebilir, algılayabilir? Bu önce kendisiyle dost olmaya başlaması demektir. Komşusuyla dost olmaya başlaması demektir. Çevreyle, tabiatla dost olmaya başlaması demektir. Yakınlaşması demektir, kaynaşması demektir. İşte böyle bir insanî olgunlaşma ve derinleşmeyi etrafındaki gençler üzerinde sağladığını görüyoruz.

Bütün bu vasıflar, Necip Fazıl gibi son derece zor bir insanı bile etkilemiş olmalı ki vefatı üzerine Necip Fazıl şu ifadeleri kullanıyor: “Fethi Gemuhluoğlu, harp meydanında görünmeyen, fakat ateş hattındakilere sakalık eden, nakliye ve levazım kollarına yön veren, hususî çevrelerde mayası hâlis bir gençlik yoğuran, gönlü tasavvuf kokusuyla ıtırılı ve dili en murassa Osmanlıca zarfı içinde İslâmî zevk mazrûfiyle nakışlı, son turfanda bir tip-

di. Ölüm ne denir? Hak rahmet eylesin. Fakat bu ölüm beni çok sarstı.”

Evet, Necip Fazıl'ın gönül dünyasını böylesine titreten bir şahsiyetle muhatap oluyoruz.

Onun siyasete girmeyen bir şahsiyet olduğunu görüyoruz. Siyasetle doğrudan ilgilenmez gözüken bir tarafı var. Bütün bunlarla birlikte “ilm-i siyasetin ve ilm-i kıyafetin gerçek bir üstadıydı” diye ifade ediliyor. İlmi kıyafet, genç arkadaşlarımıza hatırlatmak anlamında söylüyorum; eskiden devşirilecek gençleri seçmek için giden heyet içerisinde “ilm-i kıyafet”e sahip olan veya “ilm-i sîma” bilgisine sahip olan kişiler vardır ve o kişiler çocukların, gençlerin arasından gerçekten kabiliyetli olabilecek, gelecekte devlete, millete hizmet edebilecek kişileri seçmekle görevli imiş. Bu kişiler, insanların yüzlerine bakarak, onların hâllerini okuyarak onlar hakkında not verebiliyorlarmış ve tercihleri ona göre yapıyorlarmış. İşte Fethi Gemuhluoğlu'nun da bu vasıfta bir insan olduğu ifade ediliyor. Muhatap olduğu insanı gören, anlayan ve ayırt edebilen, fark edebilen bir vasfının olduğunu görüyoruz.

Fethi Gemuhluoğlu'nun 1975 yılında yaptığı “Dostluk Üzerine” adlı sohbetinde söylediği şu sözler onun tarihi nasıl okuduğunu ve geleceğe yönelik yorumlarının ne derece isabetli olduğunu göstermektedir. Şöyle diyor: “Bıraktığımız Beyrut'u görüyorsunuz! Bıraktığımız Lübnan'ı görüyorsunuz. Bıraktığımız Suriye'yi görüyorsunuz. Bıraktığımız Suriye meydana: Fitnenin evveli Şam, ahır Şam, görüyorsunuz!” Evet, bizler bugün görüyoruz. O yüzden Fethi Gemuhluoğlu sadece geçmiş bilen, hâli idrak edebilen bir insan değil, aynı zamanda geleceği de okuyabilen, yorumlayabilen bir mütefekkir insan. O yüzden geleceğe hazır olmamız gerektiğini vurgulayan, gelecekte karşılaşabileceğimiz sıkıntılara da işaret eden, böylesi bir öngörüye sahip, ufku ve keşfi açık insanlardan biri olduğunu görüyoruz Fethi Gemuhluoğlu'nun.

Fethi Bey'in Osmanlı'nın ve bugünkü nesillerin misyonu konusunda da şöyle bir yaklaşımı var:

“Burada bir hususu arz edeyim, bu büyük Osmanoğlu, bu efsanevi Osmanoğlu, ilây-ı kelimetullah üzre halk edilmiş olan Osmanoğlu, ilây-ı kelimetullah kendisine verilmiş olan Osmanoğlu ve alınmamış olan Osmanoğlu, verilmiş de alınmış değil, buna bilhassa işaret ederim, aklımızı başımıza devşirelim, bu emanet onlara verilmiş fakat

alınmamıştır! Bunu gönlünüze nakşediniz!”. Bu ne demektir, sevgili gençler? Bu millet, bu tarihî misyonu hâlâ sırtında taşımaktadır ve gelecekte de taşıyacaktır, demektir.

Bu konuda bize bazı uyarıları da var Fethi Gemuhluoğlu'nun. Neye dost olacağımızı ve neye dost olmayacağımızı da bize ifade ediyor. Bunları özellikle genç kardeşlerime nakletmek istiyorum:

“Uykuya dost olmayalım. Her şeye dost olalım, uykuya dost olmayalım. Her şeye dost olalım, politikaya dost olmayalım. Her şeye dost olalım, hırs-ı mal ve hırs-ı câha dost olmayalım. Her şeye dost olalım ve paraya dost olmayalım. Ben parayı sol elleriyle tutanların destanımı, mucizemsi hikâyeleriyle büyümüş bir arkadaşınızım. ‘Feleğin kah-be başında paralansın parası! Ben güzel sevmeye geldim, değil ekmek yemeğe’ diyor büyük hazreti Neyzen, Kaddesellâhu sırrühü'l-aziz, diyorum.”

“Tarihe dost, kişinin kendi uzuvlarına dost, komşuya dost, ağaca dost, coğrafyaya dost ve bazı mesleklerle dost.”

Fethi Gemuhluoğlu'nun 22 Kasım 1975 yılında “Dostluk Üzerine” yaptığı sohbette müjdelediği şu aydınlık mesajı sizlere naklederek konuşmayı noktalamak istiyorum: “Şâh-ı Velâyet buyuruyorlar ki “Gözü olana sabah ışımıştır.” Şeb-i yeldânın bittiği mutlak. Türkiye’de nifak, Türkiye’de küfür ve Türkiye’de nifak kemâlini bulmuş ve zevâli olmuştur.. Tekrar söyleyeyim, bu, bu beldenin üstünde, bu belde-i tayyibenin üzerinde küfür ve nifak hükümlerini icra etmişlerdir. Şimdi riyâ saltanatını sürüyor. Onun da ömrü çok kısadır. Gelecek bir mübârek vakte hazır olunuz. Şâh-ı Velâyet’in kelâm-ı mübârekelerini tekrar söylüyorum. “Gözü olana sabah ışımıştır.”

Fatih Sultan Mehmet

Fahrünnisa BİLECİK*

Bir milletin tarihi içinden ona liderlik etmiş bir şahsı anlatmaya çalışmak aslında o milletin prensiplerini, sahip olduğu değerleri, yaşayışını, siyaset ve kültür dünyasını da anlatmak demektir. Çünkü, devirlerine hükmeden kimselerle hükmettiği insanlar arasında bir bağ olduğu açıktır. Devrin ve zamanın isteği, ihtiyacı ne ise onların merkezinde olan insan da bu ihtiyacı karşılayabilecek seviyede olmalıdır. Türk tarihinin şerefi, İstanbul'un fatihi, büyük insan II. Sultan Mehmet de milletin ve başında bulunduğu devletin ihtiyaçlarına sahip çıkmış, kendisini hiçe sayarak ömrünü bu ideal uğrunda harcamıştır.

Fatih neden büyük insandı? Nasıl yetiştirildi? Neden İstanbul'u fethetti? Dünya görüşü ne idi? Onu sadece iyi bir asker ve kuvvetli bir hükümdar olarak değerlendirmek doğru mudur? Bütün bu sorulara cevap verebilmek için öncelikle tarihimizin abide şahsiyetlerinden biri olan Fatih Sultan Mehmet'in hayatına, onun nasıl yetiştirildiğine bakmamız gerekir. 1432 yılında Edirne'de doğar. Annesi Hümâ Hâtun'dur. 11 yaşında Manisa'ya vali olur. 1443'te ağabeyi Alaeddin Ali Çelebi'nin ölümüyle artık tahtın tek vârisidir. 1444'te babası II. Murat kendi kendisiyle baş başa kalmak, iç huzurunu yakalamak düşüncesiyle tahttan çekilince onun ye-

rine sultan olur. Bu noktada karşımıza bu büyük insanın kahraman olduğu kadar aynı zamanda âlim ve şair olan babası II. Murat çıkar. Zamanında Türk diline ve kültürüne büyük hizmeti olan Sultan Murat, Osmanlı hânedânı içinde ilk şair hükümdardır. Devletini hiçbir zaman gereksiz maceralara sürüklememiş, onu bilgide olduğu kadar siyasette de zaferden zafere götürmüştür. Devrinde Emir Sultan ve Hacı Bayram Veli gibi manevî hayatımızın büyük insanlarıyla bağını hiç koparmamış, ruhî ve manevî bakımdan olgunluk kazanmıştır. Genç yaşında henüz küçük bir çocuk olan oğluna saltanatı bırakacak kadar da mevkide, makamda gözü olmayan insandır. Ancak asıl büyüklüğü, Fatih Sultan Mehmet gibi herkese nasip olmayacak bir evlâdı yetiştirebilmek için elindeki bütün imkânları kullanmış olması ve onun şahsiyetinin temelini atmış olmasıdır.

Osmanlı sarayında devrin âlim, şair, müzikşinas ve hattat şehzâdelerinin yetişmesi yolunda ilk ciddî, disiplinli, sistemli usûlü II. Sultan Murat kurmuştur. Böylece imparatorlukta zamanın en seçkin şehzâdeleri yetişmiştir. Kaynaklara göre Osmanlı şehzâdelerinin eğitime başlama yaşı 5'tir. İlk derste devlet adamları hazır bulunur, Kur'an'la başlanır. Allah adı ve O'nun büyüklüğünü anarak eği-

* Emekli Öğretim Üyesi, AKDEM Akademisi Vakfı Başkanı.

(Bu yazı, Fatih Belediye Başkanlığı Kültür Yayınları'nın *Edebiyatımızda Fatih* adlı kitabında basılmıştır. İstanbul 2006, s. 11-17.)

timine başlayan çocuk, ömrü boyunca aynı etkinin altında kalır ve en iyi hocaların elinde yetişir. II. Sultan Mehmet de şehzâdelik zamanında devrin en değerli âlimlerinden ders almıştır. Bu safhada Fatih 'i tanımamız için onu yetiştiren hocaların kimler olduğuna, özelliklerine bakmamız gerekir:

Molla Gûrânî: II. Murat ciddiyetine ve bilgisine hayran kaldığı Molla Gûrânî'yi oğluna hoca olarak seçer. Çok dürüst, hak ve adaletten ayrılmayan, makamda gözü olmayan, öğrencisinin hem aklına hem de ruhuna hitap edebilen bir hocadır. Padişah olan II. Mehmet'in karşısında asla eğilmez, onun yediğinin içtiğinin haram olmamasına çok dikkat eder. Rivâyete göre II. Mehmet okumayı ondan öğrenmiştir.

Molla Husrev: Devrinin sayılı ilim adamlarındandır. II. Mehmet'in bilgi seviyesini yükseltmede ve onun ahlâk bakımından gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Kararlarındaki tarafsızlığıyla ve ilmi çalışmalarıyla şöhret kazanmıştır. II. Mehmet, babası II. Murat'ın tekrar tahta çıkması için saltanattan çekilip Manisa'ya giderken Molla Husrev çok kıymet verdiği öğrencisini yalnız bırakmamış, her şeyden vazgeçerek onunla beraber olmayı seçmiştir.

Hocazâde: Çok önemli bir ilim adamı ve hocadır. Zamanında kendisine akliselim "sağduyu" lakabı takılmıştır.

Fatih 'in bu devrede diğer hocaları âlim ve hoş sohbet kimseler olan Fahreddin-i Acemî ve Hoca Hayreddin'dir. Daha sonraki dönemlerde de faydalanabileceği bilginleri çevresine toplar. Bunlar Molla Zeyrek, Hızır Bey Çelebi, Ali Tûsî, Ali Kuşçu, Molla Lutfi, Hatibzâde Molla Hasan Samsunî, Molla Sinâneddin Yusuf (Hoca Paşa), Molla Abdülkadir Hamîdî ve Molla Ahmed Paşa'dır. Ayrıca Yunanlı hocalardan da kendisi için gerekli olan bazı bilgileri öğrenir.

Çocuk denecek yaşta babası tarafından tahta geçirilen ve en değerli hocalar elinde gelişmesini sürdüren II. Mehmet, bu sırada baş gösteren Macar meselesi yüzünden tahtı tekrar tecrübeli olan babasına bırakır ve Manisa'ya gider. Dünya malına, saltanata kıymet vermeyen baba-oğul için taht, sadece devlet hizmetinde gerekli olan bir makamdır. Böylece II. Mehmet'in ikinci şehzâdelik dönemi başlar. Bu yıllar gerek kendisi gerek Osmanlı Devleti için çok verimli ve faydalı olmuştur. Manisa'da mükemmel derecede Arapça ve Farsça öğrenir. Ayrıca Latince, Yunanca ve Sırpça da çalışır. Dünya tarih ve coğrafyasını iyice inceler. Askerlik bilgi-

lerini geliştirir. Felsefe ve matematikle ilgili eserler okur. Doğu ve Batı kahramanlarının hayatlarını araştırır, doğru ve yanlış taraflarını tespit eder. Bu devre II. Mehmet'in gelişmesinde, şahsiyetini bulmasında çok önemlidir. Hem zihnen hem de ruhen olgunlaşır.

II. Murat'ın vefatından sonra 1451'de 20 yaşında tekrar tahta çıkar. Edirne'dedir. Öncelikle yakın çevresine bir düzen verir. Saray hayatında değişiklikler yapar. Herkesin bulunduğu yeri hak etmesi gerektiğine inanır. Buna sarayda yaşayanlar da dahildir. Hiçbir şeyin aşırısından hoşlanmaz. Hayatını belli bir ölçü içinde, abartısız yaşar. Bu devrede karşısına Allah'ın lütfu olarak gördüğü hocası, rehberi, mutasavvıf Akşemseddin çıkar. Akşemseddin 1389'da Şam'da doğmuş, küçük yaşta babasıyla beraber Anadolu'ya geçerek ciddi bir eğitim görmüş, özellikle tıp alanında büyük şöhret kazanmıştır. İlim tarafı yeterince gelişen Akşemseddin, manevî tarafının da gelişmesi için ihtiyaç hisseder ve kendisini Hacı Bayram Veli'ye teslim eder. Onun yanında ruhî bakımdan olgunluk kazanır. Halkın dilinde adı Ak Şeyh olan bu ulu kişiye hükümdarın hürmet ve muhabbeti büyüktür. Akşemseddin, bir taraftan genç hükümdara memleketinin menfaati için gerekli olan yerleri ve ülkeleri fethetmesini işaret ederken diğer taraftan da onun maddî heves ve arzulardan vazgeçip kendi içine dönmesini, kendisini tanımasını sağlar. İnsanı küçülten kin, kibir, kıskançlık, gurur vb. kötü taraflarını yok edip yerine Allah sevgisi ve insanlık aşkını yerleştirmesine yardımcı olur. Bu halka hizmeti Hakk'a hizmet etmek, halkı sevmeyi Allah'ı sevmek şeklinde değerlendiren İslam tasavvufunun temel noktasıdır. İnsanlardan uzak bir yere kapanıp dünya işlerine karışmamak yerine kendini terbiye edip kötü taraflarını yok ederek insanlara hizmet etmek. İşte Akşemseddin'in de Fatih 'in de hedefi bu olmuştur. Otuz yılı aşan saltanatı boyunca da bu prensibin büyük insanı olarak yaşamıştır.

Büyük insanlar, içinde bulundukları toplumun dertlerini, sıkıntılarını yüreklerinde duyarlar, kendilerinde toplarlar ve etraflarındaki binlerce insana şifa ve deva dağıtırlar. Fakat onların asıl görevleri bir veya birkaç insanı tan anlamıyla yetiştirmektir. Akşemseddin'in amacı da Fatih 'i yetiştirmektir. Bu sebeple o, Fatih 'in hayatında bir dönüm noktasıdır.

Fatih 'in amacı ise babasının da vasiyeti olan ve küçük yaşından beri hazırlandığı İstanbul'un fet-hi idi. Neden İstanbul? Çünkü Peygamberimizin

methettiği, övdüğü emir olacak, doğunun batıya açılan bu şâhâne kapısını fethedip doğu ile batıyı barıştıracak, bağdaştıracaktı. İslam medeniyeti ve düşüncesini yeniden canlandırıp batının realist düşüncesi ile birleştirecek, yeni bir terkip oluşturacaktı. Osmanlı Türklerinin bir ayağı Anadolu'da bir ayağı da Rumeli'deydi. Rumeli ile bağlantı noktası da İstanbul'du. Bu sebeple şehir imparatorluğa dahil edilmeli, memleketin coğrafi birliği sağlanmalıydı. Aynı zamanda Bizans İmparatorluğu'nun sembolü, Doğu Hristiyanlığının son merkezi olan şehrin alınması Müslüman dünyanın haclı dünya üstünlüğünü kabul ettirecekti. Stratejik konumu itibarıyla dünyanın gözbebeği olan İstanbul'un fethi, Türklerin itibarını ve kuvvetini herkese gösterecekti.

Edirne'de geçen iki yıllık askerî ve siyasî fetih hazırlığından sonra II. Sultan Mehmet ve Akşemseddin, Bizans'ın surlarına dayanır. Bu iki yıllık hazırlık safhasında özellikle üç buçuk ay içinde tamamlanan Rumeli Hisarı ve Anadolu Hisarı'nın tamiri son derece önemlidir. Şehri fethetmek öylesine zordur ki yetmiş pâre (parça) donanmaya bir gecede dağlar aşırta, kuşatma planlarını kendi çizen, kaleler kurup, toplar döken hükümdar, Bizans surları önünde bir iki defa ümitsizliğe kapılır. Ancak efsanelere, masallara konu olmuş, nice hükümdarların saldırısına uğramasına rağmen fethedilememiş şehri 53 günlük kanlı ve çetin bir kuşatma sonrasında topraklarına katar. Şehre zafer alayı ile girerken yanında ordusu ve askerleriyle birlikte hocaları ve Akşemseddin de vardır. Padişaha çiçek vermek için yollara düşen Bizans kızları ellerindeki buketleri ak sakallı ihtiyara uzatırlar. O da "Padişah ben değilim!" diye yanındaki genç hükümdarı gösterir. Lâkin II. Mehmet, "Verin, verin, padişah benim ama o benim hocamdır." diyerek tebessüm eder.

İstanbul'u fethettikten sonra Fatih unvanını alan II. Sultan Mehmet, dünyanın gördüğü, göreceği en büyük hükümdar ve askerî dehâlardan biri olmasının yanı sıra kendisini hocasının yanında yok sayabilen, kendi hırslarını devletinin menfaatinden üstün tutmayan, sadece ve sadece Allah rızası için ülkesine hizmet eden büyük insandı.

Fatih Sultan Mehmed'i sayılı dâhiler ve kahramanlardan ayıran üstün özellik, başarılarını fırsat ve tesadüflerden faydalanarak kazanmış olması değil, yaptığından ve yapacağından haberi bulunan bir sistem sahibi olmasıydı.

Fatih, yaptıklarının hiçbirini kendisi için yapmamış, kendi meselelerini milletinin menfaatinin üstün tutmamıştır. Bir devletin başındaki kişi için insanî zayıflık ve hırsların kulu olacak bir seviyede kalmanın, yönettiği küteler için ne acı bir kayıp ne yaman bir tehlike olduğunu bildiği için, gözünü sadece dışındaki bilgilere değil kendi içindeki bilgilere de çevirmiş, önce iyi bir insan olmak için çalışmıştır. Hayatı boyunca kazandığı zafer ve başarılar için daima şükretmiştir. Hükümdarlığını sevgi ve adalet temelleri üzerine oturtmuştur. Yaşadığı devirdeki Orta Çağ idarecileri gibi kan dökmekten, zulmetmekten asla hoşlanmamıştır. Nitekim İstanbul'un fethinden bir hafta önce Bizans İmparatoru'na bir elçi göndermiş, meydana gelebilecek zararlardan şehri korumak ve kan dökülmesini engellemek amacıyla barış yoluyla teslim olmasını istemiş, böyle olduğu takdirde hazinesi ve adamlarıyla birlikte gitmesine izin vereceğini söylemiştir. Ancak imparator teklifi kabul etmeyince savaş yoluyla şehri almış ve imparatora "Yaptığın şeye bak! Bu kadar esirler, bu kadar ölü yığınları senin henüz vakit varken şehri terk etmemenin sonucudur." demiştir. Fatih, o zamanki savaş kurallarına göre esir ettiği halkı başka yerlere sürebilir ya da satabilirdi. Halbuki onların uzun taksitlere bağlı kayıtlar karşılığında kurtulmalarını sağlamıştır. Fethettiği diğer yerlerde de halka eziyet edilmesine asla müsaade etmemiştir. Onların dinî inançlarına karışmamış hatta inançlarını özgürce yaşamalarını sağlamıştır. Savaş bütün hızıyla sürerken, kendisi de halkını oluşturan Rumlar gibi Ortodoks mezhebinden olan Bizans imparatoru, İstanbul'u kaybetmemek için Katoliklerin lideri olan Papa'dan yardım istemiş, Papa ise iki kilisenin (Katolik-Ortodoks) birleşmesini kabul ederse destek vereceklerini söylemiştir. İmparator birleşmeyi mecburen onaylamıştır. Bizans halkının ileri gelenleri buna razı olmamışlarsa da Fatih şehri fethettikten sonra Rumlar mezhep ve hürriyetlerini kurtarabilmişlerdir. Zîra genç hükümdar, birleşmiş olan kiliseleri ayırmış ve Ortodoksluğu himâyesi altına alarak din hürriyetini sağlamıştır. Dünya görüşü itibarıyla her zaman fikirlere ve inançlara saygılı olan Fatih'in hayat felsefesi sevgi üzerine kurulmuş, siyaset ve askerlik ahlâkı örnek olmuştur. Zapt ettiği ülkelere refah, adalet, emniyet getirmiştir.

Fatih Sultan Mehmet'i diğer Osmanlı padişahlarından ayıran bir özelliği de devlet kuruluşlarını sistemleştirmesi ve anayasa hükmünde bir ka-

nunnâme oluşturmıştır. Böylelikle devletinin bir düzen içinde, âdil ölçülerle işlenmesini sağlamıştır. Her meselede olduğu gibi vakıf işlerini de sağlam esaslara dayandırmış, devlet içinde çok önemli bir yeri olan bu kurumların devamını sağlamıştır. Fethettiği ülkelerde ve İstanbul'da ganimet hissesini dağıttıktan sonra kendi payına düşen mülklerden hiçbirini almamış, hepsini vakfetmiş, millete bırakmıştır.

Devlet adamı ve fikir adamı olmasının yanı sıra sanatkâr bir insan olan Fatih, güzel sanatların her kolu ile ilgilenmiş, resme özel bir önem vererek sarayını bir resim galerisine çevirmiş, zamanında çok meşhur olan kütüphanesini en kıymetli ciltlerle süslemiştir. Meşhur İtalyan ressam Gentile Bellini'yi sarayında on beş ay misafir etmiş, bu süre içerisinde dostlukları pekişmiş, hükümdarın en bilinen resimleri ortaya çıkmıştır. Sıkıntılı dönemlerinde ise şiir dünyasına kaçarak saklanmış, ferahlamış, soluk alacak bir fırsat ve imkân bulmuştur. Babasından aldığı şiir zevki ile birbirinden güzel şiirler yazmıştır. Daha sonra bu şiirleriyle bir Dîvan neşredilecektir. Genellikle sade bir Türkçe ile yazdığı şiirlerinde Avnî mahlasını kullanmıştır. Bu mahlası kullanmasının sebebi, daima Allah'tan yardım dileyen bir kişi olmasıyla açıklanmıştır.

Otuz senelik saltanatı içinde ikisi imparatorluk, dördü krallık, altısı prenslik, beşi ducalık olmak üzere irili ufaklı 17 ülkeyi fethetmiştir. Bu, dünya tarihinde eşine az rastlanır bir askerî başarıdır. Ordusunu plansız, düzensiz hareket ettirmemiş, macera hevesiyle kan döktürmemiştir. Kendi devrine kadar bir bütünlük göstermeyen akınları, planlı fetihler hâline getirerek Osmanlı Devleti'ni yerleşmiş bir imparatorluk statüsüne sokmuştur. Saltanatı boyunca yaptığı küçük büyük askerî hareketlerin hedefi, memleketin coğrafi birliğini sağlamaktır. Bunun için de durup dinlenmeden mücadele etmiştir. Fatih, Türk birliğine kıymet verdiği kadar kendisini İslam birliğinin de temsilcisi ve sorumlusu olarak görmüştür. Mecbur olmadıkça Müslüman devletlerle savaşmayı kabul etmemiştir. Bir zamanlar İslam-Türk medeniyeti, Helenistik-Roma kültürünü kendi kabiliyet ve dehâsıyla işleyip zenginleştirerek fikirde ve sanatta nasıl Rönesans'ın temellerini atmışsa Fatih de aynı parolayla ve düşünceyle hareket etmiş, yaptıklarıyla çağ kapatıp çağ açmıştır.

Tahta ayak bastığı andan son nefesine kadar bir doğruluk ve insanlık abidesi olarak zaferden zafe-

re koşmuş ve bunca zorluk ve yorgunlukları göze alışını şaşkınlıkla karşılayanlara cevabı şu olmuştur: "Belimdeki kılıç cihâd-ı fisebîlillah için kuşanılmıştır. Eğer vazifemi ifâ etmeyecek olursam ne yüzle huzûr-ı Hakk'a çıkarım!" Belimdeki kılıç Allah rızası için, Allah yolunda yapılan savaş için kuşanılmıştır. Görevimi yerine getirmeyecek olursam öldüğümde ne yüzle Allah'ın huzuruna çıkarım! diyen bu büyük insan ve kudretli hükümdar yine bir sefer yolunda, kulu olmakla her zaman övündüğü Yaradan'ına ruhunu teslim etmiştir.

Fatih Sultan Mehmet Han'a layık olabilmek ve milletimizin daha nice Fatihler yetiştirebilmesi niyazıyla...

BİBLİYOGRAFYA

1. Aymutlu, Ahmet (haz.), Fatih ve Şiirleri, İstanbul 1959.
2. Ayverdi, Sâmîha, *Abide Şahsiyetler*, 3. baskı, İstanbul 2001, s. 69-129.
3. Ayverdi, Sâmîha, *Edebî ve Manevî Dünyası İçinde Fâtih*, 6. baskı, İstanbul 2005, 325 s.
4. *Fatih Dîvânı*, Türk Klasikleri Serisi, No: 5, İstanbul 1944.
5. *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, C. I-III, İstanbul 2005.
6. *Meydan Larousse*, C. 8, İstanbul 1972, s. 530-534.
7. *The Turkish Empire*, New and Revised Edition, London.
8. Togan, Zeki Velîdî, *Umûmî Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1946.

Fetih Sonrası Fatih'in İmarı

Ana Hatlarıyla II. Mehmed Dönemi (1451-1481)

Gülberk BİLECİK*

Türk'ün asırlardır özlemini çektiği, hayalini kurduğu İstanbul'u fethetmek koca sultan Fatih'e nasip olmuştur. Fatih İstanbul'u yalnız fethetmekle kalmamış, aynı zamanda burayı başkent yaparak, Anadolu ve Rumeli'yi İstanbul merkezli bir devlet bütünlüğü altında toplamayı hedeflemiştir. Böyle bir amaç için yapılacak olan ilk şey oldukça harap vaziyetteki İstanbul'u canlandırmak, imar etmek, kalabalık ve işlek nüfuslu medenî bir şehir hâline getirmek olacaktır.

Bunu kendine bir vazife bilen II. Mehmed, fetihten hemen sonra çalışmalara başlamış ve ilk iş olarak şehre Türkler, Ermeniler, Rumlar ve Yahudilerden oluşan yeni bir nüfus getirtmiştir. Bu gruptan Türkleri Aksaray ve Beyazıt çevresiyle. Fatih Külliyesi ve Haliç yamaçlarına, Ermenileri Samatya'ya, Rumları da Marmara sahiline ve Galata'ya yerleştirmiştir. Böylelikle yeni semtler, mahalleler oluşturmuş, şehrin 70.000 olan nüfusunu yaptığı düzenlemelerle 200.000'e çıkartarak kent nüfusunu artırmıştır.¹

Daha sonra hızla, harap durumdaki şehrin imarına girişmiş, imar faaliyetlerinden, fetihten sonra koca sultanın ismiyle anılan Fatih semti de nasibini almıştır. Türk döneminin en önemli ve simgesel nitelikli yerleşim alanlarından biri olan Fatih, Edirnekapi'dan Yedikule'ye kadar uzanan oldukça büyük bir alanı kaplamaktadır ve hem Haliç'i hem de Marmara'yı gören konumuyla asırlar boyunca pek çok

önemli esere yer olarak seçilmiştir.²

İmar çalışmalarında padişahın en büyük yardımcıları vezirler, devlet ricali, ulema ve halk olmuş, ele geçirdikleri şehre şahsiyetlerinin damgasını vurmak, onu Türkleştirmek için büyük gayret sarfetmişlerdir. Semtın belli başlı bölgelerinde birer cami veya mescit inşa edilmiş, camilerin etrafında halkın ihtiyacını karşılayacak medreseler, hamamlar, imaretler, hastaneler gibi tesisler yapılarak mahalleler oluşturulmuştur. Yeni kurulan mahalleler, bünyelerinde barındırdıkları cami, mescit gibi önemli yapıların veya yaptırıanlarının ismiyle anılmıştır.³ Bir müddet sonra bölgedeki bütün boş

1 Ekrem Hakkı Ayverdi, "Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri Şehrin İskanı ve Nüfusu", Vakıflar Dergisi, S. IV, Ankara 1958, s. 245, 246.

2 Doğan Kuban, "Fatih", Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C. III, İstanbul 1994, s. 261.

3 Ekrem Hakkı Ayverdi-Ömer Lütfi Barkan, İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546) Tarihli, İstanbul, 1970, s. 10.

* İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Türk ve İslam Sanatı Anabilim Dalı, Doç. Dr.
(Bu makale Fatih Sempozyumları Tebliğler I-II-II, İstanbul 2008, s. 168-172 kitabında yayımlanmıştır.)

Fatih Camii ve Külliyesi

sahalar dolmuş, inşa edilen pek çok yapı ile Fatih şenlendirilmiştir.

Mahallelerin cami ihtiyacını acele tarafından karşılamak amacıyla halk tarafından yaptırılan yüzlerce küçük, çatılı caminin yanında, bölgede, şehre damgasını vuran büyük, kubbeli camiler de inşa edilmiştir. Çoğunluğu padişah ve vezirler tarafından yaptırılan bu camiler, Osmanlıya has kesme taş malzeme ile inşa edilmiş, Bizans'ın geleneksel tuğla malzemesi ise tamamen bırakılmıştır.⁴

Fatih Sultan Mehmed 1462-1470 yılları arasında gerek mimarî gerek şehircilik açısından tam bir şaheser olan ve kendi adını taşıyan Fatih Külliyesi'ni yaptırmıştır. Tam ortasında caminin yer aldığı külliye binalarına yer olarak semtin merkezinde ve yüksek bir noktada bulunan Bizans'ın eski Havariyun Kilisesi seçilmiştir. Bütünüyle simetrik bir düzenlemeye sahip olan külliye cami, on altı medrese, türbe, hamam, kütüphane, tıp öğrencilerinin çalışması için bir hastane, şehre gelen misafirler için üç gün için parasız ikamet ve yemek veren bir tabhane, seyyahların binek at ve kervanları için kervansaray, şehir fukarasına yemek dağıtan bir imaret ve namaz vakitlerinin belirlendiği muvakkithaneden oluşmaktadır.⁵ Padişahın yaptırdığı bu külliye gerek konumu gerek kuruluşu ile başkent İstanbul'a Osmanlı damgasını vurmuştur. Aynı za-

manda üniversite seviyesinde eğitim veren Semâniye ve Tetimme Medreseleri ile II. Mehmed'in ilme verdiği önem vurgulanmış ve semt entelektüel hayatın kalbi konumuna getirilmiştir.

Fatih'te inşa edilen büyük vezir camilerinden ilki Aksaray Murad Paşa Camii'dir. 1473 senesine tarihlenen yapı, cami, medrese, imaret ve hamamdan oluşan bir külliye niteliğindedir. Bânisi II. Mehmed dönemi ricalinden Sadrazam Has Murad Paşa'dır.⁶ Murad Paşa Külliyesi devrinin en önemli eserlerindedir.

1476 senesinde dönemin ileri gelen mutasavvıflarından Zeyni tarikatına mensup Şeyh Vefa Hazretleri için bir cami ve çifte hamam inşa edilmiştir. Caminin çift fonksiyonlu olduğu ve tevhidhane olarak da kullanıldığı bilinmektedir. Bayezid döneminde eklenen imaret, türbe, medrese, derviş hücreleri, mutfak ve kütüphane ile yapı tam bir tarikat külliyesi niteliği kazanmıştır.⁷ Şeyh Vefa Külliyesi semte ismini vermiş, böylelikle şehrin manevî kimliği bir kez daha vurgulanmıştır.

Fatih semtinde yapılan eserler tabii ki camilerle sınırlı kalmamıştır. Asırlardır ticarî bakımdan önem taşıyan ancak harap durumda olan bölgeyi iktisaden de canlandırmak gerekiyordu. Saraçhane'de yer alan ve semte ismini veren Saraçlar Çarşısı bu amaçla inşa edilmiştir. Oldukça büyük bir

4 Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri* 855-886 (1451-1481), C. III, İstanbul 1973, s. 308.

5 Semavi Eyice, "Fatih Külliyesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. III, İstanbul 1994, s. 265.; Ayverdi, *Fatih Devri*, C. III, s. 363.

6 M. Baha Tanman, "Murad Paşa Külliyesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. V, İstanbul 1994, s. 518.

7 M. Baha Tanman, "Şeyh Vefa Külliyesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. VII, İstanbul 1994, s.74.

Şeyh Vefa Camii

Aksaray Murad Paşa Camii

alanı kaplayan 110 dükkândan meydana gelen çarşıda saraçlar ve demirciler çalışmaktadır. II. Mehmed tarafından fetihten sonra yaptırılan hayratlara gelir sağlamak amacıyla kurulan Saraçlar Çarşısı, dönemin en önemli ticaret merkezlerinden biridir.⁸

Fethi takip eden devirlerde Fatih semti hamamlar ve çeşmelerle bir çok su tesisine kavuş-

muştur. Temizliğin imandan geldiği düşüncesiyle bu dönemde pek çok hamam yaptırılmıştır. Mahallelerin ihtiyacını karşılayacak ufak hamamların yanında Fatih Külliyesi'ne bağlı olarak inşa edilen ve çifte hamam durumundaki Çukur Hamam gibi son derece haşmetli, ferah ve büyük olanları da mevcuttur.⁹

II. Mehmed fetihten hemen sonra şehre temiz su sağlamak amacıyla eski su yollarının yenilenip genişletilmesini ve yeni su yollarının yapılmasını emretmiştir. İlk iş olarak Bizans döneminde I. Theodosius tarafından yapıldığı sanılan ve tamamen harap durumdaki isale hatunun Bozdoğan Kemerî altına gelen bölümüne sıra çeşmeler inşa ettirmiştir.¹⁰ Böylelikle Belgrad Ormanı'ndaki menbalar kanallarla şehre getirilmiş ve Kırk Çeşme sularının temeli oluşturulmuştur. Ayrıca bu dönemde yüksek rakımdaki menbalardan Fatih, Murad Paşa gibi bir sürü caminin şadırvanlarına ve yüzlerce çekmeye gürül gürül sular akıtılmıştır.¹¹

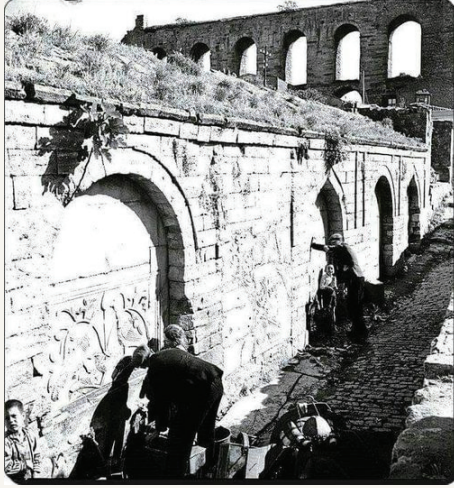
Bu dönemde askerî mimari de önem kazanmıştır. Fatih fetihten sonra kuşatmada hasar gören surları tamir ettirmiş, aynı zamanda Bizans imparatorlarının savaşlardan sonra zafer alayışlarıyla şehre girdikleri ve Altın Kapı dedikleri yere, bir iç kale konumundaki Yedikule Hisarı'nı yaptırmıştır. Osmanlı hazinesinin muhafazası için inşa edilen

8 Ekrem Hakkı Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri 855-886 (1451-1481), C. IV, İstanbul 1974, s. 552.; Uğur Göktaş, "Saraçlar", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C. VII, İstanbul 1994, s. 458.

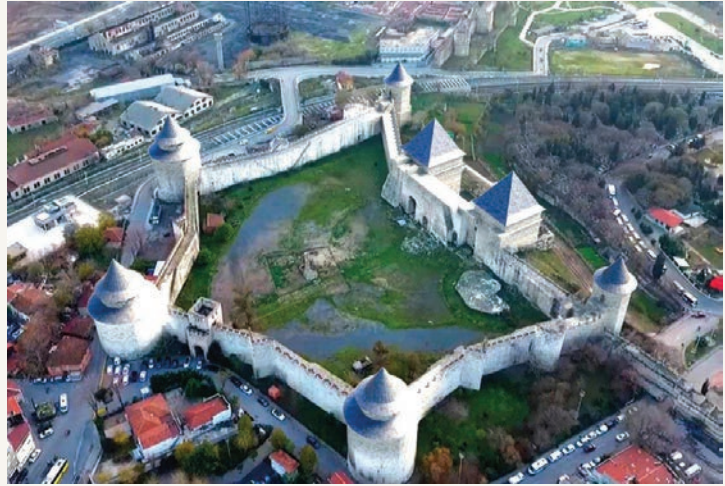
9 Ayverdi, Fatih Devri- C. IV, s. 590, 596.; Semavi Eyice, "Çukur Hamam", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C. II, İstanbul 1994, s. 538.

10 Kazım Çeçen, "Kırkçeşme Tesisleri", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C.V, İstanbul 1994, s. 1.

11 Ayverdi, Fatih Devri- C. IV, s. 611.

Kırk Çeşme Suları

Yedikule Hisarı

yapı, çevresindeki semte ismini verirken¹² bu davranışıyla Fatih, bölgedeki Osmanlı hakimiyetini bir kez daha vurgulamıştır.

Fatih Sultan Mehmed İstanbul'u yalnız kılıcıyla fethetmekle kalmamış, aynı zamanda onu içinden de fethetmiştir. Fetihden sonra şehrin tahribatına asla izin vermemiş, fetih dolayısıyla hiçbir sanat eseri zarar görmemiştir. Yeniçerilerin bir kilisenin taşlarını sökmek üzere olduklarını görünce buna mâni olmuş, "Size malca alınacak şeylere izin vermiştım. Mülk ise benimdir demiştım." sözleri ile tahribata yönelik davranışları engellemiş, İstanbul'un imar ve ihyası vesilesiyle yaptırdığı eserleri toptan vakfederek millete mal etmiştir.¹³ İstanbul'u

İstanbul yapan birçok abide eser onun devrinde meydana getirilmiş, sayıları iki yüzü bulan irili ufaklı pek çok cami, medrese, saray, han, hamam ve çeşme ile şehre Müslüman Türk damgası vurulmuştur.

Fatih zamanında şehir ölçü ve nizamını bulmuş, İstanbul, tepelerinde yer alan büyük abidelerin etrafında mahallelerin oluştuğu, bu abidelerin önemine gölge düşürmeden aralara evlerin serpilmediği bir şehir görünümüne kavuşmuştur.¹⁴

Bizans'ın Konstantiniyye'sini Osmanlı'nın İstanbul'u yapma vazifesini kendisi için büyük bir şeref sayan Fatih, olağanüstü bir çaba sarfederek, bu emsalsiz tabiata en uygun iskân ve mimarî ölçüyü bularak on asırda yapılamayanı 25-30 sene içinde gerçekleştirmiş ve Türk İstanbul'un bânisi, kurucusu olmuştur.

12 Ayverdi, Fatih Devri-C. IV, s. 662.; Hayri Fehmi Yılmaz, Yedikule Hisarı ve Zindanı, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C. VII, İstanbul 1994, s.460.

13 Sâmîha Ayverdi, Edebî ve Manevî Dünyası İçinde Fatih, İstanbul 2005, s. 141.

14 Ayverdi, Fatih Devri-C.III, s. 308.

Saraçlar Çarşısı

Kurban Kesmenin Psikolojik ve Metafizik Temelleri*

Ali Murat DARYAL**

İslâm'da kurban kesme vakiasını, tarihî menşinden itibaren günümüze kadarki seyrinde herhalde üç merhaleye ayırmak mümkündür:

1. Hz. İbrahim'in kendi oğlunu Allah'a kurban etme teşebbüsü.

2. Bu teşebbüsün yine bizzat Allah tarafından durdurularak Hz. İsmail'in yerine bir koçun gönderilmesi. Bu ikinci merhalede dikkat edilirse kurban eden aynı kalmış, fakat kurban edilen değişmiştir ki bu da intikal devresidir.

3. Son merhalede, yani bizlerde ise hem kurban eden değişmiştir ve hem de kurban edilen.

Bilindiği gibi kurbanın tarihi İslâmiyet'te Hz. İbrahim (a.s.) oğlu Hz. İsmail (a.s.)'ı kurban etme teşebbüsü ile başlar. Sonra bu teşebbüs, bizzat Allah tarafından Hz. İsmail'in yerine bir koç kurban edilmesi şekline çevrilir. Daha sonra da bizlerde koyun kurban etme şeklinde devam eder. Hâl böyle olunca, karşımıza halledilmesi gereken yeni birtakım meseleler çıkmaktadır.

1) Hz. İbrahim'in öz evladı olan Hz. İsmail ile olan baba-oğul münasebetine karşılık, Allah tarafından oğlunun yerine gönderilen koç arasındaki benzerlikler, başka bir deyişle baba-evlat ile sahip-koç arasındaki münasebetin ayrı tarafları belli olmakla beraber, bir ve aynı olan tarafları nelerdir?

Hz. İbrahim (a.s.)'ın kurban olarak evladını seçmesi tesadüfî değildir. Bunu, yani bu seçişi sadece sevgi ile değerlendirmek de mümkün değildir. Çünkü insan pekâlâ ailesini de evladı kadar, bel-

ki de daha fazla sevebilir. Böyle olabileceği hâlde, Hz. İbrahim (a.s.)'ın kendi öz evladını seçmesinde daha başka hikmetlerin var olacağı muhakkaktır.

Ana-baba ile evlat arasında sadece manevî bir bağ olan "sevgi" den başka maddî bakımdan da kuvvetli bir bağ mevcuttur. Zira evlat, ana-babanın maddî varlıklarının bir neticesi ve yine onların maddî ve manevî bir devamıdır. Hâl böyle olunca, baba ve ananın kendi manevî varlıklarının bir devamı olan evlatlarını kurban etmeye razı olmaları, bir bakıma kendilerini, kendi öz varlıklarını fedaya razı olmaları demektir.

Koç ile sahibi arasında da tamamen aynı münasebetler mevcuttur. Koyun madde, yani para karşılığı alınıp kesilmekte ve eti de bir kısmı evde bırakılmak üzere fakir-fukara, eşe-dosta hediye edilmektedir. Bir insanın zaman ve emek (yani güç ve enerji) olarak kendi ömründen bir parçasını teşkil eden, yani onun geçen ömründen bir kısmı demek olan para ile koyun alarak kesmeye razı olması, zaman ve emek sarf etmek suretiyle kendinden bir parça hâline gelen evladını kesmeye razı olması ve daha kısacası kendini kurban gibi feda etmeye razı manasına gelir. Yine insanın kendi maddî varlığından bir kısmını vererek kazandığı para ile arasında maddî bağlantı olduğu gibi, aynı zamanda ömrünün bir kısmı demek olan para ile manevî bir bağlantı, bir sevgi bağlantısı da mevcuttur. Çünkü o para, o insanın ömrünün bir kısmını temsil etmektedir. Kısacası para, insanın evladı gibi hem

* Yazı hakkında detaylı bilgi için Bkz. Ali Murat Daryal, Kurban Kesmenin Psikolojik ve Metafizik Temelleri, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı yayınları, 2017.

** Muteveffa, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Emekli Öğretim Üyesi.

maddî ve hem de manevî olmak üzere her iki tarafının da tamamlayıcısıdır ve onlar öldükten sonra da iyi veya kötü olarak tıpkı evlat gibi onların bir devamıcısıdır. Bu gerekçeler ile ki, Hz. İbrahim (a.s.)'ın evladı Hz. İsmail (a.s.)'ı kurban etme teşebbüsü bizlerde kendi alnımızın teri ile helalinden kazandığımız para karşılığı aldığımız koyun, kurban etme şeklinde devam ede gelmektedir.

Gerek Hz. İbrahim'in evladı Hz. İsmail'i kurban etme teşebbüsü ve gerekse bizlerin koyun kurban etme gayretlerimiz, madde üstü olup manevî sahaya giren sevgiyi de kademelere ve merhalelere ayırmaktadır. Allah Teâlâ, Hz. İbrahim'in kıssasıyla kendi sevgisinin insanlara saadet ve selamet getireceğini ve ancak kendi sevgisinin insanlığı, düştüğü girdap ve felaketlerden kurtaracağını anlatmak istemektedir.

Hz. İbrahim'in evladı Hz. İsmail'i kurban etme teşebbüsünde Hz. İbrahim'in hareket noktası Allah aşkı idi. Allah aşkının Hz. İbrahim'deki tezahür ve tecellisi idi. Allah aşkıyla başlayan kurban kesme vakıası, bizlerde Allah aşkına teveccüh etme (yönelme) şeklinde devam etmektedir.

2) Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İsmail ile olan münasebetine karşılık, bizlerin koyun ile olan münasebetimiz arasında ne gibi benzerlikler ve ne gibi bir ve aynı olan hususiyetler vardır?

Gerek Hz. İbrahim'in evladı Hz. İsmail'i kurban etme teşebbüsü ve gerekse bizlerin koyun kurban etme gayretlerimiz, madde üstü olup manevî sahaya giren sevgiyi de kademelere ve merhalelere ayırmaktadır. Allah Teâlâ, Hz. İbrahim'in kıssasıyla kendi sevgisinin insanlara saadet ve selamet getireceğini ve ancak kendi sevgisinin insanlığı, düştüğü girdap ve felaketlerden kurtaracağını anlatmak istemektedir.

Hz. İbrahim'in, evladı Hz. İsmail'i kurban etme teşebbüsünde hareket noktası, kemaliyle sahip olduğu ilahî sevgi idi. İşte bunun için evladını kurban etmeye lüzum hasıl olmadı ve bu aynı sevgi, bir kurtarıcı olarak tecelli etti. Buna karşılık bizlerde ise layığı veçhile sahip olmadığımız ilahî sevgiye nail olabilmek için para, mal, mülk gibi ikinci-üçüncü dereceden birtakım sevgilerimizi bu ilahî sevgiye feda edebilmek gayretinden başka bir şey değildir. Bu da pekâlâ göstermektedir ki, ikinci, üçüncü veya daha aşağı dereceden de olsa her-

hangi bir sevginin gayret, çalışmak ve fedakârlık sonucu en üst sevgi, ideal sevgi, yani ilahî sevgiye inkılâp edip dönüşeceğini göstermektedir. Yoksa Allah Teâlâ kestiğimiz veya keseceğimiz kurbanların kanından ve etinden müstağnidir. Bu kestiğimiz kurbanların, Allah Teâlâ'ya karşı beslediğimiz sevgi ve muhabbetin artmasına hizmet etmekten başka hiçbir değeri yoktur.

Bunlara ilaveten koyun hem bizzat kendi varlığıyla ve hem de alındığı karşılık itibariyle madde-dir, maddeyi temsil etmektedir.

1- Onu almak için para kazanmak gayesiyle sarf ettiğimiz enerji-güç-kuvvet itibariyle maddedir.

2- Enerji karşılığında kazandığımız ve alırken de vermek mecburiyetinde olduğumuz “para” itibariyle maddedir.

3- Ve nihayet sırf kendi varlığı itibariyle madde-dir. Hâl böyle olunca, Kurban Bayramı'nın gelmesiyle, Allah rızası için kurban kesmemiz, maddeyi üç hâliyle, enerji-para-varlık olarak kendi nefsinde toplamış olan koyunu yani maddeyi Allah rızasına yani manaya tamamen feda etmemizden başka bir şey değildir.

Burada dikkat edilirse, potansiyel hâlindeki enerjiyi harekete geçirip ona istikamet veren, şekil veren Allah rızasıdır, Allah sevgisidir. Canı et isteyen bir kimsenin bir koyun alıp kesip yediğini düşünelim. Burada ilk hareket noktası yani et ihtiyacı, fizyolojik (bedenle ilgili) bir ihtiyaçtır yani maddî bir ihtiyaçtır. Bunu alıp kesip yemekle de bu ihtiyaç giderilmiştir. Hâlbuki kurban vakıasın-

da durum, hiç de böyle değildir. Başlayış ve bitiş madde değildir, bilakis madde üstüdür. Madde-nin manaya feda edilişi, zannedildiğinden çok daha fazla değer taşımaktadır. Zira İslâm'dan önce müşrikler, putları uğruna yaptıkları kurbanları, putlarının dibinde keserlerdi. Böylece her ikisi de maddenin birer temsilcisi olarak bu insanların beş duygusuna hitap ederdi. Fakat bu insanlar, maddeyi kendi aralarında kademelere, sıralamalara ayırdıklarından, madde olan kurbanın yine madde olan puta kurban edilişinde hiçbir fevkalâdelik görmezlerdi. İşte İslâm'ın gelmesiyle, bu madde-den kurtuluş bir anda gerçekleşmiş ve insanlar maddenin dar sınırını bir anda aşabilmişlerdir.

İslâm'dan çok önce, daha binlerce yıl önce, insanları maddenin dar sınırlarından ve belirli kalıplarından kurtarıp onları fikren ve ruhen yepyeni ufuklara yöneltmek için en büyük atılımı, insanı dehşete düşüren en büyük fedakarlığı, insanların bu hususa dikkatini çekmek için Hz. İbrahim (a.s.) ve O'nun saygıdeğer oğlu Hz. İsmail (a.s.) yapmıştır. Yapılan bu fedakârlık, insanları gözün dar zaviyesinden kurtarmış ve insanları daha büyük âlemler aramaya teşvik etmiştir. Bu da birçok yeni keşiflerin, yeni buluşların ve modern ilmin nüvesini teşkil etmiştir.

İlave edelim ki, mananın maddeye tercihi, namazda da mevcuttur. Maddeyi temsil eden başın, en büyük mana olan Allah Teâlâ'nın karşısında eğilmesidir. İzah edilmediği takdirde, bir yabancı-nın bu hâli anlayamaması da bundandır. Çünkü secde eden bir insanın karşısında madde olarak

hiçbir şey, ama hiçbir şey yoktur. Fakat namaz kılan bir Müslüman gözleriyle görmediği, inandığı bir tek varlık önünde rahat rahat eğilebilmekte ve secde edebilmektedir. Bunu da gayet tabii, gayet normal görmekte ve hiçbir şekilde yadırgamamaktadır. Bu da âliminden cahiline kadar herkesin bu metafizik meseleleri ne kadar iyi kavradığını çok iyi bir şekilde dile getirmektedir.

Bunlardan başka yine bu kurban vakiasının cemiyet içerisinde pek çok tarafı vardır. Etinden ve yününden konu komşunun, fakir fukaranın istifade etmesi gibi. Göze ilk bakışta cüzî gibi görünen bu kurban etinden fakir fukaranın istifade etmesi meselesi, ciddi olarak hesaplanırsa, hiç de küçümsemeyecek neticelerin alınacağı muhakkaktır. İşte bu küçücük bir vakıa bile, ilahî sevginin her yerde herkese iyilikten başka hiçbir şey getirmeyeceğini gösterir. Nitekim canı et istediği için bir koyun alıp da kesen bir kimsenin bu koyunun etini kendi boğazından keserek fakir fukaraya dağıttığı pek görülmüş hadiselerden değildir. Bu kimsenin hareket noktası fizyolojik ihtiyaçtır. Hâlbuki kurban kesen bir kimsenin hareket noktası ise Allah sevgisidir.

Çalışıp didinip alınının teri ile ayda 1.800 Lira alan ve Kurban Bayramı'nın gelmesi ile bu aldığı paranın yarısını teşkil eden 900 Lira karşılığında bir koyun alıp Allah rızası için kurban eden bir Müslüman düşünelim. Tabiidir ki, böyle bir kimse bu koyunu kestikten sonra, bir kısmını çoluk çocuğuna, bir kısmını ise akraba ve taallukatına ve diğer kısmını da fakir fukaraya vermek üzere üç kısma bölecektir. Koyunu 900 Liraya almış olduğuna göre, 300 Lirası eve çoluk çocuğuna, 300 Lirası akrabalarına, eşine dostuna, nihayet son 300 Lirası da fakir fukaraya gidecektir. Dikkat edilecek olursa, bu kimse, sırf akrabalarına hediye ettiği etin karşılığı olan 300 Lira için tam beş gün sabahdan akşama kadar yaz kış, soğuk sıcak demeden çalışmış çabalamıştır ve bu parayı kazanmıştır. Sabahleyin evinden çıkıp işine giden ve işinde akşama kadar bıkmadan usanmadan çalışan ve bu emeği karşılığı aldığı para ile aldığı koyunun etini akrabalarına gönderen bu kimse, onları hatırlamış, onlara olan sevgi ve bağlılığını ispat etmiş ve nihayet onları ziyaret etmiş durumdadır. İslâm'da sıla-i rahim, akrabaları ziyaret esası vardır. Burada dikkat edilecek olursa, gerek akrabalarını ziyaret eden kimse ve gerekse onlara kurban eti gönderen kimsenin tâbi oldukları formüller aynıdır.

Yani, bu iki çeşit insan da akrabalarına aynı şeyleri vermişlerdir.

Netice olarak şunu söyleyebiliriz ki; 900 Liraya bir koyun alarak bunun üçte birini akrabalarına hediye eden bir kimse ömründen tam beş gününü zaman ve enerji olarak onlara adanmış, onlara feda etmiş, dolayısıyla kendi varlığından onlara bir şeyler vermiş ve böylece hem onları hatırlamış hem onlara sevgi ve bağlılığını göstermiş ve hem de onları ziyaret etmiş, onları yoklamış ve bir sıkıntıya düşerlerse onlara elinden gelen yardımı yapacağını, her fedakarlığı göstereceğini ima yoluyla hissettirmiş durumundadır.

Fakir-fukaraya dağıtılan son üçte bire gelince: Böyle bir kimse, bu son üçte bir için de yine yukarıda anlatıldığı gibi, bütünüyle ömrünün tam beş gününü bu fakir-fukaraya adanmış, feda etmiş durumdadır. İnsanlar hizmet ettikleri varlıklara tepeden bakamazlar. Bunu isteseler de yapamazlar, daha doğrusu beceremezler. Zira hizmet sevgi getirir, yoksa boş bir gurur değil. Bunlardan başka, fakir-fukaraya dağıtılan bu etlerin onların gıdaları, beslenmeleri ve geçimleri üzerinde de fazlasıyla müsbet yönden tesirli olacağını ve birçok faydalar sağlayacağını belirtmek kurbanın diğer faydalarını görmek açısından herhâlde kâfi gelecektir.

Yine bu kurbanın gelişigüzel olmayıp senenin muayyen günlerinde kesilmesi de diğer ibadetlerde olduğu gibi bu ibadette de Müslümanlar arası birlik ve beraberlik içinde olmanın lüzumunu göstermektedir.

İslâmiyet, bütün canlılara karşı bizlere daima şefkat ve merhamet emreder. Kurbanı gelince, bizlerin şefkat ve merhamet üzerine dikkatimizi daha fazla çeker ve bu hususta bizlere daha fazla tavsiyelerde bulunur. Bu da bizlere açıkça göstermektedir ki, canlı varlıklar ve hatta cansız varlıklar gayeleri kadar değerlidirler. Nitekim gerek eti için ve gerekse kurban için olsun, her iki hâlde de koyun kesilmektedir. Yalnız bunları birbirinden ayıran ve birini diğerinden daha üstün kılan şey, kesilişlerindeki gayedir. Kaldı ki, bu gaye de koyunun bizzat kendinden gelmemektedir. Bilakis insanların niyetleri bu kendi malları olan koyunlar üzerinde bu kadar farklılık doğurursa, bu niyetleri taşıyan insanların bizzat kendilerinde ne derece farklılık doğuracağını bu küçücük misalden hesap edip çıkarmak herhâlde mümkündür ve yine de bu misalden hareket ederek kendi niyetlerimiz üzerine eğilerek, onlara en mükemmel şeklini vermeye çalışmamız da herhâlde şarttır.

Hinduizm'in Müktesebâtında Resulü Ekrem Efendimize (s.a.v.) Dair İşaretler Tartışması Üzerine-I

Engin SORHUN*

Son yıllarda tarihi M.Ö. 2000'lere kadar giden Hinduizm'in kutsal metinlerinde Resulü Ekrem (s.a.v.) Efendimize dair işaretlerin olduğu ile ilgili bulgular ve bu bulguların sebep olduğu tartışmalar, Hint alt kıtasını aşırp ölkemize kadar gelmiş hatta güncel aktüallite içerisinde bile yer bulunmaktadır. Zebur ve İncil'de Resulü Ekrem'e (s.a.v.) dair işaretlerin olduğu yönünde-ki sorgulama ve tartışmalar¹ ma-

Om, Hinduizm'de dini bir sembol olarak kullanılan Devanagari yazısının stilize edilmiş bir mektubu

lumken "Ehli Kitap" içinde yer almayan Hinduların kutsal metinlerine dair bu tartışmalar nispeten yenedir. Bu yazımızda ve müteakip yazımızda söz konusu tartışmayı Hinduizm'in kutsal metinleri ve bunların Müslüman uzmanlarca yorumlanma şekli çerçevesinde ele almaya çalışacağız.

Hiz. Peygamber'i işaret ettiğı söylenen metinleri ele almadan önce bu yazımızda nispeten az tanınan Hinduizm'in kökenleri, kutsal metinleri ve tanrı inancını

ele almaya çalışacağız.

Hinduizmin Kökeni

"Hinduizm" kelimesi 1820'lerden itibaren kendilerini diğeri dinî cemaatlerden (Müslüman ve Hristiyanlardan) ayırt etmek için kullanılmaya başlansa da Hinduizm'in kökleri M.Ö. 3500'e kadar uzanmaktadır ve müntesiplerince "Sanatana Dharma" ya da kısaca "Dharma" olarak isimlendi-

1 Kur'an-ı Kerim'de Hz. İsa'nın (a.s.) Hz. Muhammed'in (s.a.v.) geleceğini ümmetine duyurduğu şu şekilde ifade edilmiştir: "Mer-yem oğlu İsa da şöyle demişti: 'Ey İsrailoğulları! Bilin ki benden önceki Tevrat'ı doğrulamak ve benden sonra gelecek Ahmed isimli elçiyi müjdelemek üzere size Allah tarafından gönderilmiş elçiyim.' [...]" (Saff Suresi 6. Ayet). Gerek İsa peygamberin Kur'an'da sıklıkla geçmesi gerekse Saff suresindeki bu ayet Müslüman alimleri İncil'in nüshalarını incelemek için motive etmiştir. Yuhanna İncili'ndeki **paraklêtos** (faraklit) kelimesinin (Yuhanna İncili, 14/16-26; 15/26; 16/7) Kur'an'da belirtilen (es-Saf 61/6) müjdeye delâlet ettiğini ileri sürmüşlerdir. Yuhanna İncili'ne göre Hz. İsa geleceğini müjdelediğı paraklêtosun özelliklerini şu şekilde belirtmiştir:

"Ben de babaya yalvaracağım ve o size başka bir **faraklit**, hakikat ruhunu verecektir, tâ ki daima sizinle beraber olsun" (14/15-16)

"Fakat benim isimle babanın göndereceğı paraklet, Rûhulkudûs, o size her şeyi öğretecek ve size söyledığım her şeyi hatırı-za getirecektir" (14/26)

"Babadan size göndereceğim paraklet, babadan çıkan hakikat ruhu geldiğı zaman benim için o şehadet edecektir" (15/26)

"Benim gitmem sizin için hayırlıdır, çünkü gitmezsem paraklet size gelmez, fakat gidersem onu size gönderirim" (16/7)

"Ve o geldiğı zaman günah için, salâh için ve hüküm için dünyayı ilzam edecektir" (16/8)

"Fakat o hakikat ruhu gelince size her hakikate yol gösterecek; zira kendiliğinden söylemeyecektir; fakat her ne işitirse söyleyecek ve gelecek şeyleri size bildirecektir" (16/13)

"O beni ta'ziz edecektir; çünkü benimkinden alacak ve size bildirecektir" (16/14).

Bugünkü İnciller Grekçe yazılmıştır, Hz. İsa ise Ârâmice konuşmuştur. Müslüman düşünürler, Grekçe'deki "paraklêtos" kelimesinin Hz. İsa'nın konuştuğı dildeki karşılığının ne olduğunu incelemişlerdir. Müslüman âlimler, bir taraftan "paraklêtos" şeklinde geçen kelimenin "Ahmed" anlamına gelen "perikleitos"un tahrif edilmiş biçimi olduğunu ileri sürerken diğeri taraftan Yuhanna İncili'ndeki paraklêtos kelimesinin gerek Hz. İsa için kullanılmış olması gerekse İncil'de zikredilen nitelikleri sebebiyle Kutsal Ruh olamayacağını, Hz. İsa gibi bir Allah elçisine delâlet ettiğini ve bu elçinin de Hz. Muhammed olduğunu ortaya koymuşlardır. (Bkz. TDV İslam Ansiklopedisi, **Faraklit**, Mehmet Aydın).

rile gelmiştir. *Sanatana Dharma* Sanskritçede *ezeli ve ebedi bilgi* anlamına gelmektedir.

Doğu Avrupa steplerinde yaşayan Arilerin iklim değişikliği ya da daha verimli kaynaklara erişme ihtiyacı sebebiyle M.Ö. 2000'lerden itibaren kademe kademe güneye göç ederek Indus Vadisi'ne yerleşmesi ve buradaki halklarla kaynaşması yeni bir kültürün oluşmasına sebep olmuştur. Bu kaynaşmanın bir ürünü daha sonra Hint-Avrupa dil ailesi olarak sınıflandırılacak dil etkileşimidir.

M.Ö. 1000'lere kadar süren bu kaynaşmanın ürünlerinden birisi de Arilerin inançlarının temeli oluşturan "Veda" ismi verilen şifahî geleneğin (tradisyon) Hint yarımadasındaki inançlarla etkileşimidir. Veda geleneği Hint alt kıtasında yaygınlaşmadan önce yerli halkların inancı Dravidyen adı verilen geleneğe dayalıydı. Hinduizm, Arilerin getirmiş olduğu Veda geleneğine yerli Darvidyen geleneğinin eklenmesi ile oluşmuş bir inançtır.²

Hinduizm'in Kutsal Metinleri

Hint kutsal literatürü; "vahyedilen" veya "ilham edilen" anlamında *sruti* türü metinler ve "akıl edilen", "düşünülmek üzere kaleme alınan eserler" anlamında *smitri* türü metinler olmak üzere iki grupta ele alınır. Birinci grup metinler *Vedalar*³, *Brahmanalar*⁴, *Avanyakalar*⁵ ve *Upanişadlar*⁶ adıyla bilinen onlarca ciltlik bir koleksiyondan oluşur. İkinci grupta ise *destanlar*, *sutralar*, *pranalar* ve dinî hukuk alanında yazılmış *kanunnameler* bulu-

- 2 Dumortier, B. (2011), "Dinler Atlası: İnançlar, İbadetler ve Ülkeler", NTV Yayınları.
- 3 M.Ö. 1500-1000 yılları arasında yazıya aktarıldığı düşünülmektedir. Kesin olarak ne zaman ortaya çıktığı bilinmemektedir. Tanrı Brahma'dan bir nefes şeklinde sudur ettiği, önce *rişi* denilen az sayıdaki bilgelere ilham edildiği varsayılan çoğunlukla nazım türü, şiir ve ilahileri içeren metinlerdir.
- 4 M.Ö. 1000-500 yılları arasında yazıya aktarıldığı düşünülmektedir. Kurban ve diğer dinî ayin ritüel ve dualarının olduğu rehberlerdir.
- 5 M.Ö. 1200-700 yılları arasında yazıya aktarıldığı düşünülmektedir. İnziya ve riyazete dair ritüeller ile "om" gibi gizemli heceler, dinî ritüellerin gerçek anlamını kavrama ve mutlak varlık üzerinde tefekkür etme gibi mistik/derunî konuları ele alır.
- 6 Yazıya aktarılma süreci M.Ö. 800'den başlar M.S. 1700'lere kadar devam eden dört çeşit metin bulunur. Temel Upanişadlar M.Ö. 800-400 yılları arasında yazıya aktarılmıştır. Sanskritçedeki anlamı "yanı başına oturmak" olan Upanişad, Hinduizm'in felsefî ve mistik yapıdaki kutsal metinleridir. Metinlerde sâlikin, âlemin her yerde hazır ve nâzır olan Ebedî Varlığın (Brahman) zuhurâtı olduğunu müşahade etmesi ve kendi sınırlarını keşfetmesi telkin edilmektedir. Hakikat ve bâtın; batınî bilgi ile bu tür bilgileri edinen kişilerin dikkat etmesi gereken hususlar ve ritüeller yer alır. Upanişadların gayesi "Tam tvam asi" (sen osun) ve "Aham brahma smi" (Ben Brahmayım) şeklinde ifade edilen hâlin sâliklerce idrakine rehberlik etmektir.

Ganesha, Hindu panteonunda en iyi bilinen ve en çok tapılan tanrılardan biridir.

nur.⁷ Ana omurgayı *srutiler* oluşturur ki bunların en köklüsü Vedalardır.

Sanskritçede "kulaktan duyarak edinilen, ilahî bilgi" anlamına gelen Vedalar dört sınıf metinden oluşmaktadır. Bunlar M.Ö. 1500'lerden itibaren yazılı hâle getirilmiştir. Ancak zamanla değişikliklere uğramış hatta Vedalardan alınan birtakım metinlere şerhler, açıklamalar, uygulama ve ritüel rehberleri eklenerek yan kutsal metinler de oluşturulmuştur. Hinduizm'in kutsal metinlerinin sair ekseriyetinin kayıtlara geçmesi M.S. 200'lerde kadar sürmüştür. Ancak ekleme ve şerh yazma gibi küçük çaplı değişiklikler ana metinlerde olmasa da yan metinlerde 1700'ün ortalarına kadar devam etmiştir.

Hinduizm İnanç Sistemi

Dünya nüfusuna göre 4. büyük grubu oluşturan Hinduizm'in kökleri 35 asır öncesine kadar uzansa da bir kurucusu ya da elçisinden bahsedilmemektedir. 700 milyon müntesibiyle Hint alt kıtasındaki en yaygın inançtır. Ancak tarih boyunca böyle değildi. Önceleri mistik bir öğreti, gelenek, inisiyasyon ya da sülûk olarak bir çeşit tarikat formatında şekillenen Hinduizm az sayıdaki müntesibe sahipti. Bunların bir kısmı *aşram* adı verilen manastırlarda rahip ve üstatlarının yanında mücâhede ve riyâzat hâlinde bulunur; üstatlarının Veda-

- 7 Yitik, A.İ. (2010), "Hinduizm", Yaşayan Dünya Dinleri, Editor. Prof. Dr. Şinasi Gündüz. 278-304 s. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

lardan kulaklarına fısıldadıkları *mantralar* (nazım türü; ilahî övgü, dua, ilahi) üzerinde tefekkür eder, Vedalardan aktardıkları *brahmanalar* (mantraları açıklayan mensur türü parçalar) üzerine tezekkür ederlerdi. Kutsal metinlerin okunması değil üstad/rahip/*rişi* tarafından üflenmesi/fısıldanması esastı. Hindu geleneğine göre ilahiler, büyüler ve ritüeller içeren Vedalar sözlü olarak aktarıldı ve ezberlenip okunması 11 farklı kıraat biçimi içeriyordu. Bunların yazıya geçirilmesine manalarının bozulacağı endişesiyle karşı çıkılmış; yazıdan okunmasına manalarının anlaşılmayacağı gerekçesiyle asırlarca şüpheyile karşı durulmuştur.⁸ Üstad-çırak ilişkisi içinde ve şifahî olarak geleneğin aktarıldığı bu dönem Hinduizm'in Klasik Dönemi olarak adlandırılmakta ve M.S. 9. yy.'a kadar sürmektedir.

Hinduizmin halk arasında kabul görmesi ve yayılmasında ise destanların payı büyüktür. *Sruti* türü kutsal metinlerin anlaşılmasındaki nisbî zorluk M.Ö. 200- M.S. 700 arasında Mahabarata, Romayana gibi destan, hikâye, kıssaların yazıya aktarılıp yayılmasıyla giderilmiş ve inancın Hint alt kıtasında yayılmasına vesile olmuştur. Destanlar Vedalardan, Brahmanalardan, Aranyakalardan ve özellikle de Upanishadlardan izler taşır. Buradaki düşüncelerin sembolik anlatımlarıdır, denilebilir.

Hinduizm'in Orta Çağ olarak adlandırılan ve 9-19. yy. arasını kapsayan dönemde destanlara yenileri eklenmiştir. Bu denem ayrıca İslam dininin Hint toplulukları arasında tanınmaya ve yayılmaya başladığı bir dönemdir. Hinduizm literatürünün İslam müktesebatı ile de etkileşimi olduğu ve *smriti* türü ikinci grup kaynaklara yapılan eklemeler ve şerhlerde bu müktesebatın etkisi olduğu düşünülmektedir.⁹

Hinduizm üzerine ilk ciddi ve kapsamlı araştırmayı hazırlayan "Bîrûnî'ye göre her millette aydınlar (havas) ile halkın (avam) inançları birbirinden farklıdır. Zira aydınlar, akılla kavranan şeylere meyleder ve araştırıp incelemeyi sever. Halk ise, sadece duyularla algılananlara (mahsuse) yönelir ve ayrıntılar (füru') ile yetinir. Özellikle farklı görüşlerin bulunduğu ve bir tek görüşte uzlaşmanın

mümkün olmadığı konularda araştırma ve incelemeye yanaşmaz."¹⁰

Hinduizm'de Tanrı İnancı

Birunî kutsal sayılan metinlerle yetinmeyip bu inancın müntesiplerini havas ve avam olarak sosyal, kültürel, felsefi zaviyelerine dayalı bir sınıflandırmaya tâbi tutarak yine müntesiplerinin bakış açılarından incelemiştir.¹¹ Yazar *Tahkik* isimli kitabına şu tespitlerde bulunmaktadır:

"Hintlilerin havas sınıfına göre Tanrı birdir, başlangıcı ve sonu yoktur, ezelîdir, işinde muhtar, kâdir, hakîm, hayy, muhyî, müdebbir ve beka sahibidir; hükümranlığında (melekûtunda) yalnızdır; zıddı ve neddi (misli) yoktur. Hiçbir şeye benzemediği gibi hiçbir şey de O'na benzemez".

"Avam sınıfı arasında ise bu konuda türlü türlü görüşler vardır. Diğer milletlerde hatta Müslümanlar arasında bile mevcut olan, Allah'ı çeşitli varlıklara benzetme (teşbih) [...] Hintlilerde de vardır. Bunun bir örneği şudur: Hintlilerin havas sınıfından birisi Tanrı'yı tenzih etmek için "Tanrı bir noktadır" demiş ve bedensel niteliklerin Tanrı'ya ait olmadığını ifade etmek istemiş. Bunu işiten Hintli, onun Tanrı'yı bir nokta kadar küçük olduğunu söylediğini zannetmiş ve o ifadenin anlamını kavrayamamış. [...] 'Yüce Tanrı, her şeyi hiçbir yönü gizli kalmayacak biçimde kuşatır' şeklindeki sözü işiten cahil bir Hintli de bir şeyi idrak ve ihata edebilmek görmekle olur; görmek de göz sayesinde mümkündür. İki göz tek gözden hayırlıdır, diye düşünür ve Tanrı'nın mutlak ilmini ifade etmek için O'nu, 'bin gözlü bir varlık' olarak tanımlar. Bu gibi çirkin hurafeler Hint halkı arasında yaygındır."

"Hint düşünce dünyasının özü ve en temel noktası Brahminlerin düşündükleri ve kabul ettikleridir. Çünkü onlar dinlerini korumak ve devam ettirmek için özel olarak eğitilmiş bir sınıftır. Dolayısıyla burada dikkate alınması gereken, Brahminlerin görüşleri olmalıdır."

"Çoktanrılı" bilinen Hinduizm inancında tanrı algısı da avama ve havasa göre değişmektedir. Ancak, kutsal metinlerinde binlerce tanrı isimi bulunsa da yine bu metinlerde tümünün bir olduğu def'aten ifade edilmektedir.

8 Bu endişe yersiz değildi. Misal vermek gerekirse kutsal metinlerden aktarılan parçaların bir müzik makamı, bir vakti vardı. Sâlik ise riyazette mesafe kat edip istenilen hâlde olduğunda üstadının fısıldadığını tefekkür eder, kendisine telkin edilen vakit ve makamda bunları okurdu.

9 Ikram, S. M. (1964), *Muslim Civilization in India*, Columbia University Press.

10 Yitik, A.İ. (2013), "Bîrûnî'nin Kaleminden Hinduizm", *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 10 Sayı: 3, 149-200.

11 Yitik, A.İ. (2013), a.g.m., s. 149-200.

Upaniṣadlarda şöyle ifade edilir: “O, bütün varlıklarda saklıdır. Bütün varlıkların içindeki öz-dür. Bütün işleri çekip çevirir, gözetir. Bütün varlıklarda yaşar, her şeye şahitlik eder ve görür. O tektir.” Yine Upaniṣadların başka bir bölümünde “[...] Başlangıçta, yalnızca; ikincisi olmayan Tek Varlık vardı. Düşündü ve ‘çoğalayım, gelişeyim’ dedi. Kendisinden varlık âlemini yarattı. Her şeyin özü oldu.” Ayrıca şu ifade de yine Upaniṣadlarda geçer: “Bütün kâinatta var olan yalnızca Tanrı’dır. Tanrı’dan başka bir şey yoktur.” Bir başka bölümde ise bir diyalog aktarılır:

- Yagnavalka! Söyle, kaç Tanrı vardır?
- Üç yüz üç ve üç bin üç tane.
- [...]
- Doğru. Ama hakikatte kaç tane?
- Yalnızca bir.
- O hâlde üç yüz üç ve üç bin üç tane olan nedir?
- Bunlar O’nun güçleridir.

Dört Veda’dan bir olan Rig-Veda’da ise “O ki hayat vermekte, kuvvet vermektedir. [...] Kimdir bu Tanrı? Kurban keselim keremine! [...] O ki hepsinin üzerinde Tek Tanrı’dır.” denilmektedir. Yine Rig-Veda’da “İnsanlar onu İndra, Mitra, Varuna ve Agni, hatta yüce Garutman olarak isimlendirirler. Aslında hak/hakikat birdir. Ancak bilgiler ondan değişik isimlerle bahsederler.”

Tüm bu bakış açıları dikkate alındığında Hinduizm’in çoktanrılı (politesit) bir inanç değil de kathenotheizm¹² olarak adlandırılan çok tanrılı bir yapı içindeki her bir tanrının aynı ve tek tanrının farklı isimlendirmelerle çağrıldığı veya bu tanrılardan her birinin farklı zaman ve ortamlarda yüce tanrı olarak ifade edildiği bir inanç türü olduğu söylenebilir.

Hinduizm, her birinin altında çok sayıda alt mezhep olan dört ana kola ayrılmaktadır.¹³ Her bir alt mezhebin kendi literatürü ve kutsal metinleri olsa da hepsi *sruti* türü metinleri kabul ederler. İkincil metinlerde bazı ihtilaflar mevcut olmakla beraber çoğunu yorum farklılıklarıyla kabul etmektedirler. Yukarıda bahsedilen tanrı inancının yansırı ehli kitapça kabul görmeyen karma, te-

nasüh (reenkarnasyon), kast sistemi¹⁴ gibi Hint kültüre özgü durum ve tecrübeyle ilişkili inançlar da bulunmaktadır. Bunlar birincil kaynaklardan ziyade ikincil kaynaklarda detaylı bir şekilde düzenlenmiş ve tüm mezheplerce kabul görmüş inançlardır.

Yazımızın birinci bölümünde Hinduizm’in tarihi, kutsal müktesebâtı ve tanrı inancı ile ilgili bilgi verip ve değerlendirmelerde bulunduk. İkinci bölümde ise aynı zemin üzerinden hareketle yazımızın başlığını taşıyan konuyu daha yakından inceleyeceğiz.

Referanslar:

- Challaye, F. (1972), *Dinler Tarihi*, çev. Semih Tiryakioğlu, Varlık yayınları, İstanbul.
- Dumortier, B. (2011), “Dinler Atlası: İnançlar, İbadetler ve Ülkeler”, NTV Yayınları.
- Glaesser, Gustav (1969). “Review of Das Bhaviṣyapurāṇa (Münchener Indologische Studien vol. 5), editör Adam Hohenberger, Helmut Hoffmann”, *East and West*. 19 (3/4): 511–513.
- Ikram, S. M. (1964), *Muslim Civilization in India*, Columbia University Press.
- Rocher, Ludo (1986). *The Puranas*. Otto Harrassowitz Verlag.
- Smith, W. D. (1911), *The Laws of Manu*, Çev: Wendy Doniger-Brian Smith, Penguin Books, Yeni Delhi.
- Yitik, A.İ. (2010), “Hinduizm”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, Editor. Prof. Dr. Şinasi Gündüz. 278-304 s. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Yitik, A.İ. (2013), “Bîrûnî’nin Kaleminden Hinduizm”, *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 10 Sayı: 3, 149-200.

14 Kast anlayışının kökleri tartışmalıdır. Aryanların inançları Vedalara dayalı olmasına rağmen bu literatürde direkt kast sisteminin bahsedilmez. Rig-veda’daki bazı örtülü bölümleri referans olarak yazılmış ikincil bir kaynak olan Manu Kanunnamesi ve diğer ikincil literatürde düzenlenmiştir.

Dinler tarihi uzmanı ve Hinduizm üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan Profesör Felicien Challaye’a göre M.Ö. 9-8. yy. doğru Brahmanlar toplumun ilk planında işgal ettikleri yeri haklı gösterecek, diğer gruplar nezdinde itibarlarını sağlama alacak şekilde tahrifata girişmişlerdir.

Kast sistemi toplumu dört tabakaya ayırmaktadır: Din adamları (Brahminler), yönetici ve askerler, tüccar, esnaf ve çiftçiler ile paryalar. Bu sınıflandırmanın kökeni de tarihçiler tarafından Arianların göç ettikten sonra yerel halkları romanlık alanlara doğru sürüp onları parya olarak hizmetkârları hâline getirmeleri sonrasında kendi aralarında üç gruba bölünerek siyasi iktidar mücadelesine girmesiyle açıklanmaktadır. Buna göre önce Kshatriyas adı verilen savaşçılar Brahminlerle mücadele etmiş; sonrasında Vaisya denilen tüccar, zanaatkâr ve toprak işçileri bu mücadeleye katılmıştır. Zamanla bu mücadele grup içi birlik duygusunu, kuralları, bağlılığı güçlendirmiş sınıflar arası geçişi imkânsız hâle getirmiştir. Asırlarca süren bu hiziyeleşme ve sosyal realite daha sonradan yazılan kanunnamelerle adeta “tanrı buyruğu”na dönüşürülerek Hinduizm’in müttemmim cüzü olarak kabul edilmiştir. (Challaye, F. (1972), Smith, W.D. (1991)).

12 Yitik, A.İ. (2010), “Hinduizm”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, Editor. Prof. Dr. Şinasi Gündüz. 278-304 s. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

13 Vaishnavism, Shaivism, Shaktism ve Smartism.

Mana Şehri Buhara ve Muhteşem Semerkand

Aliyar ŞENEL

Özbekistan'a gitmek için eşim Ceylan ve iki buçuk yaşındaki oğlumuz Alperen'le birlikte, büyük bir heyecanla yola çıktık. 19 Mayıs 2023 sabahı 06.50 İstanbul-Buhara uçağı hareket etti. Sanıyorum uçakta çoğunluk öğrenciydi, turiste benzeyen çok kimse yoktu. Yaklaşık üç saat sonra, Azerbaycan ve Hazar Denizi üzerinden geçip Türkmenistan'ın uçsuz bucaksız çölünü gökyüzünden seyrediyorduk. Çölün sıcaklığı uçağın perdesini açınca doğrudan yüzümüze çarpıyordu. Kum dağlarına benzer birikintiler ve kayalıklar vardı. Başka hiçbir şey yoktu. Göz alabildiğine kum ve yer yer kayalar. Aşağıda olduğumu düşündüm ve orada bulunmanın çaresizliğinden korktum. Aca-

ba nasıl hayatta kalınabilirdi burada? Bir gölgelik, bir su emaresi, herhangi bir hayat belirtisi, hiçbir şey yoktu.

Coğrafya bir süre bu şekilde devam ettikten sonra çok büyük bir nehrin (Ceyhun Nehri) üzerinden geçtik ve yavaş yavaş yerleşim yerleri görmeye başladık. Coğrafyada da yeşil renk başlamıştı. Kısa bir süre sonra Buhara'yı gördük. Bu kadar sert bir çölden sonra böyle bir şehir olabileceğini hiç düşünemezdik. Eskiden, İpek Yolu'nu kullanan kervan yolcularının Buhara hakkında ne düşündüklerini az çok anlayabiliyorduk. Büyük bir yokluktan, büyük bir varoluşa geçiş... "Çöldeki vaha!"

Uçak, Buhara Havalimanı'na indi. Hava sıcaklığı beklediğimiz kadar fazla değildi. Pasaport kontrolünde, polis memuru mührü bastı ve "Hoş gelmişsiniz kardeşim." dedi. Teşekkür edip, valiz beklemeye başladık. Havalimanı küçük, eski fakat temizdi. Valizlerimizi beklerken, iş yerinden arkadaşlarım Bahattin ve Samet Ağabey ile karşılaştık. Aynı uçakta olduğumuz hâlde birbirimizi görememiştik. Beraber program yapalım dedik. Önce Ba-haeddin Nakşibendî Hazretleri'ni ziyaret edip daha sonra şehri gezmeyi kararlaştırdık.

Otellere gittik. Bizi getiren şoförün ismi Cemşit'ti. Arabadan çıktuktan sonra valizlerin değdiği yerleri ıslak mendille sildi. Rumi Otel'de yer ayırtmıştık. İçeride bizi Hurşit Hanım karşıladı. Güler yüzlü, samimi ve konuşkan bir hanımdı. Özbekistan'da içeri girerken ayakkabıların çıkartıldığını söylediler. Bu durum çok hoşumuza gitti. Temizliğe çok dikkat ediyorlardı. Biraz Türkçe, biraz İngilizce, biraz Rusça anlamaya

Emir Timur Mezarı

Abdulaziz Han Medresesi

Bibi Hanım

çalıştık. Bizim konuştuklarımızı biraz anlıyorlardı fakat biz Özbek Türkçesini çok anlayamıyorduk. Eşyalarımızı odamıza bırakıp çıktık fakat saat biraz geç olduğu için ve Hz. Nakşibendi'nin türbesi şehrin biraz dışında olduğu için bugün şehri tanıyacaktık.

Otelden yürüyerek, eski bir sinagogun önünden geçip Lebi Havuz isimli meydana geldik. Hediyeelik eşyalar, genelde ipek kullanılan tekstil ürünleri satılıyordu. El yapımı halılar, Şam çeliğinden bıçaklar gibi değişik çeşitler de vardı. Ürünler çok kaliteli ve zevkliydi. Tasarımları ve renk uyumları çok hoştu.

Burada kafelere çayhane diyorlar ve daha çok kahve yerine çay içiliyor. Hatta her yemeğin yanında bir demlik çay getiriliyor. Lebi Havuz meydanının ortasında havuz vardı; etrafında da çay içme alanları mevcuttu. Hava sıcaklığının 35 derece olduğunu gördük. İnsanlar havuzun kenarında çay içip sohbet ediyorlardı. Ağırlıklı olarak Rus turist vardı. Turistler sıcağa aldırış etmeden şehri geziyorlardı. Çarşıdan yürüyerek devam ettiğimizde dört kapısı olan, çini işçiliğinin ustalıkla uygulandığı, kubbeli bir yapıdan geçtik. Yemek yemek için kervansaray görünümlü bir mekâna girdik. Eski bir yapıya benziyordu. Garsonlar ve işletmeciler gülmüyorlardı. Müşteriyi memnun etme gibi bir istekleri yoktu. Sadece talepleri yerine getiriyorlardı. Hatta işletme sahibi hanım o kadar sert bakı-

yordu ki yanlış bir davranışta mı bulunduk diye düşündük. Herhâlde bu durum, komünist rejimin bazı insanlar üzerinde bıraktığı olumsuz etkinin yansımasıydı. Özbek pilavı sabah on birden sonra bitiyormuş. Kahvaltı olarak Özbek pilavı yeniliyor.

Yürümeye devam ettik, Buhara'yı, rahmetli Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun *Can Ocağında Pişen Aş* kitabında tasvir edilen Sayram kasabası ile çok özdeşleştirmiştik. Sanki küçük Ahmed ve ablası önümüze çıkacaklardı. Yürümeye devam ederken insanlarla konuştuk, bazı sert insanların aksine çok naif, hassas ve samimi insanlar da vardı. Türkiye'den geldiğimizi öğrendiklerinde İstanbul kelimesini duyuyorduk.

İnsanlar hâlâ eski yapıların içinde yaşıyorlar. Bu yapıların içinde zaman geçirmesi, iş yerlerinin burada olması, çocukların bu alanlarda koşmaları, gözün bu yapıya, bu mimariye âşına olması, sesin bu mimariye, bu medeniyet mirasına çarpıp yankılanıp tekrar işitilmesi, bu mirasın içinde bulunmak, insanları belli bir ahlâkî seviyeye ulaştırıyor olmalı. Bu hâli tanıştığımız insanlarda hissedebiliyorduk.

Uluğ Bey ve Abdülaziz Han Medreselerinin önüne geldik. Eser 15. yüzyılda yapılmış; kullanılan turkuaz çininin ve sarı tuğlanın uyumuna hayran kaldık. Anadolu ve Balkanlardaki Osmanlı mimarisinin kuşatıcılığının ve insanı referans alan eserlerin kaynağı karşımızdaydı. Buradan, biraz

Bolo Havuz Cami

Bolo Havuz Cami - Ahşap Kolon

aşağıda olan Mîr-i Arab Medresesi ve Kalon Camii meydanına geldik. Bu meydanda bir farklılık vardı. Çok kalabalıktı. Herkes izliyor, konuşuyor, düşünüyor, dinliyor, hissediyor fakat kolay ayırlamıyordu. Devasa taçlı, girişli, ihtişamlı yapıların içerisinde bulunan talebe odaları küçücüktü. Camilerde ise, böyle bir girişten girip içerde secde ediyordunuz. Herhâlde herkes bu zıtlığın kaynağını düşünüyordu. Burada birçok milletten insan vardı. Türk, Japon, İngiliz, Hintli ve Rus. Aynı Kalon Camii'nin girişindeki çinilerin farklılığı gibi. Fotoğraf çekmesini rica ettiğimiz turistler, iletişime geçtiğimiz insanlar samimi olarak gülümsüyor ve birbirimize yabancı olmadığımız hissi herkese işliyordu. Sanki Japon Japon değildi, Türk Türk değildi, uzun boylu uzun değildi, esmer esmer değildi. Sıfatlar, çini olup bu insanlarla bu meydanı oluşturuyor gibiydi. Fotoğrafımızı çeken Japon'da Mîr-i Arab Medresesi'nin ağırlığı ve ihtişamı hâsıl olmuştu. Cengiz Han'ın, büyüklüğüne ve güzelliğine hayran kalıp yıkmadığı Kalon minare, kendine bakanları kendine benzetiyordu. Burası burada bulunanlar ile güzeldi ve bu mekânlar insanları bağrına basıyordu. Herhâlde burası çok güzel bir aynaydı. İnsanlara içlerinde görmeyi özledikleri güzelliği gösteriyordu. Herkes kendini izliyordu o hâlde bu mekânda. Yetmiş yıllık bir istila dönemi-ne rağmen böyle bir hâlin devam etmesi Hz. Nakşibendî'nin himmetiyle mümkün olmalı...Yahya

Kemal'in dediği gibi toprağın altındakiler, üstündekileri yönlendiriyordu.

Buradan yavaş yavaş ayrıldık. İpek Yolu isimli bir çayhanede Bahattin'ler ile buluştuk. Çayhanenin kapısı oyma ahşaptı. İçerisi canlı müze gibiydi. Bütün duvarlarda ipek halılar asılıydı. Binanın dört duvarı örme taş, çatısı kademeli ahşaptı. Bu sayede içeriye doğrudan güneş ışığı ve sıcaklık girmiyordu. Bu durum içeride loş bir ortam oluşturuyor ve bu ışık dengesi gözü de yormuyordu. Erken kalkmanın ve gün içinde uzun yürümelerin de verdiği yorgunlukla kendimizi uzak yoldan gelip eski kervansarayda soluklanan seyyahlar gibi hissetmiştik. Bahattinler ile birlikte gezi rehberi Nilüfer Hanım ve yanında Tacik arkadaşı vardı. Nilüfer Hanım genel olarak mekânları anlattı. Kendisi, dört sene Türkiye'de İngilizce dilinde eğitim almış ve Türkçe'yi orta derecede biliyordu.

Buhara kalesinin önündeki meydanda konser vardı. Çok kalabalık değildi. Bir hanım şarkı söylüyor, arkada orkestra da rebab ve tar gibi müzik

Emir Timur Mezarı

âletleri ile eşlik ediyordu. Fakat müzik Çin müziğine benziyordu. Buradan yürümeye devam edip Bolo Havuz Camii'ne geldik. Caminin önünde aşağıda kalan bir havuz vardı. Cami için çok büyük ahşap oyma kolonlarıyla, ahşap işlemeli sundurma çatısı ile çok ciddi bir işçilik ve emek harcandığı belli oluyordu.

Ertesi sabah Bahattin ile birlikte sabahtan Hz. Nakşibendi'yi ziyaret etmek üzere plan yapıp, otelimize geçtik. Otelin avlusunda iki erkek bir masada, iki kadın diğer masada sohbet ediyorlardı. Selam verip beylerin yanına gittim. Birisi Hurşit Hanım'ın eşi İzzetullah Bey'di. Diğer Bey'in ismi Behram'dı. Behram Bey tur rehberiydi. Burada isimler de çok anlamlıydı. Masaya davet ettiler, oturduk. Bu sırada İzzetullah Bey birden ellerini dua etmek için kaldırdı; Behram Bey ve biz

de ona eşlik ettik. Anladığım kadarıyla, oğlumuz Alperen'in sağlığı, sıhhati ve iyi bir insan olması için dua etti. Sonra İzzetullah Bey'in torunu Davut geldi. Bir buçuk yaşındaydı ve Alperen, Davut ve İzzetullah Bey avluda oynamaya başladılar.

Biz Behram Bey ile sohbet etmeye başladık. İngilizce'yi iyi biliyordu. Türkçe anlaşılmıyordu. Ortak birçok kelime çıkıyordu fakat bizim konuştuğumuz Türkçe ile anlaşabilmemiz mümkün değildi. İngilizceyi çoğu kişi bilmiyordu, insanlar daha çok Rusça ile anlaşıyordu. Eşim Ceylan Makedonca biliyordu, Makedonca ile Rusça benziyordu fakat aynı değildi. Geldiğimizden beri bizi en çok rahatsız eden konu buydu. Aynı düşüncedeki, aynı duyguyu hissettiğimiz insanlar ile rahatça iletişim kuramıyorduk. Behram Bey'in evi Taşkent'teymiş. Üç oğlu varmış, gelen turlara rehberlik ediyormuş. Mevcutta Çinli bir grup varmış, onlara refakat ediyormuş. Dünyada gerçekleşen güncel olayları takip ettiği anlatıtlarından ve düşüncelerinden belli oluyordu. Genel olarak Türk Devletleri Teşkilatı'nın önemini ve Türk Dünyası'na doğrudan katkısının Karabağ'da görüldüğünü bu birlik içindeki devletlerin ve milletlerin genel itibarı ile aynı hissiyatta olduğunu, ortak alfabe ve ortak dil konusundaki çalışmaları, Hoca Ahmed Yesevi Üniversitesi'nin çalışmalarını konuştuk. Sohbet güzel ilerliyordu fakat çocuklar çok ses çıkardığı için oteldeki misafirler rahatsız oldular ve odamıza geçmek zorunda kaldık. Behram Bey

Hz. Nakşibendi Mezarı

Hz. Nakşibendi Türbesi

Kalon Cami

Kalon Cami Kubbesi

Kalon Cami Minaresi

ile ayrılırken gayri ihtiyarî kucaklaştık. Yıllardır beraber vakit geçirmişiz, aynı çalışma ortamında bulunmuşuz, aynı zorluklar ile karşılaşmışız, aynı tabaktan yemek yemişiz hissiyatı ile vedalaştık.

Sabah erken kalkıp Bahaddin ile Lebi Havuz'da buluşup Hz. Nakşibendi'nin türbesine gittik. Vasiyetleri üzerine, öncelikle türbelerinin yüz elli metre kadar aşağısında olan annelerinin türbesini ziyaret ettik. Küçük mescit vardı, mescidin içerisinde ve dışında kırlangıç kuşları vardı. Çok güzel ötüyorlar ve sürekli birbirleri ile iletişim hâlinde-lerdi. Mescidin içerisinde kuş olmasına rağmen temiz olması bizi çok şaşırttı. Dışarıda çok düğün ve insanın içine işleyen sesle Kur'an-ı Kerim okunuyordu. Aileler, yaşlılar, yeni bebekleri olmuş çiftler mescidin yanına oturmuşlar, kırlangıç seslerine karışmış Kur'an-ı Kerim'i dinliyorlardı. Annelerinin türbesinden Hz. Nakşibendi'nin türbesine giderken gül bahçesinden geçiyorduk. Ziyarete

gelen çok kalabalık Türkiyeli gruplar vardı. Genel olarak bu alanda çok yüksek yapı yoktu. Fakat atlanmış, işlenmemiş, el değmemiş, gözden kaçmış hiçbir yer yok gibiydi. Her alan kullanılmıştı. Hz. Nakşibendi'nin türbesinin bulunduğu alana girdiğimizde, türbenin başında dua eden, ayakta saygı ile bekleyen, sundurmaların altında ve ağaç altlarında etrafı izleyen insanlar vardı. Burada da ilk duyduğumuz ses kuş sesleri oldu. Farklı kuşların sesleri de vardı burada. Bir sundurmanın altında gezi için gelen ilkokul öğrencileri vardı. Bir Özbek amca, siyah Özbek şapkası ile sanıyorum genel olarak bilgi veriyordu. Sonra Özbek amca ellerini kaldırdı, bütün herkes ona eşlik etti, uzunca bir dua etti; en sonunda "Birahmetike ya erhamerrahimin ya Allah." Diyerek ellerini yüzüne sürdü. Arkadaşımın saat on birde Semerkant otobüsü vardı. Bu durumu hatırlattığımda, "Biraz daha zaman var." şeklinde cevap veriyordu. Son dakikasına kadar burada kalma hakkımızı kullandık.

Biz yarın Semerkant'a geçecektik. Bugün daha detaylı ve rahat bir şekilde Buhara'yı tanımak istedik. Öğleye doğru tekrar Lebi Havuz tarafındaydık. Alperen "Güzel Özbekistan, güzel Özbekistan!" diye bağırarak şarkı söylüyor ve sürekli koşmak istiyordu; fakat hava çok sıcak olduğu için bir çayhanede biraz vakit geçirip devam etmeye karar verdik. Oturduğumuz mekânda sonradan gelen üç kişi vardı, içlerinden biri bazen Türkiye Türkçesi konuşuyordu. Selam verip tanıştık. İki bey Özbekistan Ferganalı, Türkçe konuşan Bey İstanbulluydu. Sohbet esnasında konu Timur'a geldi. Özbek Beyler Timur'un iki büyük hatası olduğunu, bir tanesinin Altın Ordu Devleti ile savaşır Rusların önünü açılmasına; diğeri ise Yıldırım Beyazıt ile savaşır batıdaki fetihlerin yavaşlatılmasına sebep olduğunu söylediler. İnsanlar çok samimi ve koruyucuydu. En ufak ihtiyacımızda mutlaka aramız için bizi birkaç kez tembihlediler. Teşekkür edip yolumuza devam ettik.

Eski hanların içerisinde ipek işlemesi yapılan yerler vardı, Ceylan'ın çok dikkatini çekti. Yürürken tekrar dört kapısı olan büyük bir hana geldik. Bir bey, Orta Asya müzik âletleri satıyordu ve tar çalıyordu. Dışarıdan gelen sıcak rüzgâr, han içerisinde soğuyup, içerisindeki insanları serinletip ve bu çalan müzikten payını alıp diğer kapıdan çıkıyordu. Hava çok sıcak olduğu için tekrar bir çayhaneye girdik. Bu çayhane, Bolo Havuz Camii'nin üstünde çok eski bir yapıydı. Buhara'da her yerde gördüğümüz ahşap oyma kolonlar burada da var-

Hz. Hızır Mescidi

dı. İki saate yakın oturup çay içip dinlendik. Kalkarken görevlilerle konuştuk. Bir görevli arkadaş Türkiye'den geldiğimizi öğrendiğinde "Adıyaman'ı biliyor musun?" diye sordu. Adıyaman ile ilgili herhangi bir haber, herhangi bir malumat duymak istiyordu. Deprem sonrası durumu genel olarak anlattım. Neden bu kadar ilgili olduğunu sorduşumda, hocasının Adıyaman'da olduğunu söyledi ve gözleri parladı. Vedalaşırken kucaklaştık; bu esnada diğer görevli arkadaşları gülüyor, bazıları alkışlıyordu, "İki Türk kardeş kavuştu." sesleri geliyordu.

Yavaş yavaş gün dönmeye ve serinlemeye başlamıştı. Bir süre daha çarşığı dolaştık. Hava kararınca akşamı, Uluğ Bey Medresesi'nin yanında açık bir mekânda geçirmek istedik. O tarafa doğru yürürken bir grup genç Özbekçe bir şarkı söylüyorlardı. Uzun süre arkadaşları dinledik. Şarkı sözlerinin daha sonra aşağıdaki şekilde olduğunu öğrendim.

*Ko'rsam edi gul yuzlaringni
Mayus kulkan ul ko'zlaringni
Menga aytgan har so'zlaringni
Bugun seni juda sog'indim
Sog'indim visolingni, sog'indim jamolingni
Sog'indim hayolingni, hayolingni sog'indim.*

Yaşayan Timur İmparatorluğu, Semerkant

Sabah erken otelden ayrılıp otogara geldik. Semerkant'a gitmek üzere otobüse binmek iste-

Hz. Hızır Mescidi

dik fakat en yakın otobüsün ertesi gün saat on birde olduğunu söylediler. Bizim yarın sabah Semerkant'tan İstanbul'a uçacağımız vardı. Taksici bir çocuk yanımıza geldi. İsmi Muhiddin idi. Küçük bir pazarlıkla taksi ile gitmek üzere anlaştık. Fakat ön koltuk boş olduğu için bir yolcunun daha gelmesini bekledik. Viktor isimli bir arkadaş daha geldi. Önümüzde Semerkant'a üç buçuk dört saatlik bir yol vardı. Muhiddin yirmi beş yaşında, uzun yıllardan beri Buhara Semerkant arası taksi kullanıyormuş. Çok saygılı birisiydi. Viktor otuzlu yaşlardaydı, kırsal bölgede yaşıyormuş, çelik kaynak işleri ve tarım ile uğraşıyormuş. Gençliğinde bir süre boks ile ilgilenmiş. Güçlü kuvvetli ve çok hareketli birisiydi. Tanıştığımız insanlar arasında en sert yapılı insan Viktor'du. Yolda verdiğimiz molalarda, herhangi bir talebimiz olmadığı hâlde sürekli Alperen'i takip ediyor, yola çıkmasını veya tehlikeli bir hareket yapmasını önlemek için çaba sarf ediyordu. Ceylan'a ve bana elinden gelebile-

Miri Arab

cek yardımı esirgemiyordu. Sağ olsunlar çok samimi ve candan insanlardı.

Semerkant otogarında Muhiddin ve Viktor ile vedalaşıp ayrıldık. Otele gitmek için başka bir taksiye bindik. Şoförün ismi Gaffur idi. Gaffur Bey ile sohbet etmeye başladığımızda hanımının İzmir'de bir ailenin yanında çalıştığını ve bizimle görüştürmek istediğini söyledi. Gelip gitmenin çok zor olduğundan bahsetti. Gerçekten zor bir hayattı. Gaffur Bey ve eşi ile tekrar görüşmek dileği ile ayrıldık.

Otele eşyalarımızı yerleştirdik. Ceylan, Semerkant pazarını görmeyi çok istiyordu. Yolda uyuyabildiğimiz için yorgun değildik, doğrudan pazara

gittik. Semerkant, Buhara'dan sonra bize biraz daha karışık bir şehir gibi gelmişti. Pazarda meyve sebzedden tarihî kılıca, çiçek gibi boyanmış ekmeğe kadar oldukça çeşitli ürün vardı. Buhara'da el işçiliği çok fazlaydı. Burada genelde fabrikasyondur. Öğle vakti olduğu için sıcaklık bizi yormuştu.

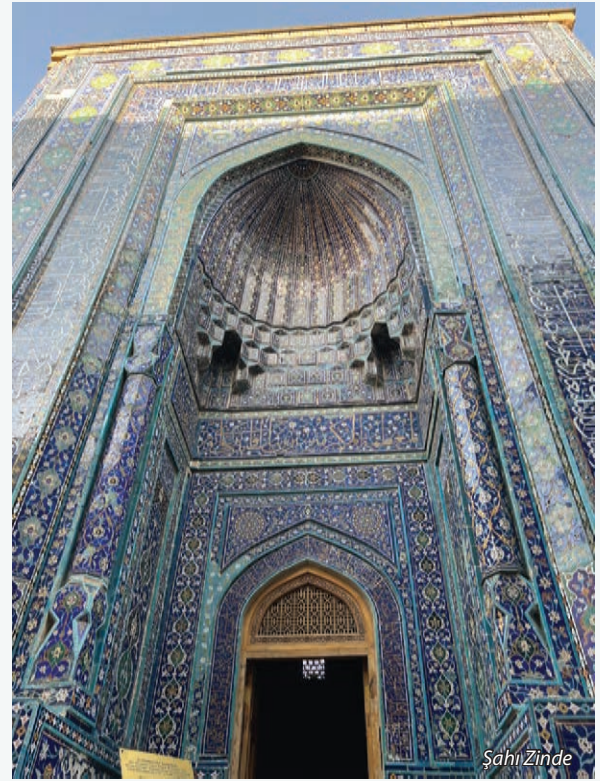
Pazarın üstündeki Bibi Hanım Camii çok büyük bir alanı kaplıyordu. Camilerin ve eski yapıların turkuaz örmeli kubbeleri sanki her binanın bir şahsiyeti ve kişiliği varmış ve kubbeler onun başlığıymış hissi veriyordu. Bibi Hanım Camii'nin yanında biraz dinlendikten sonra aşağıya doğru ilerledik ve Hazreti Hızır Mescidi'ne vardık. Mescidin yapımında ilk taşı Hz. Hızır'ın koyduğuna inanılıyordu. Burada da muhteşem ahşap oyma, boyama ve çini işçiliği göze çarpıyordu. Ziyaret edip, yakındaki Şâh-ı Zinde'ye gitmek üzere yürümeye başladık. Burada, Hz. Peygamberin amcasının oğlu Kusem b. Abbas'ın İslâm dinini yaymak üzere bölgeye gelerek şehit olduğunu öğrendik. Daha sonrasında bu bölge mezarlık olarak kullanılmış. İçeri girdiğimizde sol tarafımızda olan mescidin önünde bir kişi Kur'an-ı Kerim okuyor birkaç kişi de dinliyordu. Biraz daha ilerleyince uzun bir merdiven bizi karşıladı. Bu merdiveni çıkınca kendimizi çok etkileyici bir şekilde turkuaz çini denizinin içinde bulduk. Sağlı sollu çini ile bezenmiş yapılar gökyüzü ile birleşiyordu. İnce bir yol ileri gidiyordu. Burada Sahabenin ve Timur'un ailesinin türbeleri vardı. İnsanlar türbelerin içine girerek düzgün bir

Timur

Magoki Attori Cami

Şahi Zinde

kıraatla Kur'an-ı Kerim okuyup çıkıyorlardı. Bütün yapılarda çok tatmin edici ses akustiği vardı. Alperen de girdiğimiz türbelerin içinde ses denemesi yapıyordu. Bu mekân da sanıyorum çini işleminin ulaşabildiği zirve olmalıydı. Buradan daha detaylı, daha ince işçilik yapılan başka bir yer görmemiştik. Toprağı bu seviyeye getirebilmek ve bu kadar çok alanda kullanılacak malzeme elde etmek herhâlde yüzyıllar almıştır diye düşünüyordum. Bu işçiliğin, bu detayların daha fazlası nasıl olabilirdi? aklımız almıyordu. Sadece sanatkârın yapabileceği, sadece sanatkâra bağlı bir durum değildi herhâlde. Kumun ve taşın bu vaziyete gelebilmesi için, malzemenin söz dinlemesi ve sanatkârla aynı niyetle ve istikamette olması gerekirdi. *Süleymâniye'de Bayram Sabahı*'ndaki "Taşı yenmiş nice bin işçisi mimarıyla.." mısraını hatırladım. Bu ulvî mekândan Sahabeyi ve huzur veren mescidini ziyaret edip, otele varmak üzere ayrıldık.

Otelimiz, Timur'un türbesine iki yüz metre kadardı. Biraz dinlendikten sonra Emir Timur'un türbesini ziyaret etmek için yürümeye başladık. Yapının çok nizamî yapıldığını ilk girdiğimiz kapı içerisine bakınca anladık. Kapının üst uç noktası ile Emir Timur'un türbesinin kubbesinin üstü görüntü olarak birleşiyordu. Yapıda ve bahçede hiçbir eğrilik, yanlışlık veya yanlış meyleden bir şey yoktu. Bu durum insan ruhunda bir stres oluşturmuyordu. Yavaş yavaş içeriye girdik, türbeye girdiğimizde içeride Emir Timur, Mirza Uluğ Bey, Mu-

hammed Sultan, Aziz Nur Seyyid Bereke, Seyyid Umar, Şahrüh Mirza, Miranşah, Abdulla Mirza ve Abdurrahman Mirza'nın da türbelerinin olduğunu gördük. Dünyanın yarısına hükmetmiş, girdiği hiçbir savaşı kaybetmemiş fakat mevcutta hocasının ayak ucunda yatan Emir Timur'un mezarı karşımızdaydı. Emir Timur'un mezarı merkezde çok koyu siyah mermerdendi. Seyyid Umar'ın mezarının başından ahşap ile yedi metre kadar yukarıya dikilmiş bir direk ve direğin ucunda at kuyruğu vardı. Bunun, âlime verilen değeri göstermek için sergilenen eski bir Türk geleneği olduğunu öğrendik. Bu mekânda bütün yapı, taş oyma işçiliği ile yapılmıştı ve işlenmemiş en ufak bir yer yoktu. Burada Alperen "Emiy Timuy" şarkısını söylüyordu ve Timur'un mezar alanına girmek için bir hayli diretti. Bu tarihî mekândan Alperen'i zor ayırarak Registan meydanı denilen alana doğru yürümeye başladık. Meydanda Uluğ Bey Medresesi, Tilla Kari-Yaldızlı Medrese, Şir Dar-Kaplanlı Medrese olarak adlandırılan üç büyük medrese vardı. Elbette ki burası da çok muhteşem gözüküyordu fakat biz çok yorulmuştuk. Burayı uzaktan izleyip, biraz bu meydanda dinlenip otelimize döndük.

Kısa sürede bu memlekete karşı yabancılığımızı atıp kendimizi bu toprakların insanı gibi hissediyorduk. Sabah olduğunda, aklımızda "Bu güzel ülkeye tekrar ne zaman gelebiliriz?" düşüncesiyle, mana şehri Buhara'ya ve ihtişamlı şehir Semerkand'a veda ederek İstanbul uçağına bindik.

Maraş ve Hatay İlhan Anne Çocuk İftarı

Duru ŞAHİN*

6 Şubat sabahını dün gibi hatırlıyorum. Kar tatili sebebiyle okula gitmemiştim. Sabah uyandığım gibi haberleri gördüm: “7.4’lük deprem 10 ili vurdu!” Başta felâketin bu denli büyük olduğunu idrak edemedim fakat sonrasında bölgenin fotoğraflarlarını gördükçe anladım ki vaziyet oldukça kötüydü. Aradan biraz zaman geçmedi ki ikinci deprem meydana geldi. O andan itibaren her saat haberleri, gelişmeleri takip etmekle geçti.

Bugünden sonra AKDEM Akademisi Vakfı’nın üyeleri sürekli olarak bölgedeydi. Orada arama kurtarma, çadır, kıyafet, yemek gibi birçok hizmette bulundular. Ben de bu süreçte gidip hizmet edebilmek için yol arıyordum ki her sene vakfımızın düzenlediği Geleneksel İlhan Anne Çocuk İftarı’nın bu sene Hatay ve Maraş’ta yapılacağını öğrendim. Bu durum benim için büyük bir fırsattı. Sonunda ben de hizmet edebilecektim.

Yola çıkacağımız günün akşamı İstanbul’dan ve İzmir’den gelen büyüklerimizle iftar için buluştuk. İftar sonrası orada dağıtacağımız dış kiralari ve hediye keselerini hazırladık ve bütün hazırlıklarımızı tamamladık.

Sahur vakti yola çıktık Kütahya’dan. Yaklaşık 9 saatlik bir yolculuk bizi bekliyordu, molalarla

birlikte 10 saatin sonunda Maraş’a vardık. Şehre girdiğimizde gördüklerime inanmadım. Bunca süre takip ettiğim haberler sebebiyle az çok ne ile karşılaşacağımı tahmin edebiliyordum ama yine de yıkımın bu korkunç boyutunu düşünememişim. Yer yer enkazlar, güvenli sayabileceğimiz her alanda büyük küçük çadır kentler, yıkılmak üzere olan onlarca bina...

İftar düzenleyeceğimiz çadıra saat 15.00 gibi vardık, bir okul bahçesi içindeydi. Evet belki iftarı yapabileceğimiz bir alanımız vardı ama çadırın içinde ne bize yetecek sıra vardı ne de elektrik. Üstelik yerler sigara izmaritleri ve yemek çöpleri ile doluydu, sıralar tozlu ve çoğu da kırık. Açıkçası böylesine bir manzarayla karşılaştıktan sonra korkmadım diyemem. 100 kişilik bir organizasyon için 4 saatimiz vardı sadece. Fakat kimsede korkuya ve vazgeçmeye dair hiçbir iz yoktu. Hepimiz anında koordine olduk: Kimimiz elektrik ve aydınlatma işini halletti, kimimiz okuldan sıra taşıdı, biz de Şerife Şenel ablamla beraber bütün sıraları temizledik ve yerleri süpürdük. Daha sonra yanımızda getirdiğimiz süs malzemeleriyle etrafı güzelce süsledik. Çadırımız sonunda o kadar renkli, o kadar canlı ve güzeldi ki... İlk geldiğimizdeki hâlden eser kalmamıştı. Son olarak tüm sıralara iftar yemeklerini koyduk. Herkes görevini büyük bir titizlikle ve özenle yapmıştı, çünkü İlhan Anne Çocuk İftarı’nın sorumluluğu büyüktü. Artık her şey hazır ve daha 45 dakikalık bir vaktimiz vardı. Buna rağmen onlarca çocuk sabırsızlıkla içeri girmeyi bekliyordu.

İftara kadar çocuklarla vakit geçirdik. Oyunlar oynadık, sohbet ettik, müzik dinledik hatta dans ettik. Onlar sayesinde birçok yeni şarkı, film, kitap-tan haberim oldu. İster istemez deprem hakkında da konuştuk. Fakat burada beni en çok şaşırtan, yaşanan bu büyük felâketi olgunlukla karşılamış

* Kütahya Boğaziçi Şehir Koleji 11 Fen/A öğrencisi.

olmalarıydı. Hiçbirinde en ufak bir şikâyet yoktu, aksine hepsi geleceğe dair çok umutluydu. Onları bir an olsun böylesine mutlu, korkusuz ve keyifli görmek bana çok iyi geldi. Şimdiden emeklerimizin karşılığını almış gibi hissettim. İftara artık çok az kalmıştı ki Ela adındaki kardeşim kendilerine hediye vereceğimizi duymuş ve bunun üzerine kendi armağanlarıyla gelmişti yanıma; kaldığı çadır kentte iftar için dağıtılan çilekler ile kaktüs şeklinde bir masa süsü... Bu armağanlar benim için o kadar değerliydi ki şimdi yazımı masamın baş köşesinde duran masa süsüne bakarak yazıyorum.

İftar vaktinin gelmesiyle birlikte yemek duası ile başlayan iftarımızı; Karagöz ve Hacivat oyunu, ilahiler, şerbet ve Osmanlı macunu dağıtımıyla devam etti. Neşe dolu 3 saatin sonunda hediyelerimizi ve dış kiralılarımızı dağıttıktan sonra kardeşlerimizi uğurladık. Çok yoğun ve yorucu bir gün olmasına rağmen kimsede yorgunluğa dair bir belirti yoktu. Çünkü hizmet etmenin verdiği huzur ve çocukların neşesi hepimize şifa oldu. Her yeri tekrardan güzelce temizledik, sıraları okula geri taşıdık. Böylelikle çadırımızı ilk hâlimden çok daha temiz bir şekilde bırakmış olduk.

Gece, bahçesinde iftar düzenlediğimiz okulda kaldık. Yataklarımız ise okul sıralarıydı. Bu durum benim için çok ilginç ve farklı bir tecrübeydi. Açıkçası daha önce okula eğitim öğretim harici gideceğimi ve hatta sınıfta bir gece geçireceğimi tahmin bile edemezdim.

Ertesi gün 08.00 gibi kalktık ve vakit kaybetmeden yola çıktık. Hatay'a varmadan önce yolumuz üzerinde olan Türkoğlu ile Nurdağı ilçelerine uğradık ve oradaki konteyner kentlerde hediye-

lerimizi dağıttık. Daha sonra son durağımız olan Hatay'a vardık.

Hatay'daki iftarımızı büyük bir çadır kentteki çok amaçlı kullanılan bir çadırdaki yapacaktık. Bu çadırımız çok daha kötü durumdaydı. Ne elektrikimiz vardı ne sıramız ve bu sefer çok daha uzun bir temizlik bizi bekliyordu. Ama önceki günden tecrübelerimiz ve hizmet etmenin verdiği güçle çadırımızı güzelce hazırladık ve süsledik. Çok şükür buradaki iftarımızı da aynı coşku ve duyguyla tamamladık. Bu geceyi de bir kısmımız Hatay'daki bir yardım deposunda, bir kısmımız ise Reyhanlı'daki bir pansiyonda geçirdi.

Artık dönüş vakti gelmişti. Yalnız dönmeden önce bir isteğim vardı: Hatay merkezi görmek. Bu iki günde birçok yer görmeme rağmen yine de Hatay'ı çok merak ediyordum, duyduklarım göre depremden en çok etkilenen ilimizdi. Bu isteğimi ağabeylerimle paylaştım, onların da onayıyla birlikte şehir merkezine uğradık. Gerçekten de o kadar kötüydü ki her yer. Neredeyse hiç sağlam bina kalmamıştı, tüm şehir çökmüştü. Daha önceki ziyaretimde kültürüyle, yemeğiyle ve insanıyla beni derinden etkileyen Hatay'ın şimdi bu hâlini görmek beni çok üzdü.

Şehri dolaştıktan sonra bizim için dönüş yolculuğu başladı. Memleketimi bu hâlde görmek ne kadar üzücü olsa da biraz olsun faydamın dokunduğunu bilmek, kardeşlerimle güzel vakit geçirmek ve hizmet etmek bana çok iyi geldi. Fakat anladım ki bu daha başlangıçtı yani daha yapılması gereken çok iş vardı.

Geleneksel Türk Tiyatrosu'nda Köy Seyirlik Oyunları

Şerife ÜNSAL ŞENEL*

Köy seyirlik oyunları söz konusu olduğunda ilk akla gelen isimlerden birisi Ahmet Kutsi Tecer'dir. Tecer, köy oyunlarını "Köy temsilleri" diye adlandırır ve şöyle açıklar: "Temsil kelimesinin manalarından başlıcası da benzetme, bir şeyin mislini, suretini yapmadır. Bu kelimenin kökü olan timsal kelimesi, dilimizde suret, resim, tasvir manalarına, temessül kelimesi de bir şekil ve surete girme, bir şekil ve surette tecessüm etme manalarına gelir. Köylü temsilleri denilince bundaki maksadımız köylüler tarafından tertip edilmiş ve temsil sureti ile icra edilmiş oyunlardır. Takdim ve icra tarzından başka metnin pek mahdud (sınırlı) oluşu ve oyundaki maksadın darlığı sebebiyle bunlara tiyatro demek yakışık almaz." (Tecer, 1940)

Tecer'in bu açıklamasında oyun kelimesinin yerine temsil kelimesini seçmiş olmasının sebebi köy seyirlik oyunlarındaki "oyun" kelimesinin daha çok zekâ oyunları, spor müsabakaları vb. gibi alanları çağrıştırdığı ve dolayısıyla köy oyunlarındaki "oyun" kelimesinin yerine "temsil" kelimesiyle açıklanabilir olmasından kaynaklanmaktadır.

Tecer, köy temsilleri ve tiyatroyu tematik ve dramatik yönleriyle birbirlerinden ayırmaktadır. Köy temsilleri sanat kaygısı gütmeyen basit temalilerdir. Tiyatro ise yapısı ve işlevi bakımından sanat ve önerme kaygısı güder. Bu bağlamda bu iki tür birbirinden farklıdır.

Köy seyirlik oyunları başlangıçta köylülerin kendi aralarında yaptığı törenler, ritüeller ve kutlamalara dayanır. Konuyu sınırlamak adına, bahsi geçen köy oyunları Anadolu Türklerinin köy

oyunlarıdır. Bu birikim, Orta Asya Türklerinin getirdikleri inançlar ile Anadolu'da Türklerden önce yaşamış uygarlıklara kadar uzanır. Köy seyirlik oyunlarının kökeninde; bolluk törenleri, ölüm-yeniden dirilme, yıl dönümü, mevsim geçişleri, doğanın canlandırılması vardır. Bütün kültür katmanlarının iç içe geçmesiyle günümüze kadar gelen köy seyirlik oyunları ritüel ve eğlence amaçlı olarak iki grupta tasnif edilebilir.

Köy seyirlik oyunları genellikle açık havada ve dans eşliğinde, yazılı bir metin olmadan doğaçlama olarak oynanır. Bu oyunlar anonimdir. Hayvan postuna girmek, çingırak takmak, sopa veya tokmak kullanmak, yüze is veya un sürmek, ilkel maske takmak gibi doğa törenleriyle ilgili ilkel dekor, giysi ve aksesuar kullanılır. (Çalışlar, 1995, s. 381)

Köy seyirlik oyunlarının ortaya çıkış kaynaklarından biri de ritüellerdir. Ritüellerin özünde doğayla barışık olma isteği vardır. Tarihin ilk zamanlarından beri her kültürün ay, mevsim ve yıl değişikliği törenlerle kutlanmaktadır. Köylüler de kendi hayatının daha verimli olması için bu törenlere katılır.

Ritüeller zamanla biçim ve içerik bakımından değişikliğe uğrayarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Köylüler törenleri, oyunları hayatlarını kolaylaştırmak ve güzelleştirmek için oynarlar.

Nurhan Karadağ'ın bir araştırmasında tarım ve hayvancılıkla geçinen köylüler bu oyunlarla ilgili şu ifadeleri kullanmışlardır:

* T.C. Kültür Bakanlığı İzmir Devlet Tiyatrosu Sanatçısı.

- "Oyun yaparız."
 - "Oyun çıkarırız."
 - "Bir adet yaparız."
 - "Dedelerimizden böyle gördük böyle yaparız." diyor.
- Oyunların amacı için ise:
- Bereket olsun.
 - Şenlik olsun.
 - Geleneğimiz bu bizim dedelerimizden böyle gördük.
 - Güneşi karşılarız.
 - Yağmur için.
 - Kuzular dişi olsun, ikiz olsun diye.
 - Ot bereket bol olsun, vatana millete zeval gelmesin.
 - Bahar geliyor; ot, yeşil oluyor.
 - Kulağımızın pası gidiyor. (Karadağ, 1995)

Mesela;

Tarımla geçinen yörelerde ürünün bereketli olması için Hasat önü ve Hasat Sonu törenleri yapılır. Bazı yörelerde ilk tohumu tarlasına atan köylüyü arkadaşları yakalayıp bereketli olsun diye ıslatırlar. Bazı yörelerde tüm köylü tarlanın kenarında toplanır, yaşlılar dualar okur, kadınlar bir gün önceden içinde lop yumurta olan özel ekmekler hazırlar. Tarlanın sürüleceği gün yarışlar, eğlenceler düzenlenir. Tarlasını süren köylüye toprak fırlatılır. Hasat sonu ise, genellikle "Ekin Kurtarma Duası" yapılır. Son ekin de biçildiğinde orakçılar oraklarını mal sahibinin önüne atıp bahşişlerini

isterler ve buğday piri olan Hacı Bektaş-ı Veli için dua ederler.

Dua şu şekildedir:

Allah'ımız ulu
 Soframız dolu
 Pirimiz Hacı Bektaş-ı Veli
 Hü diyelim Hü
 Omuzunda heybesi
 İçi dolu elması
 Akşama kuzu kızartması
 Bismillahirrahmanirrahim
 Akşama hürmet
 Sabaha niyet
 Kolumuza kuvvet
 Duamıza devlet
 Kesemize bereket
 Kör şeytana lanet
 Verelim Muhammet Mustafa'ya Salavat
 Ekenler eker
 Biçenler biçer
 Cennetin kapısını
 Cömertler açar
 Sallü Allahu Muhammet. (Karadağ, 1995, s. 69)

Anadolu'nun farklı yörelerinde çeşitli tema ve dramlarla köy seyirlik oyunları oynanmaktadır. Bu oyunlardan bazıları şu şekildedir:

Kız Kaçırma Oyunu

Karaman'ın köylerinde oynanan Kız Kaçırma oyununda, koca yani yaşlı bir adam ve kızı vardır. Beyaz sakallı, yüzünü una bulamış bir hâlde ve ayrıca başında bir sarık, sırtında kambur, bir elinde patatesten yapılmış bir tesbih ve bir bastonla telaş içinde gelerek “Kızım kaçırıldı.” deyip ağlayıp dövünür. Saklanan kızı bulurlar, kızı getirenlere kuryemiş verilir, dans edilir.

Saya Gezme Oyunu

Karaman'ın köylerinde oynanan Saya Gezme oyununda, kişilerden biri uzun beyaz iç çamaşırları giymiştir; ağzında para atılmak için küçük bir torba vardır. Kömürden bıyık yapar, boynuna bir çanta asar. İkinci oyuncunun sırtında bir dağarcık vardır; üçüncü oyuncu baştan aşağı hayvan postuna bürünmüş, çanlar asmıştır, elinde değneği vardır. Evler dolaşılır, girdikleri evde birinci oyuncu sırtüstü yatar, ölmüş taklidi yapar, ikinci oyuncu uzun bir saya türküsü söyler. Türkünün sözleri şu şekildedir. “*Koyunun yüzünü yitirdik/Kuzunun tüyünü bitirdik/ Şurada ne kaldı ne kalmadı/ Elli gün kaldı.*” Ev sahibi birinci oyuncunun yani ölü taklidi yapan oyuncunun ağzına parayı koyar, üstüne bir kova su döker. Birinci oyuncu dirilir, ev sahibi ayrıca ikinci oyuncunun dağarcığına hububat koyar. Sonra armağanlar üçe bölüşülür.

Köy seyirlik oyunlarına bir başka örnek de cemalet ritüelleridir:

Cemal ritüeli Tekirdağ seyirlik köy oyunlarından. Cemal ritüelinde Orta Asya, Anadolu, İslamiyet ve ortak Balkan kültürünün etkileri görülmektedir. Balkanlardan gelen göçmenlerle Balkan

kültürünün özellikleri de Tekirdağ'a taşınmıştır. Erkek deveye cemalet denir. “Deve kılığına girildiği için de cemalet adını almıştır, gibi farklı farklı birçok söylemler ve tahminlerde bulunulmuştur.” Kökü İslamiyet öncesine dayanan bu oyun, adını İslam kültüründen almıştır. Cemal kelimesi; “Güzellik, güzel yüz; Allah'ın iyilik ve güzellik şeklindeki tecellisi” demektir.

Cemal oyunlarından örnekle Oğuzlu köyünde oynanan “Kukumaç” oyunu

Oyuna katılanlar “cemal” olarak adlandırılır. Gelin olan cemalet ve güvey olan cemalet ortaya çıkarlar. Bir de gelinin babası vardır. Cemallerden iki-üç kişi güveye gelin isterler. Bütün cemaller ve ev sahibi oyunu sessizce izler. Aralarında diyaloglar geçer, sonunda anlaşılır ve gelinle güvey oynarlar. Diğer cemaller de oyuna katılırlar. Bu arada cemallerden biri gelini kaçırmaya çalışır. Oyun durunca damat gelini aramağa başlarlar. Bir müddet sonra gelini saklandığı yerden çıkararak damada teslim ederler. Ev sahibinden payını alan topluluk diğer evleri dolaşmak üzere topluca zil ve davul sesleriyle yola çıkarlar.

Cemaller topladıkları payları satarak aralarında paylaşırlar. Bir kısmıyla da eğlencelik diye nitelendirilen helva, yiyecek, içecek şeyler alıp yerler eğlenirler. (Artun, 1993)

Dönemsel ritüeller, dinî veya millî önemli günlerin sene-i devriyelerinde uygulanan ritüellerdir. Bu ritüellerin köy seyirlik oyunlarına yansımaları şu şekildedir: Mesela Muharrem ayının onuncu gününde Hazreti Muhammed'in torunu, Hazreti

Ali'nin oğlu Hazreti Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilmesi büyük bir törenle anılır. Hicrî takvim yılının sonlarına doğru yollara kara çadırlar kurulur, bunlar süslenir. Muharrem'in ilk günü karalar giyilir, tıraş olunmaz, yıkanılmaz. Yüksekçe yerlerden Kerbelâ olayının çeşitli hikâyeleri bütün ayrıntılarıyla anlatılır. Fakat asıl önemli gün Muharrem'in onuncu günüdür. Bir cenaze töreni yapılır. Tabut taşınır, dört at ve kana bulanmış altmış kişi bunu izler, ayrıca "taziye" denilen bu olayın çeşitli yönlerini canlandıran dramlar oynanır. Oynanan dramlar özellikle Hazreti Hüseyin'in susuzluktan çektikleri, mücadelesi ve şehit edilişi üzerinedir. Halk bunları seyrederken kimi zaman öylesine coşar ki, Hazreti Hüseyin'i öldürenleri canlandıran oyunculara saldırmaya kalkar. İslâm ülkelerinin çoğunda Muharrem töreni, daha özel adıyla Aşure töreni icra edilir. İran'da, Hindistan'da, Suriye'de, Lübnan'da, Kuzey Afrika'da, Sumatra'dan Jamaika'ya kadar geniş bir alan içinde yaygındır. Azerbaycan Türklerinin de geniş ölçüde bu törenleri icra ettiklerini biliyoruz. Sefer ayı bunlara son verir, geri bırakılmış evlenmeler yapılır, sevinç geri gelir. Anadolu'da bu taziyeler genel itibarıyla bulunmamakla beraber, Muharrem töreninin çeşitli törelerine yer yer rastlanmaktadır. (And, 1985)

Son olarak da Eskişehir'de oynanan *İstiklal Savaşı Oyunu*'nu örnekleyelim:

İki taraf var: Mavi apoletliler düşman askerleri, kırmızı apoletliler Türkler. İki grup savaş yerinde buluşuyorlar. Savaş yeri de İnönü Meydanı.

Önce mavililer, bozuk yürüyüşle, şu şarkıyı söyleyerek ilerliyorlar:

*İnönü'nde aldandık
Türkleri uyur sandık
Konstantin'in uğruna
Bu sefer yine yandık.*

*Cephede Türk olmasa
Boynumdan kan almasa
Atina'yı boylarız
Toplu gâvur olmasa.*

Bu arada İnönü cephesine ve ateş mevziine gelmiş bulunurlar. Savaş başlar. Birden kırmızı bir apolet görünür görünmez mavilerin hepsi de silahlarını atarak teslim olmaya başlarlar. Tek bir nefer bunların silahlarını alarak onları karargâha götürür. Kumandanın karşısına çıkarır. Kumandan

Mehmetçiğe sorar: "Bunlar kim?" Mehmetçik de: "İnsanların düşmanı, kurbanların şişmanı, Yunanların pişmanı." diye cevap verir.

Kumandan: "Götür bunları, insanlara teslim et, insanlık öğrensinler." Mehmetçik onları alıp götürür. (Kazmaz, 1950, s. 28)

İstiklal Savaşı oyununda Millî Mücadeleden bir bölüm canlandırılmıştır. Bu tür vesilelerle nesiller arası kültür aktarımı gerçekleştirilmektedir. Köy seyirlik oyunları bugün çok fazla örneğine rastlanılmasa da kültür aktarımımıza katkı sağlayan, örf, âdet, geleneklerimizi, dinî ve millî hassasiyetlerimizi gelecek kuşaklara oyun ve temsillerle aktaran önemli bir araçtır.

Her millet; dili, kültürü, sanatı ve tarihî mirasıyla dünyada yerini almaktadır. Bireylerin kökleşmesini ve toplumsallaşmasını sağlayan kültür mirasları geçmişin tanıklarıdır. Bu yönleriyle geleceğin şekillenmesinde etkindirler. Kendi kültürünü tanımayan toplumlar ise kültür düşmanlığına, kavgalara, savaşımlara, kargaşalara, bunalımlara açık hâle gelir. (Artun, Türk Halkbilimi, 2017) Kültür, maddî ve manevî her şeyi işlemek ve geliştirmek demektir. (Kaplan, 2010) Geleneksel Türk Tiyatrosu'ndaki köy seyirlik oyunları da bizim çok özel kültür miraslarımızdandır. İster istemez modernleşmenin de etkisiyle geçmişe ait olanla aramıza mesafe girmiş olsa da bizi biz yapan unsurlardandır. Tabiri caizse kültürümüzün yeraltındaki su kaynaklarından diyebiliriz. Bu zengin kaynağı kurutmamalı ve yaşatmanın yollarını aramalıyız. Köy seyirlik oyunlarından esinlenerek, güncellemeler yapabiliriz ve bu sayede "devam ederek değişimi" gerçekleştirmiş oluruz.

Kaynakça

- Çalışlar, A. (1995). *Tiyatro Ansiklopedisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- And, M. (1985). *Geleneksel Türk Tiyatrosu Köylü ve Halk Tiyatrosu Gelenekleri*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Artun, E. (1993). *Cemal Ritüeli ve Balkanlardaki Varyantları*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Artun, E. (2017). *Türk Halkbilimi*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Kaplan, M. (2010). *Kültür ve Dil*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karadağ, N. (1995). Türk Tiyatrosunun Kut-Törenselleşmesi ve Köylü Tiyatrosu. *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*.
- Kazmaz, S. (1950). *Köy Tiyatrosu*. Ankara: Ulus Basımevi.
- Tecer, A. K. (1940). *Köylü Temsilleri*. Ankara: Çığır Mecmuası Neşriyatı.

Hirudoterapi-Tıbbî Sülük Tedavisi

Çiğdem ORGUN ŞAHİN*

Hirudoterapi olarak bilinen tıbbî sülük tedavisi, binlerce yıllık geçmişe sahip olan destekleyici bir tedavi yöntemidir. Hirudoterapi, bazı hastalıkların tedavisi için alternatif değil tamamlayıcı ve bütünleştirici bir tedavi seçimidir. Tekniği gayet ucuz, etkili ve kullanımı kolaydır.

Anadolu toprakları geçmişten günümüze kadar birçok uygarlığa ev sahipliği yaparak değişik kültürlerin kaynağı olmuştur. Bu kültürlerden birisi toplumun sağlık ve hastalıkla ilgili alışkanlıkları, inanışları ve uygulamalarıdır. Tıbbî sülük uygulaması, eski Anadolu uygarlıklarından günümüze kadar uygulanan geleneksel bir iyileşme yöntemi olmuştur. İslâm tıbbının önde gelen hekimi İbn-i Sina, ünlü kitabı Tıbbın Kanunu (El Kānūn Fi't-Tıbb)'da sülüklerin tedavi amaçlı uygulama yöntemlerini ve hangi hastalıklarda kullanıldığını belirtmiştir. İbn-i Sina, sülük uygulamasının kanın vücudun daha derin kısımlarından atılmasında kupa terapisine göre daha başarılı olduğunu vurgulamış ve cilt hastalıklarında uygulanmasını önermiştir. Osmanlı döneminde de sülük tedavisinin hekimler tarafından kullanıldığına dair birçok yazılı eser bulunmaktadır. Örnek verecek olursak Şânizâde Mehmet Ataullah Efendi'nin "Mi'yârü'l-Etibba" adlı eserinde, çocuklarda diş çıkarırken oluşan ateş tedavisinde kulak arkasına sülük uygulanması önerilmiştir. 19. yüzyılın sonlarına doğru sülüklerin daha çok kalifiye olmayan insanlar

tarafından uygulanması çok sayıda komplikasyon gelişmesine neden olmuş, bu nedenle de tedavi şarlatanlık olarak değerlendirilmeye başlanmıştır.

1884 yılında Dr. John B. Haycraft, sülük tükürüğünde bulunan antikoagülan olarak tabir edilen pıhtı önleyici maddeyi izole etmiş ve "Hirudin" olarak adlandırmıştır. 20. yüzyılın ikinci yarısına doğru doktorlar, özellikle mikrocerrahi uzmanları, sülük tedavisini yeniden desteklemeye başlamışlardır. Bu dönemde yapılan çalışmalarda venöz tıkanıklık gelişen dokularda erken dönemde sülük uygulandığında belirgin bir iyileşmenin sağlandığı gözlemlenmiştir. Özellikle yanık veya ciddi doku kaybı nedeniyle flap uygulaması olarak tabir edilen doku naklinde kanlanmayı artırarak yara iyileşmesini hızlandırdığı için plastik cerrahinin tercih ettiği tedavi yöntemi olmuştur. Bu nedenle Amerikan Gıda ve İlaç Dairesi (FDA), 2004 yılında sülüklerin plastik ve rekonstrüktif cerrahi alanında "tıbbî cihaz" olarak kullanımını onaylamıştır. Ülkemizde de Sağlık Bakanlığı'nın çalışmaları ile 27.10.2014 tarihinde 29158 sayılı Resmî Gazetede "Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Yönetmeliği" yayımlanarak sülük uygulamasına standart getirilmiştir. Bu yönetmeliğe göre; uygulamanın steril tıbbî sülük kullanılarak ve sertifikalı tabip tarafından yapılması gerektiği "Sülük Uygulaması" başlığı altında belirtilmiştir. Böylece Tarım ve Orman Bakanlığı onaylı çiftliklerden temin edilen steril tıbbî sülüklerin, hekimler ve eğitilmiş personel tarafından GETAT uygulama merkezlerinde kullanımının önü açılmıştır. Tabipler tarafından sülük tedavisi uygun görülen hastalıklar şunlardır:

- İltihabî reaksiyonlar
- Plastik ve rekonstrüktif cerrahi gerektiren durumlar
- Kardiyovasküler hastalıklar
- Hipertansiyon
- Variköz venler
- Hemoroidler
- Eklem rahatsızlıkları

* Aile Hekimi, Fitoterapist.

- Tromboflebit, tromboz ve emboli gibi damar-sal rahatsızlıklar
- Hematomlar gibi ciltte kan toplanması
- Dış kulak ve kronik kulak enfeksiyonları
- Katarakt, glokom, travmatik yaralanmalar ve göz iltihapları gibi rahatsızlıklar
- Diş eti iltihabı, paradontit gibi diş problemleri ve dişeti ödemi
- Omurga kaynaklı ağrı sendromları
- Hepatit (karaciğer iltihabı), kolesistit (safra kesesi iltihabı), pankreatit (pankreas iltihabı) ve mide ülseri
- Uyuz, sedef hastalığı, ekzematöz dermatit ve kronik ülserler gibi kronik cilt hastalıkları,
- Astım, akut rinofarenjit gibi solunum rahatsızlıkları
- Jinekolojik bozukluklar, erkek ve kadın kısırlığı.

Sülükler; kan emici, halkalı ve hermafrodit özellikte solucan olup 650'nin üzerinde türü bulunur. Tıbbi uygulamalarda en sık kullanılan sülük türleri *Hirudo Medicinalis* ve *Hirudo Verbanadır*. *Hirudo medicinalis*, hastalıkların tedavisinde en fazla tercih edilen ve üzerinde en çok çalışma yapılan sülük türü olup boyu 20cm'ye kadar ulaşmaktadır ve baş kısmında gözleri vardır. Ağzının etrafında bulunan vantuz, 100'den fazla dişi olan üç adet çeneden oluşur. Sülük, konağa kuyruk bölgesinde bulunan büyük vantuzları ile yapışır ve küçük baş emicisiyle ısırır. Sülükler ya hortumları ile deride açtıkları delik yoluyla ya da ısırarak kan emerler. Bu, sivrisineklerin ısırmasına benzerdir ve salınan histamin benzeri maddeler nedeniyle acı vermez. Her beslenmelerinde vücut ağırlıklarının 10 katı kadar kan emebilirler.

Böylece sülük 2 yıl boyunca beslenmeden hayatta kalabilir.

Kadim tıpta, sülük tedavisi şifasının kirli kanın vücuttan emilerek uzaklaştırması ile olduğuna inanılırdı. Günümüzde sülük salgısı üzerine yapılan bilimsel çalışmalar, bu tedavi ile üç ayrı fayda elde edildiğini göstermiştir. İlki, sülüğün yüzeysel damarlardan kan emmesi ile hacamat etkisi; ikincisi, sorunlu bölgelerde akupunktur noktalarına uygulanması ile akupunktur etkisi; üçüncü ve en önemli etkisi ise sülüklerin kan emerken dokuya salgıladığı müthiş özelliklere sahip sülük salyasının terapötik etkisidir. Tıbbi bir sülükte tükürük bezleri 100'den fazla biyoaktif madde içerir ve bu biyoaktif maddeler ödem azaltıcı, antibakteriyel ve analjezik (ağrı kesici) etkiye sahiptirler. Sülük tükürüğünde bulunan en ünlü biyoaktif bileşik "hirudin" olarak adlandırılmaktadır. Hirudin de anti-enflamatuvar (iltihabi reaksiyon ve ödem önleyici), bakteriostatik ve analjezik etkilere sahiptir. Bu özellikleri ile mikro sirkülasyon bozukluklarını onarır, doku ve organların hasarlı damar geçirgenliğini geri kazandırır, hipoksiyi (oksijen azlığı) ortadan kaldırır, kan basıncını düşürür, bağışıklık sisteminin aktivitesini artırır, enfarktüs ve felç gibi ciddi komplikasyonları engeller ve organizmanın biyoenerjetik durumunu iyileştirirler.

Sülükler sadece 5 ml kan emerler. Bununla birlikte, etkilenen bölgeye daha fazla sülük uygulanırsa etkileri artar. Toplamda 3 ila 7 gün arasında süren tedavilerinden sonra, hasarlı damarlar genellikle yeterince iyileşmiş olur. Sülük tedavisi öncesi hekimler hastaya süreci itinayla açıklamalıdır. Sülüklerin zarar verme gücü olmadığı vurgulanmalı, hastanın prosedürü tamamen anladığına emin olunmalı, te-

davinin sağlığa yararlı olduğu izah edilmeli ve psikolojik olarak sülük tedavisini benimsemesi sağlanmalıdır. Hirudoterapi uygulaması her hasta için ayrı yaklaşım gerektirmektedir. Bu yaklaşım, tedavi edilecek kişinin hastalıklarına, yaşına, kilosuna, genel durumuna ve hekim tarafından seans başlamadan önce analiz edilen diğer birçok özelliğe göre değişir. Mesela hemofili gibi bir pıhtılaşma bozukluğu olan hasta kanama nedeniyle kaybedilebilir. Bu nedenle hastanın özgeçmişi ve sağlık durumu iyi sorgulanmalıdır. Hastanın şikayetleri ne kadar geçmişe uzanıyorsa iyileşmesi daha uzun süreceği için, bu durum uygulanacak seans sayısının artmasına yol açacaktır. Her seans 3 ila 8 uygulama içerebilmekte ve uygulamalar 2, 3, 4 hatta 6 gün ara ile yapılabilir. Seanslar temiz, mümkünse steril ortamda yapılmalıdır. Tedaviyi uygulayan kişinin elleri temiz ve kuru olmalıdır. Bütün kıyafetler mümkün olduğunca kokusuz olmalı ve ortamda parfüm, sigara, kolonya veya alkol gibi herhangi bir güçlü koku olmamalıdır. Hastalara seanstan önce ağır koku içermeyen temizleyicilerle banyo yapması tavsiye edilmelidir. Uygulama alanı steril distile suyla iyice temizlenmelidir ve hastanın cildi kuru, ılık olmalıdır.

Sülükler sağlık açısından birçok faydası olan tıbbi cihazlar olarak tanımlansa da bu olumlu etkiler ancak uygun ve sağlıklı sülük kullanarak elde edilebilmektedir. Tedavide “tıbbi sülük” sertifikası bulunan sülükler kullanılmalıdır. Doğadan elde edilen vahşi sülüklerin kullanımı hem hastaya enfeksiyon bulaşması açısından oldukça risklidir, hem de sülüklerin soylarının tükenmesine sebep olacaktır. Ayrıca bu sülükler çevresel kirlenici maddelerle (kimyasal atıklar, radyasyon vb.) kontamine olmuş olabilirler ve bu durum onların iyileştirici gücünü azaltabilmektedir. Uygulama esnasında kullanılacak sülük sayısı belirlenmeli ve tedaviden hemen önce sülükler konteynerden alınarak temiz su bulunan cam kavanoza konulmalıdır. Suyun içine çok az

miktarda zerdeçal serpilmesi aktif olmayan sülüklerin hareketlenmesine neden olacaktır. Bazı hava şartları sülük davranışını etkileyebilir. Mesela, hava çok nemliken veya fırtına öncesinde beslenmesini dolayısıyla hastaya yapışmasını sağlamak zor olabilir.

Hirudoterapi seansında genellikle bireylere beş ile on iki adet tıbbi sülük uygulanır. Tek bir tedavi seansında on ikiden fazla tıbbi sülük uygulaması yapılmamalıdır. Boyun, çene altı, koltuk altı ve kasık gibi büyük arter ve venlerin bulunduğu bölgelere tıbbi sülüğün uygulanması tehlikeli olabilir. Ayrıca tıbbi sülük, göz kapağı çevresi gibi yumuşak deri bölgeleri, avuç içi, ayak tabanı gibi keratinize alanlara uygulanmamalıdır. Bunun yanında diş eti hastalıklarında ve bazı jinekolojik hastalıklarda işin uzmanları tarafından uygulanabilmektedir. Tıbbi sülükler steril olarak ve travmatize edilmeden uygulanacak bölgeye yerleştirilmelidir. Tıbbi sülüğün uygulama alanına yapışmasını kolaylaştırmak amacı ile bölge steril bir enjektör iğnesi ile hafifçe çizilebilir. Sülük beslenirken rahatsız edilmemelidir. Mümkünse soğuktan, ışıktan korunmalı ve hastanın cildinin soğumasını önlemek için pamuklu bir tamponla kaplanmalıdır. Hasta rahat bir yere yerleştirilmeli ve sülük ayrılma veya ezilme riski olmadan beslenmek için yeterli alana sahip olmalıdır. Tek bir sülük her yapışmada konaktan 5 ila 15 ml kan alır. Sülük, normalde 20 ila 60 dakika süren beslenme süreci sonunda hastayı bırakacaktır. Nadir durumlarda vücudun kanlanması bol bir alanında sülük 10 dakika kadar kısa sürede beslenmesini bitirebileceği gibi, olumsuz şartlar altında iki saate kadar beslenebilir. Bazen sülük doymuş olduğu hâlde bağlı ve hareket-siz kalabilir. Bu durumda sülük hafifçe dokunularak veya sıkıştırılarak uyarılır ve uyandırılır. Böylelikle sülüğün beslenmeye devam etmesine veya hastadan ayrılmasına yardımcı olunabilir. Doymuş sülükler genellikle kendiliğinden ayrılır. Sülüğü ayırmak için asla güç kullanılmamalıdır. Sülüğün tuz ve diğer maddeler kullanıp canını yakarak konağı bırakmasını sağlamak da kesinlikle tavsiye edilmemektedir. Bu durum bulaşıcı komplikasyonlara neden olabilir. Güç kullanarak çıkarmaya çalışmak sülüklerin mide içeriğini yaranın içine kusmasına neden olabilmekte, bu da enfeksiyon gibi komplikasyonlara yol açabilmektedir. Kullanılan sülükler hastadan ayrıldıktan sonra %70 alkol çözeltisine yerleştirilip imha edilmelidir. Enfeksiyon riski nedeniyle asla başka bir kişi için tekrar kullanılmamalıdır. Sülükler beslendikten sonra genellikle birkaç hafta beslenmek istemeyeceği için tekrar aynı hastada kullanması da uygun değildir.

Sülükteki üçlü çene yapısı, Y şeklinde üç uçlu bir ısırık yararı yapar. Sülük ayrıldıktan sonra yara yeri 3-12 saat kadar kanayabilir. Bunun yanında büyük sülükler kullanıldığında kanama zamanı 24 saatten bile uzun olabilir. Sülük tedavisinin bir büyük yararı da sülük ayrıldıktan sonra ısırma bölgesinde görülen yavaş, sızma tarzındaki kanamadır. Çoğu durumda, kaybedilen kan miktarı sistemik bir etki oluşturacak kadar fazla değildir. Kanamanın erken durmasının tedavinin etkinliğinin azalmasına ve enfeksiyon oluşmasına yol açtığı bildirilmiştir. Kanın bu yavaş drenajı venöz tıkanıklığı azaltır ve yara yerine yerleşebilecek bakterileri yıkayarak komplikasyonları önler. Tedavi bitiminde hastaya kanama durana kadar yorucu fiziksel aktivitelerden kaçınması tavsiye edilir. Yara kabuğu genellikle bir haftaya kadar kendiliğinden düşer. Bu sırada yara kaşınmaya başlarsa yaranın enfekte olmasını önlemek için üzeri yapışkan bir bantla kapatılabilir. Yara kabuğunun erken düşmesini önlemek için hastaya yara yerini uzun süre suyla temas ettirmemesi öğütlenmelidir. Isırık yaraları hirudoterapinin kaçınılmaz bir sonucudur ve kabuk gelişimine eğilimli hastalarda iz bırakılabilir. Lekelenme cilt tipine bağlı olarak ısırık bölgesinde meydana gelir ve değişken bir süre devam eder. Üç yönlü yaranın kenarları 12-48 saatlik bir süre boyunca şişer, hasta bu esnada yara üzerinde hafif yırtılma hissi, nabız hissedebilir. Yara bölgesi soluk kırmızıdan menekşe rengine, yaklaşık 2 hafta sonra da sarıya döner. Renk değişikliği normaldir, enfeksiyon belirtisi değildir ve tedavi gerektirmez.

Hirudoterapi tüm hastalarda kullanılamaz. Hastalar ilk olarak sağlık durumları açısından muayene edilmelidir. Hirudoterapi; hemofili gibi kanama bozukluklarında, hemoglobin değeri 10mg/dl ve altında olduğunda, INR değerinin 2 ve üzerinde olduğunda, hamilelik, kanama eğilimi olan yumurtalık kistlerinde, vücut içi cerrahi operasyonların preoperatif ve postoperatif dönemlerinde, akut enfeksiyon varlığında, alt-üst gastrointestinal sistemde kanama varlığında, mental durumu bozuk hastalarda, akut ve kronik böbrek yetmezliğinde, HbA1c değerinin 9 ve üzerinde olması durumunda, karaciğer sirozu varlığında ve kanser tanısı almış olan hastalarda uygulanamaz.

Dünyanın en gelişmiş ekonomilerine sahip ve tıbbi uygulamalarda oldukça ileri seviyelerde olan Almanya, Fransa, İngiltere ve ABD gibi ülkelerin tıbbi sülük uygulamalarından azamî derecede yararlandıkları bilinmektedir. Ancak Avrupa'da ve Amerika'da yoğun ve kontrolsüzce kullanılması nedeniyle neslinin tükenmesi tehlikesiyle karşı karşıya kalan

sülüklerden dolayı "Nesli Tehlikede Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme" (Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora: CITES) imzalanmıştır. Bu sözleşmeyle H. Medicinalis'in toplanması ve ihracatı konusunda kotalar konulmasına karar verilmiştir. Günümüzde doğal ortamlardan toplanarak kotalı sülük ihracatı yapan tek ülke Türkiye'dir. Dünya tıbbi sülük ticaretinin yaklaşık 2/3'lük kısmı ülkemizin elinde bulunmaktadır. Ülkemizde 1960 yılından beri belli üreme bölgelerinden kontrollü bir şekilde toplanarak ABD, Almanya, Fransa, İngiltere ve İsveç'e sülük ihracatı yapılmaktadır. Ülkemiz, uygun iklim ve uygun sülük üreme alanlarına sahiptir. Hem toplayıcılık hem de sülük kültürü yapılarak ciddi ekonomik girdiler sağlanabilir. Sularımızdaki tıbbi sülük neslinin korunabilmesi, sürdürülebilir bir şekilde ticaretine devam edilebilmesi ve elimizdeki önemli ticaret alanlarından biri olan bu pazarın kaybedilmemesi için gerekli önlemlerin alınması çok yararlı olacaktır. Aynı zamanda hirudoterapinin modern tıp uygulamalarında tedaviye destek olarak daha etkin bir şekilde kullanılması teşvik edilmelidir. Ülkemizde yapılacak daha detaylı araştırmalarla, sülük tedavisinde kullanılabilecek hirudin gibi aktif ve biyolojik maddelerin elde edilebilmesi için gerekli bilimsel çalışmaların yapılması oldukça önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Ayhan ve Ark. Tıbbi Sülük Tedavisi: Hirudoterapi, Ankara Med J, 2018; (1): 141-8
- Gödemerdan A., Arusan S., Bayar B., Sağlam N., Tıbbi Sülükler ve Hirudoterapi, Türkiye Parazitoloj Dergisi, 2011; 35: 234-9.
- Gödemerdan A., Kalaycı Z., Tıbbi Sülük Uygulamalarına İmmünolojik Açıdan Yaklaşım, Bütüncü ve Anadolu Tıbbın Dergisi, 2020; 1(2): 36-42.
- Hoşnutter M., Demircan N., Ünalacak M., Kargı E., Aktunç E., Babuccu O. Modern Tıbbın Yeniden Keşfettiği Bir Alternatif Tedavi Metodu: Hirudoterapi. Türk Aile Hek. Derg. 2003; 7: 177-9.
- Küçük Ö. M., Yaman O. Tıbbi Sülük Tedavisi (Hirudoterapi), J Biotechnol and Strategic Health Res. 2019; 3 (Özel Sayı): 29-46.
- Okka B., Geçmişten Günümüze Sülük Tedavisi, Lokman Hekim Journal. 2011
- Özkaptan B. B., Güler Y., Geleneksel Bir Tedavi Yöntemi: Tıbbi Sülük Tedavisi (Hirudoterapi), Sağlık Bilimleri Alanında Araştırma Makaleleri-1, s. 96-113.
- Parlakpınar H., Polat S. Hirudoterapi (Tıbbi Sülük Uygulaması). 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri; 2021. p.1-6
- Trak G., Hirudoterapi ve Cerrahide Kullanımı, J Biotechnol and Strategic Health Res. 2019; 3 (Özel Sayı): 47-54
- Ünal K., Erol M. E., Tıbbi Sülük Tedavisinin Bilimsel Değeri, Anadolu Tıbbi Dergisi, 2022; Aralık: 3, Bakanlık Yayın No:1230
- Ünal K, Hirudoterapinin Bilimsel Temelleri, 7. Akupunktur Ve Tamamlayıcı Tıp Sempozyumu, Ankara, Pp. 61, 2022

Geçiyor

Onur KURALAY*

Zülfikar mı çekmiş çatmış kaşını
Uçları bağrımı delip geçiyor
Gafil avladı da gönöl kuşunu
Ok atıp yüregim vurup geçiyor.

Gözlerine bakıp sarhoş olayım
Ben kapına gelmiş garip köleyim
Sen okyanus ben sende bir katreyim
Asasın(1) kaldırıp yarıp geçiyor.

Can cana varınca can candan geçermiş
Can cananının olursa can canı neylermiş
Can cananın olunca kuş olup da uçarmış
Söküp kanatlarım kırıp geçiyor.

AKDEM AKADEMİSİ VAKFI

AKDEM, 2010 yılında millî kültür değerlerinin yaşatılması ve gelecek nesillere aktarılması yolunda son nefesine kadar çalışan, iman ve ihlas abidesi üç Ayverdi, **Sâmiha Ayverdi**, **Ekrem Hakkı Ayverdi** ve **İlhan Ayverdi**'nin prensipleri ile yola çıktı. **AKDEM**'in fikir annesi **İlhan Ayverdi Hanımefendi**'dir.

Dil, edebiyat, din, mûsikî, tarih ve sanat... Bir milleti ayakta tutan yapı taşları... Bütün bunlardan mahrum bir toplum, geçmişin sayfalarına gömülmeye mahkûm... Bu fikri temel alan **AKDEM Derneği**, Türk dili ve edebiyatı, Türk mûsikîsi, Türk tarihi, Türk sanatı, Türk mimarisi üzerinde akademik araştırmalar yapmak, düşünceyi geliştirmek, kültür değerlerimizi yaşanır hâle getirmek, millî değerlerimizi gelecek nesle aktarmaya yönelik projeler gerçekleştirmek ve yayın yapmak amacıyla kuruldu.

Derginin “hür tefekkürün kalesi” olduğunu düşünen **AKDEM**, öncelikli faaliyet sahasını dergi yayıncılığı olarak belirledi. Bu yolda Türkiye’de özellikle Türk Müziği alanında ciddi, hacimli, nitelikli bir dergiye ihtiyaç olduğu fikrinden hareketle bir Türk mûsikîsi dergisi çıkarma kararı aldı.

Kültür ve medeniyetimize mûsikîmizle beraber yön veren edebiyatı da yayın sahasına alan **KADEM Mûsikî ve Edebiyat Dergisi**, 2010 yılında yayın hayatına başladı. Türk modernleşme tarihinde çok uzun yıllar öksüz ve yetim kalmış, fakat içlerindeki bitmek bilmez cevherle zamanı aşan cengâverler gibi mücadele etmiş dilimiz, edebiyatımız ve mûsikîmiz “adım, uğur” anlamını taşıyan **KADEM** ile seslerini duyuracak yeni bir meydan buldular. **KADEM Mûsikî ve Edebiyat Dergisi** tüm Türkiye’ye kadem getirdi, yayın hayatında 12. yılını tamamladı ve özellikle Türk mûsikî sahasında büyük bir boşluğu dolduran uğurlu bir adım oldu.

AKDEM yayıncılık faaliyetlerine **ZÂHİR Yayınları** ile devam etti. Medeniyetimizi var eden dil, edebiyat, mûsikî, din, tasavvuf gibi alanlar ve bu alanların birbiri ile kesişim noktalarını mesele edinen eserler neşreden **ZÂHİR Yayınları** kısa zamanda, Ken’ân (Rifâî) Büyükaksoy-Mûsikî Yönü ve Eserleri (Yüce Gümüş), Vakıf Medeniyeti, Küreselleşmenin Din ve Toplum Yapısı Üzerindeki Etkileri, Kültür ve Din (İsmet Binark), Karahanlı Türkçesi ve Harezmi Türkçesi Kılavuzu (Fahrünnisa Bilecik), Dilimin Ucundakiler (Nevnihal Bayar) adlarıyla altı kitap yayımladı.

AKDEM Derneği, yayıncılık faaliyetlerinin yanı sıra düzenli olarak yardım ve eğitim faaliyetleri, geleneksel çocuk iftarları, huzurevi iftarları, paneller ve kültür gezileri de yapmıştır.

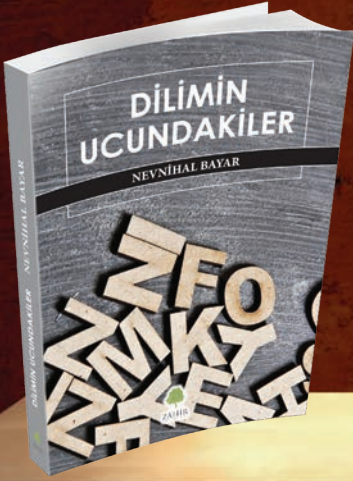
Derneğimiz, Temmuz 2012 tarihinde **Akdem Akademisi Vakfı** adıyla vakfa dönüşmüştür ve bütün faaliyetlerine aynı şekilde devam etmektedir.

Akdem Akademisi Vakfı, **Kadem Mûsikî ve Edebiyat Dergisi** ve **Zâhir Yayınları** ile beraber, dün olduğu gibi bugün de **“halka yapılan hizmetin Hakk’a olduğunun şuuruna varmış olanların ve eserlerinin kendilerine değil yaptırana ait olduğunu bilen, kendilerini yapılması murat edilen için sadece alet ve vasıta olarak görenlerin”** rehberliğinde yoluna devam etmektedir.

Vakfımızın gayesi; Türk kültürünü araştırmak, kültür değerlerimizi yaşatmak ve bunları gelecek nesillere aktaracak şekilde çalışmalar yapmak, düşünceyi ve dilimizi geliştirmek, kültür, sanat, tarih, mimari, dil, tasavvuf, eğitim ve mûsikî alanında akademik araştırmalar ve çalışmalar gerçekleştirmek; vakfın amacına yönelik projeler ortaya koyarak bunları hayata geçirmektir.

ZÂHİR
YAYINLARI

DİLİMİN UCUNDAKİLER
Nevnihal BAYAR

KARAHANLI TÜRKÇESİ VE
HAREZM TÜRKÇESİ KILAVUZU
Fahrünnisa BİLECİK

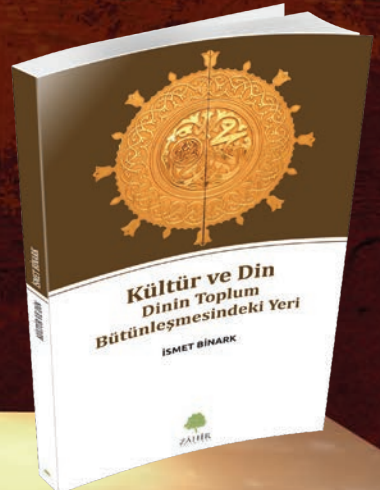
KEN'ÂN (RİFÂÎ) BÜYÜKKAKSOY
Mûsikî ve Eserleri
Yüce GÜMÜŞ

VAKIF MEDENİYETİ
İslâmiyet'te ve Türkler'de Vakıf ve
Yabancı Gözü ile Osmanlı Vakıfları
İsmet BİNARK

KÜRESELLEŞMENİN DİN VE TOPLUM
YAPISI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ
İsmet BİNARK

KÜLTÜR VE DİN
Dinin Toplum Bütünleşmesindeki Yeri
İsmet BİNARK